

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Rahvusvahelise ja Euroopa Liidu õiguse õppetool

Marion Ross

**KAS RIIK VÕIB KLIIMA SOOJENEDES KADUDA?
RAHVUSVAHELIS-ÕIGUSLIKUD PROBLEEMID**

Magistritöö

Juhendaja
Professor Lauri Mälksoo

Tartu
2013

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
I. RIIGI OLEMASOLU JA LÖPPEMINE RAHVUSVAHELISES ÕIGUSES.....	7
1. Kas riigi olemasolu on õiguslik või poliitiline küsimus?	7
2. Riigi definitsioon Montevideo konventsioonis.....	12
3. Kas riikide kadumisele kehtivad samad reeglid mis tekkimisele?	19
4. Riigi territoorium.....	24
4.1 Riigi territoorium ja territoriaalne suveräänsus	24
4.2 Riigi tiitel territooriumile.....	28
5. Vahekokkuvõte: riigi lõppemisest territooriumi kadumisel	33
II. VÕIMALIKUD LAHENDUSED RIIKLUSE SÄILITAMISEKS	36
1. Millised on võimalused saada uus territoorium?	36
1.1 Tsessioon	36
1.2 Territooriumi rent	43
1.3 Tehissaarte ehitamine	50
2. Deterritorialiseeritud riigi idee ehk kas riik võib eksisteerida ilma territooriumita?	53
2.1 Kas deterritorialiseeritud riik saab olla riik rahvusvahelise õiguse mõttes?	54
2.2 Deterritorialiseeritud riigi võimalikkusest tulevikus	59
2.2.1 Deterritorialiseeritud riigi enda huvi riiklust säilitada.....	60
2.2.2 Kas teistel riikidel võib olla juriidiline kohustus territooriumita riigi staatus säilitada?	64
2.2.3 Miks peaksid riigid olema deterritorialiseeritud riigist huvitatud?	68
KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED	76
CAN A STATE DISAPPEAR DUE TO CLIMATE CHANGE? INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS	80
KASUTATUD ALLIKAD	88
LISAD	104
Lisa 1. Kliima soojenemine ja sellest tingitud meretaseme tõus vastavalt IPCC viimasele aruandele.....	104
Lisa 2. Kas merepiiride fikseerimine on võimalik?.....	106

SISSEJUHATUS

ÜRO Valitsustevaheline Kliimamuutuse Nõukogu (*Intergovernmental Panel on Climate Change*, edaspidi IPCC) kinnitas oma viimases, 2007. aasta raportis, et Maa kliima soojenemine on ilmne.¹ Kuigi kliima soojenemise täpsed põhjused ja mehhanismid ei ole täiesti selged, on IPCC hinnangul üle üheksakümne protsendi tõenäosusega kliima soojenemise põhjustanud kasvuhoonegaaside emiteerimine alates industrialiseerimisaja algusest.² Kliima soojenemine toob endaga kaasa meretaseme tõusu, mis omakorda põhjustab rannikuriikides üleujutusi, tormilaineid, rannikuala erosiooni ja muid äärmuslikke sündmusi.³ Sealhulgas võib meretaseme tõus endaga kaasa tuua kõige tõsisema tagajärje ühe riigi jaoks – riigi territooriumi püsiva vee alla jäämise. Eriti ohustatud on Vaikses ja India ookeanis asuvad saareriigid nagu Tuvalu, Kiribati, Nauru, Palau, Marshalli saared, Maldiivid või Seišellid.⁴ Kuigi on teadlasi, kes väidavad, et meretaseme tõus ei ole nii palju kasvanud või on nimetatud piirkondades hoopis langenud,⁵ peavad ohustatud riigid juba praegu tegelema üleujutuste põhjustatud probleemidega.⁶ Eri meetodite kasutamise tõttu erinevad suuresti ka meretaseme tõusu kohta käivad hinnangud: kui IPCC pakub meretaseme tõusuks järgmise saja aasta jooksul 0,79 meetrit, siis teised hinnangud ulatuvad kahe meetrini.⁷ Teaduslikust

¹ Summary for Policy Makers. – Solomon, S. jt (toim.) *Climate Change 2007: The Physical Science Basis*.

² *Ibid.*, lk 10.

³ Summary for Policy Makers. – Parry, M. L. jt (toim.) *Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability*. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge: Cambridge University Press 2007, lk 15.

⁴ Vt nt: Bedford, R. Bedford, C. *International Migration and Climate Change: A Post-Copenhagen Perspective on Options for Kiribati and Tuvalu*. – Burson, B. (toim.) *Climate Change and Migration: South Pacific Perspectives*. Victoria University of Wellington: Institute of Policy Studies 2010, lk 89–96, 124–128; Loughry, M. McAdam, J. Kiribati – relocation and adaption. – *Forced Migration Review* 2008/31, lk 51–52; Larson, J. C. *Racing the Tide: Legal Options for the Marshall Islands*. – *Michigan Journal of International Law* 2000/21, lk 495–499. Gagain, M. *Climate Change, Sea Level Rise and Artificial Islands: Saving the Maldives' Statehood and Maritime Claims through the 'Constitution of the Oceans'*. – *Colorado Journal of International Environmental Law and Policy* 2012/23, lk 83–87; Shahid, H. *Life on the High(er) Seas: Adapting to Climate Change in the Maldives*. – *Fletcher Forum of World Affairs* 2008/32, lk 15–23; Powers, A. *Sea-Level Rise and Its Impact on Vulnerable States: Four Examples*. – *Louisiana Law Review* 2012/73, lk 157; Wannier, G. E. Gerrard, M. B. *Overview*. – Gerrard, M. B. Wannier, G. E. (toim.) *Threatened Island Nations: Legal Implications of Rising Seas and a Changing Climate*. Cambridge: Cambridge University Press 2013, lk 3–14.

⁵ Michaels, P. J. „Don't Boo-Hoo for Tuvalu”. *CATO Institute* 10.11.2001. Kättesaadav:

<http://www.cato.org/publications/commentary/dont-boohoo-tuvalu> - 20.04.13; Möner, N.-A. *There Is No Alarming Sea Level Rise!* – *21st Century Science & Technology* 2010–2011, lk 12–22. Kättesaadav:

http://www.21stcenturysciencetech.com/Articles_2011/Winter-2010/Morner.pdf - 20.04.13; Bojanowski, A. „Contradictory Studies: UN Climate Body Struggling to Pinpoint Rising Sea Levels”. – *Spiegel International*, 15.07.2011. Kättesaadav: www.spiegel.de/international/world/contradictory-studies-un-climate-body-struggling-to-pinpoint-rising-sea-levels-a-774706.html - 20.04.13; McAdam, J. *Swimming Against the Tide: Why a Climate Change Displacement Treaty is Not the Answer*. – *International Journal of Refugee Law* 2011/23, lk 15.

⁶ Näiteks Paapua Uus-Guinea pidi 2005. aastal evakueerima 2600 elanikku kuuelt saarelt, mis muutusid pideva üleujutuse tõttu elamiskõlbmatuks. Samuti ujutasid 2008. aasta detsembris tõusulained üle Maldiivide Majuro saare. Hausler, K. McCorqudale, R. *Climate Change and Its Impact on Security and Survival*. – *Commonwealth Law Bulletin* 2011/37, lk 619–620; Wannier, G. E. Gerrard, M. B. (viide 4), lk 3.

⁷ Rayfuse, R. Crawford, E. *Climate Change, Sovereignty and Statehood*. Sydney Law School Research Paper 2011/59, lk 2, viide 6. Kättesaadav: <http://ssrn.com/abstract=1931466>.

ebamäärasusest hoolimata kogub temaatika üha enam tähelepanu; mõisted nagu „uppuv riik” või „suveräänsuse ohustamine” pole ei erialases kirjanduses ega Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (edaspidi ÜRO) diskussioonides midagi ennekuulmatut.⁸ Näiteks Väikeste Saareriikide Liit, mis koondab kliimasoojenemise tõttu ohustatud riike, kinnitas oma 2012. aasta deklaratsioonis:

„We are gravely concerned that climate change poses the most serious threat to our territorial integrity, viability and survival, and /.../ threatens our very existence. We reaffirm the sovereign rights of all [Small Island Developing States] in light of the adverse impacts of climate change.”⁹

ÜRO tasandil on kõige kindlamalt riigi kadumise võimalikkust väljendanud ÜRO põgenike ülemkomissar:

„Should the entire territory of a State be permanently submerged, inevitably there could be no permanent population attached to it or a government in control of it. The loss of all territory has been cited most frequently as a possible ground for loss of statehood.”¹⁰

Seeläbi on üha enam tekkimas kuvand praegu ohustatud saareriikidest kui uutest Atlantistest, kes merepõhja kaovad. Ohustatud riigid ise kultiveerivad seda pilti, et tõmmata tähelepanu kliimaprobleemidele.¹¹ Kuna seni pole kaasaegses maailmas olnud ühtki sellist juhtumit, on õiguslikult ebaselge, mis saab riigi staatusest siis, kui tema territoorium jääb püsivalt vee alla.¹² Erialasest kirjandusest leiab küllalt palju artikleid kliima soojenemise mõjudest, kuid enamik nendest keskendub spetsiifilistele probleemidele nagu mereõigus, keskkonnaõigus,

⁸ McAdam, J. ‘Disappearing States’, Statelessness and the Boundaries of International Law. – UNSW Law Research Paper Series, nr. 2010/2, lk 3. Kättesaadav: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1539766 - 29.01.13.

⁹ „Me oleme sügavalt mures, et kliimamuutuste näol on tegemist suurima ohuga meie territoriaalsele puutumatusle, elujõulisusele ja ellujäämisele, ning isegi meie olemasolule. Kliimamuutuste valguses taaskinnitame kõigi väikeste arenevate saareriikide suveräänsed õigusi.” Alliance of Small Island States Leaders’ Declaration, 2012. Alliance of Small Island States, New York, 27.09.2012, p 1. Kättesaadav: <http://aosis.org/wp-content/uploads/2012/10/2012-AOSIS-Leaders-Declaration.pdf> - 12.04.13.

¹⁰ „Kui kogu riigi territoorium jääb püsivalt vee alla, ei saa territooriumil olla püsivat rahvastikku või valitsust, kes selle üle võimu omaks. Riikluse lõppemise põhjusena on kõige sagedamini viidatud just territooriumi kaotamisele.” ÜRO Põgenike ülemkomissar, 15.05.2009, „Climate Change and Statelessness: An Overview”. Kättesaadav: <http://www.unrol.org/doc.aspx?d=2810> - 12.04.13. Vt ka: ÜRO Peaassamblee resolutsioon 63/213 „Follow-up to and Implementation of the Mauritius Strategy for the Further Implementation of the Programme of Action for the Sustainable Development of Small Island Developing States”, lk 2, kus ÜRO Peaassamblee kinnitab, et kliima soojenemine võib ohustada riigi säilimist.

¹¹ McAdam, J. (viide 8), lk 3-4.

¹² Gagain, M. (viide 4), lk 92.

keskkonnast tingitud põgenikud ning inimõigused. Käesoleva töö valmimise seisuga on avaldatud vaid üksikuid ülevaateid, mis analüüsivad põhjalikumalt riigi kadumise või säilimise problemaatikat seoses kliima soojenemisega.¹³ Muuhulgas ei ole ükski teadlane tegelenud küsimusega, kas riik võiks eksisteerida renditud territooriumil. Seega uurib käesolev magistritöö, kas riik võib kliima soojenemise tulemusel lõppeda ning millised on riigi säilimise võimalused. Kuna riikide praktika selles küsimuses puudub, on tegemist teoreetilise käsitlusega, kuigi analoogia korras kohaldatakse ka seniseid pretsedente ja kehtivat õigust. Niisiis on käesoleva töö põhieesmärk määrata teoreetiline õiguslik raamistik, milles riigi säilimise või lõppemise üle otsuseid teha; samuti analüüsida ohustatud riikide ning õigusteadlaste väljapakutud lahendusi, muuhulgas teadlaste seas populaarsust koguvat ideed deterritorialiseeritud riigist.¹⁴ Töös kasutatakse erinevaid õigusteadusliku uurimistöö traditsioonilisi meetodeid, sealhulgas ajaloolist ja võrdlevat meetodit. Siiski on peamiselt tegemist õigusdoktriini kriitilise analüüsiga, mis puudutab ka õigusfilosoofilist ja -teoreetilist käsitlust riigi olemusest.

Töö hüpotees on kaheosaline: esiteks, kui riik kaotab kliima soojenemise tagajärjel oma territooriumi, ei saa ta enam riigina eksisteerida; ja teiseks, kõik võimalikud lahendused, mida ohustatud saareriigid on praegu välja pakkunud – territooriumi ostmine, rentimine ja tehissaartele ümberasumine –, tagavad riigi säilimise. Käesolev töö on seeläbi jagatud kahte ossa: esimene osa määrab õigusliku raamistiku, mis puudutab riikide olemasolu ning nende territooriumi; teine osa uurib, mis tingimustel võib riik oma staatuse ka pärast praeguse territooriumi kaotamist säilitada. Esimene osa vastab neljale küsimusele. Esiteks, selleks et otsustada riiklusega seotud küsimuste üle, peab põhjendama, kas tegu on üleüldse õigusliku küsimusega. Kui leida, et rahvusvahelises õiguses ei eksisteeri siduvaid norme riikluse üle otsustamiseks, siis ei saa õigusteadlane õigusele tuginedes ka riikluse kohta otsuseid teha. Teiseks, kui tegemist on õigusliku küsimusega ehk õigus peab pakkuma võimaluse riigi olemasolu üle otsustamiseks, tuleb välja selgitada, milline õigus riigi olemasolule kohaldub. Kolmandaks tuleb selgitada, milline on selle õiguse rakendamisulatus ehk kas normid kohalduvad vaid riikide tekkele või ka nende kadumisele. Ja neljandaks, kuna käesolev töö

¹³ Vt ka: McAdam, J. (viide 8), lk 1-2.

¹⁴ Vt: Rayfuse, R. W(h)ither Tuvalu? International Law and Disappearing States. University of New South Wales Faculty of Law Research Series 2009/9. Kättesaadav: <http://law.bepress.com/unswwps-flrps09/art9>; Stoutenburg, J. G. When Do States Disappear? Thresholds of Effective Statehood and the Continued Recognition of „Deterritorialized” Island States. – Gerrard, M. B. Wannier, G. E. (toim.) Threatened Island Nations: Legal Implications of Rising Seas and a Changing Climate. Cambridge: Cambridge University Press 2013, lk 57–87; Burkett, M. A. The Nation Ex-Situ. – Gerrard, M. B. Wannier, G. E. (toim.) Threatened Island Nations: Legal Implications of Rising Seas and a Changing Climate. Cambridge: Cambridge University Press 2013, lk 89–122.

keskendub just territooriumi kadumisega seotud probleemidele, tuleb mõista, mis on riigi territoorium, territoriaalne suveräänsus ning milline on riigi ja tema territooriumi suhe.

Teine osa analüüsib võimalikke lahendusi, mida on ohustatud riigid välja pakkunud, aga millele on viidatud ka erialases kirjanduses. Oma iseloomult jagunevad need kaheks: võimalused leida uus territoorium ja võimalus eksisteerida riigina ilma territooriumita. Neid käsitletakse vastavalt esimeses ja teises peatükis. Uue territooriumi saamiseks on ohustatud riigid ise välja pakkunud kolm lahendust: uue territooriumi ostmise, mida käsitletakse tsessiooni ühe võimalusena, territooriumi rentimine ning ümberasumine tehissaarele. Ilma territooriumita eksisteerimise võimalikkust käsitletakse deterritorialiseeritud riigi idee peatükis. Siin võib olla kaks stsenaariumi. Esiteks, riik saab juba praegu rahvusvahelise õiguse alusel eksisteerida ilma territooriumita. Ja teiseks, isegi, kui praegune rahvusvaheline õigus sellist võimalust ei tunne, võib tekkida uus norm, mille alusel saab selline riik oma staatuse riigina säilitada. Seejuures käsitletakse sellise normi teket kahest aspektist vaadelduna: territooriumi kaotanud riigi enda tahe territooriumita eksisteerida ning rahvusvahelise kogukonna võimalik kohustus ja huvi sellist uut normi aktsepteerida.

I. RIIGI OLEMASOLU JA LÕPPEMINE RAHVUSVAHELISES ÕIGUSES

Kuigi viimasel sajandil on rahvusvahelise õiguse subjektide ring läinud järjest laiemaks, on rahvusvahelise õiguse peamisteks subjektideks senini riigid.¹⁵ Siiski ei ole õigusteadlased täielikult ühel meelel, mis on riigi definitsioon rahvusvahelises õiguses, millal võib riigi lugeda tekkinuks või lõppenuks ning mis tähendus on teiste riikide tunnustusel. Käesolev peatükk otsib vastust eelnimetatud küsimustele. Enne seda tuleb aga otsustada, kas riikide olemasolu on õiguslik või poliitiline küsimus.

1. Kas riigi olemasolu on õiguslik või poliitiline küsimus?

Riigi olemasolule on õigusteadlaste seas kaks lähenemist. Esimeste seisukoht on, et riigid eksisteerivad faktidena, see tähendab, et nende olemasolu on sotsioloogiline nähtus, mis asub õigusest väljaspool.¹⁶ Georg Jellinek kirjutab:

„Unhaltbarkeit aller Versuche /.../ die Entstehung der Staaten juristisch zu konstruieren.”¹⁷

Selle teooria esindajad tuginevad ajaloole: riigid on tihti tekkinud sõjalise või poliitilise võimuvõitlusega, mistõttu võib järeldada, et riik tekib ja eksisteerib poliitilises protsessis, mitte õiguse valdkonnas.¹⁸ Sellele vastandub seisukoht, et riiklus on rahvusvahelises õiguses reguleeritud ning riigi tekkimise ja olemasolu üle saab otsustada rahvusvahelisele õigusele tuginedes.¹⁹ Krystyna Marek kommenteerib eeltoodud Jellineki seisukohta nii, et selline väide võib olla tõene, kui lähtuda siseriiklikust õigusest. See tähendab, et riikide olemasolu üle ei saa otsustada siseriiklikust õigusest lähtuvalt.²⁰ Ent kuna riigid on rahvusvahelise õiguse subjektid, on mõeldamatu, et rahvusvaheline õigus kui õigussüsteem ei paku võimalusi riikide tekke või lõppemise üle otsustamiseks.²¹ Marek jätkab, et kuigi rahvusvaheline õigus ei loo

¹⁵ Malanczuk, P. Akehurst's Modern Introduction to International Law (7. vlj). New York: Routledge 1997, lk 91.

¹⁶ Koskenniemi, M. From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument. Cambridge: Cambridge University Press 2005, lk 272.

¹⁷ „Katsed seletada riikide tekkimist läbi juriidiliste konstruktsioonide on vale ning isegi vastuvõetamatu.” (Siin ja edaspidi käesoleva töö autori tõlge, välja arvatud juhul, kui tõlke autorina on märgitud teine autor.) Jellinek, G. Allgemeine Staatslehre. Berlin: Springer, 1929, lk 263-264; viidatud: Marek, K. Identity and Continuity of States in Public International Law. Genf: Droz 1968, lk 2, viide 1.

¹⁸ Koskenniemi, M. (viide 16), lk 272.

¹⁹ Bobbitt, P. Public International Law. – Patterson, D. (toim.) A Companion to Philosophy of Law and Legal Theory. West Sussex: Wiley-Blackwell 2010, lk 103-104.

²⁰ Marek, K. (viide 17), lk 2.

²¹ *Ibid.*

riike, nagu siseriiklik õigus ei loo indiviide, pakub see vahendid selle protsessi hindamiseks – rahvusvaheline õigus vastab küsimustele, millal on riik tõepoolest tekkinud ning millal lõppenud.²² Veelgi enam, rahvusvahelises õiguses kui kõrgeimas õigussüsteemis ei saa eksisteerida vaakumit, kus riigid „faktidena”²³ saaksid eksisteerida.²⁴ Seega on Mareki ja tema kaasmõtlejate seisukoht, et riikide olemasolu üle otsustamisel tuleb kahtlemata lähtuda rahvusvahelise õiguse normidest. Enne, kui otsustada, kumb seisukoht on tänapäevases jurisprudentsis enam aktsepteeritud, tuleb selgitada, mis on teiste riikide tunnustamine ja selle roll riigi tekkimisel.

Rahvusvahelise õiguse jurisprudentsis on tunnustamisele kaks lähenemist: deklaratiivne ja konstitutiivne doktriin.²⁵ Deklaratiivne doktriin väidab, et riigid eksisteerivad sõltumatuna teiste riikide tunnustusest: riikide teke ja lõppemine sõltub kindlatest objektiivsetest kriteeriumidest ja mitte teiste riikide subjektiivsest otsustusest.²⁶ Konstitutiivne doktriin lähtub vastupidi eeldusest, et riigid sünnivad ja surevad sõltuvalt sellest, kuidas teised riigid selle üle otsustavad, teisisõnu, uus riik on tekkinud siis, kui teised riigid teda sellisena tunnustavad, ning riik lõpeb, kui teised riigid teda enam riigina ei tunnusta.²⁷ Seega, deklaratiivse teooria järgi ei ole tunnustamisel riikluse seisukohast õiguslikku tähendust, konstitutiivse teooria järgi on tunnustamise tulemus riikluse teke. Kuidas seonduvad nimetatud seisukohad riigi võimalike kriteeriumidega rahvusvahelises õiguses?

²² *Ibid.*

²³ Siinkohal tuleb täpsustada, mida mõeldakse „fakti” all. Riigid kui faktid võivad esineda kahes mõttes: ühest küljest võib riikidele kui faktidele viidata selles mõttes, et nad eksisteerivad väljaspool õigust, nagu ülal kirjeldatud. Teine võimalus on, et riikidele viidatakse kui õiguslikele faktidele. Eelnevat on Crawford tabavalt kirjeldanud, öeldes: „*A State is not a fact in the sense that a chair is a fact; it is a fact in the sense in which it may be said a treaty is a fact: that is, a legal status attaching to a certain state of affairs by virtue of certain rules or practices.*” („Riik pole fakt, nagu tool on fakt, vaid riik on fakt, nagu rahvusvaheline leping on fakt – juriidiline staatus, mis on teatud õigusnormide ja -praktika kaudu seotud kindla juriidilise olukorraga.”) Seejuures on huvitav, et just nimelt Oppenheim tõi rahvusvahelise õiguse keelde kontseptsiooni „riik kui fakt”. Samas pooldas Oppenheim ise konstitutiivset doktriini. Hiljem võtsid selle faktist lähtuva käsitluse üle deklaratiivse doktriini esindajad ning seetõttu peetakse tänapäeval sellist riigikäsitlust kokku kuuluvat pigem deklaratiivse teooriaga. *Ibid.*, lk 4-5; Crawford, J. The Criteria for Statehood in International Law. – British Yearbook of International Law 1976/48, lk 95.

²⁴ Marek, K. (viide 17), lk 3.

²⁵ Vaata näiteks: Harris, D. Cases and Materials on International Law. (7. vlj) London: Sweet & Maxwell 2010, lk 130–139; Shaw, M. N. International Law (6. vlj.). Cambridge: Cambridge University Press 2008, lk 443–454; Crawford, J. The Creation of States in International Law. (2. vlj.) Oxford, New York: Oxford University Press 2006, lk 17–28.

²⁶ Crawford, (viide 25), lk 22–26. Malanczuk, P. (viide 15), lk 83. Vt ka: Convention on the Rights and Duties of States. – League of Nations Treaty Series 1936/165, lk 19 jj, art 3 (Konventsiooni tekst on kättesaadav ka: American Journal of International Law 1934/28, lk 75–78); *Deutsche Continental Gas-Gesellschaft v. Polish State*, German-Polish Mixed Tribunal 1929, International Law Reports 1929/5, lk 15; *Opinion no. 1*, Arbitration Commission of the Conference on Yugoslavia, 29.11.1991, International Law Reports 1993/92, lk 164–165.

²⁷ Selle teooria silmapaistvamad toetajad on näiteks Oppenheim, Anzilotti ja Kelsen. Crawford, (viide 25), lk 19–22; Malanczuk, P. (viide 15), lk 83.

Endise Jugoslaavia Rahvusvaheline Kriminaaltribunal (*International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*; edaspidi ICTY) leidis oma 2004. aasta otsuses Slobodan Miloševići süüasjas:

„The Trial Chamber does not consider it productive to engage in a discussion of the relative merits of the declaratory and constitutive theories of recognition in relation to the creation and formation of states. Its conclusion, however, is that the formation of states is a matter that is regulated by law, that is, the criteria of statehood are laid down by law.”²⁸

Ühest küljest ütleb kohus otse, et riikide olemasolu üle on võimalik otsuseid teha rahvusvahelisele õigusele tuginedes. Kuigi käesoleva töö autor toetab seda seisukohta, ei saa ICTY-ga nõustuda selles, mida ta ütleb tunnustamise teooriate kohta. Nimelt ütleb ICTY toodud tsitaadi esimese lausega, et ei ole vajalik võtta seisukohta deklaratiivse või konstitutiivse teooria asjus, sest riikluse poliitiline või õiguslik iseloom sellest ei sõltu. Sellise seisukohaga ei saa nõustuda, sest emma-kumma, kas deklaratiivse või konstitutiivse teooria valik määrab ka selle, kas riikide olemasolu on õiguslik küsimus. Tunnustamine on protseduur, milles eksisteerivate riikide valitsused reageerivad rahvusvahelises kogukonnas toimunud muutustele.²⁹ Iga kindla juhu puhul otsustab riik ise, kuidas reageerida.³⁰ Niisiis teeb riik tunnustamise kohta poliitilise otsuse ja sellele järgneb kindel tegu³¹, millega ta tunnustab teist subjekti riigina. Seega on määrava tähtsusega, milline on tunnustamise teo õiguslik tagajärg riikluse seisukohast.³² Kui lähtuda konstitutiivsest eeldusest, et riigid tekivad,

²⁸ „Kohtukoda ei pea vajalikuks võtta osa diskussioonist tunnustamise deklaratiivse ja konstitutiivse teooria aspektide üle riikide loomise ja moodustamise kontekstis. Ometi on koja järeldus, et riikide loomine on küsimus, mida reguleerib õigus, ehk riikluse kriteeriumid on õiguses määratletud.” *Prosecutor v. Slobodan Milošević* (Otsus õigeksmõistva kohtuotsuse ettepaneku kohta). Endise Jugoslaavia Rahvusvaheline Kriminaaltribunal, 16.06.2004, kättesaadav ICTY veeilehel: http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/tdec/en/040616.pdf - 01.03.2012, ¶87.

²⁹ Grant, T. D. *The Recognition of States: Law and Practice in Debate and Evolution*. Westport: Praeger Publishers 1999, lk xix.

³⁰ Brownlie kirjutab, „*Recognition, as a public act of state, is an optional and political act and there is no legal duty with this regard.*” (“Tunnustamine kui riigi avalik tegu on valikuline ja poliitiline ning selleks ei eksisteeri vastavat õiguslikku kohustust.”) Samas Brownlie mõonab, et mittetunnustamisel võivad olla õiguslikud riskid ning kahtlemata peavad riigid teatud fundamentaalsete normide osas tunnustama teise isiku õigussubjektsust, kuid kordab veel kord, et tunnustamise kohustus puudub ning tunnustus on riigi poliitiline diskretsioon. Brownlie, I. *Principles of Public International Law*. (5. vlj) Oxford: Oxford University Press 1998, lk 90.

³¹ Tunnustada võib erisugustel viisidel ning kas otseselt või kaudselt, see võib olla individuaalne või kollektiivne. Tunnustada võib diplomaatiliste suhete sisseeadmise, lepingu sõlmimise, teise riigi ÜRO kandidatuuri toetamise või isegi tekkide müügi põhjal, viimast loeti Jeemeni tunnustamiseks Suurbritannia poolt – Suurbritannia müüs Jeemenile 50 000 tekki. Oluline on tunnustava riigi tahe, mitte akti vorm. Harris, D. (viide 25), lk 132. Brownlie, I. (viide 30), lk 94–96.

³² Loomulikult on tunnustamisel erinevaid õiguslikke tagajärgi nii siseriiklikult kui ka rahvusvaheliselt, kuid antud juhul peetakse silmas õiguslikku tagajärge riikluse kontekstis. Tunnustamise õiguslike tagajärgede kohta vt näiteks: Shaw, M. N. (viide 25), lk 470–485.

kui teised riigid neid sellistena tunnustavad, on seeläbi tegemist riikide loomisega poliitilise otsustuse kaudu ning õigus ei pea pakkuma kriteeriume, mille alusel riikide olemasolule hinnanguid anda. Ja vastupidi, kui lähtuda deklaratiivsest eeldusest, et riigid eksisteerivad sõltumatult tunnustusest, peab rahvusvaheline õigus pakkuma vahendid, mis lubavad riigi olemasolu üle otsustada.³³ Crawford väljendab seda nii:

„The conclusion must be that the status of an entity as a State is, in principle, independent of recognition /.../. But this conclusion assumes that there exist in international law and practice workable criteria for statehood. If there are no such criteria, or if they are so imprecise as to be practically useless, then the constitutive position will have returned, as it were, by the back door.”³⁴

Seega sõltub riikluse õiguslik iseloom suuresti sellest, kas lähtuda deklaratiivsest või konstitutiivsest teooriast, ning riikluse määratlemise kriteeriumid rahvusvahelises õiguses ja teiste riikide tunnustuse roll on omavahel tihedalt seotud. Nagu järgnevalt kirjeldatud, kaldub tänapäeva jurisprudents deklaratiivse doktriini poole.³⁵

Dixon kirjutab, et konstitutiivset teooriat ei saa tõeseks pidada kolmel põhjusel. Esiteks, tunnustamine on puhtalt poliitiline samm, mis ainult osaliselt toetub õigusele.³⁶ Teiseks, selline olukord, kus õigussubjektsuse üle saavad otsustada kolmandad osalised, pole omane ühelegi õigussüsteemile ning subjektsus peab olema objektiivne fakt³⁷, mis on kindlaks tehtud

³³ Ajaloolises jurisprudentsis on deklaratiivne teooria käinud kokku riikluse poliitilise vaatega. Koskenniemi selgitab seda nii, et kui eeldada, et riigid eksisteerivad nagu faktid väljaspool õigust, on tunnustamise roll kõrvaline. Tunnustamine on vajalik ainult selleks, et luua riikide vahel formaalsed suhted. Sellise arusaama deklaratiivsest teooriast ja riikluse kriteeriumidest tõid rahvusvahelisse õigusse näiteks Kelsen ja Bluntschili. Koskenniemi, M. (viide 16), lk 273-274.

³⁴ „Järeldus peab olema selline, et isiku staatus riigina on üldjoontes sõltumatu tunnustusest /.../. Aga see järeldus eeldab, et rahvusvahelises õiguses ja praktikas eksisteerivad toimivad riikluse kriteeriumid. Kui selliseid kriteeriume pole või nad on praktikas nii määramatud, et on sama hästi kui kasutatud, siis on konstitutiivne teooria tagaukse kaudu jälle sisse hiilinud.” Crawford, J. (viide 25), lk 28. Samas, ja päris üllatavalt, väidab Crawford oma artiklis suveräänsuse kohta järgmist: „/.../ *Once statehood is generally recognized – evidenced most obviously by admission to the United Nations – then a new situation arises, a category divide is established, marked by the legal category of statehood.*” („Sellest hetkest, kui riiklus on üldtunnustatud, mille kõige ilmsem tõestus on Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni liikmeks saamine, tekib uus olukord, kategooriaalne muutus, mida tähistab riikluse õiguslik kategooria.”) Eeltoodu viitab tunnustamise konstitutiivsele rollile, kuigi enda kuulsaimas teoses võtab Crawford deklaratiivse positsiooni. Crawford, J. *Sovereignty as Legal Value*. – Crawford, J. Koskenniemi, M. (toim.) *The Cambridge Companion to International Law*. Cambridge: Cambridge University Press 2012, lk 117.

³⁵ Puhtakujulise deklaratiivse teooria kriitika vt: Koskenniemi, M. (viide 16), lk 274-275. Koskenniemi seisukoht on, et pole võimalik vaielda ainult ühelt või teiselt poolt. Paratamatult peab vaidluse kerkides kasutama mõlema teooria argumente. Vt ka Koskenniemi mõtteharjutus riigi olemasolu kohta riikide A ja X vahel: *Ibid.*, lk 280-282.

³⁶ Dixon, M. *Textbook on International Law*. (6. vlj) Oxford: Oxford University Press 2007, lk 129. Siit võib järeldada, et Dixon käsitleb riikide olemasolu rahvusvahelise õiguse küsimusena.

³⁷ Ilmselt peab Dixon siinkohal silmas nn õiguslikke fakte. Vt ülal viide 23.

õigusele tuginedes.³⁸ Ning kolmandaks, on ebaselge, kui paljude riikide tunnustust on vaja, et riik eksisteeriks, ning kas kõigi riikide tunnustus on ühesuguse kaaluga.³⁹ Deklaratiivse teooria kasuks räägib ka tõsiasi, et kui konstitutiivse teooriaga käib kaasas teiste riikide kohustus uut riiki tunnustada, nagu väidavad Lauterpacht ja Guggenheim, muutub konstitutiivne doktriin ise sisuliselt deklaratiivseks, sest enne kohustuse tekkimist peab juba olemas olema riik, kelle suhtes see kohustus kehtib.⁴⁰ Veelgi enam, mittetunnustamine ei vabasta riigina tunnustamist nõudvat isikut rahvusvaheliste normide järgimisest – ka tunnustamata riik on rahvusvahelise õiguse subjekt ning peab järgima jõu kasutamise ja inimõiguste tagamise reegleid.⁴¹ Samuti pole tema territoorium *terra nullius*.⁴² Ja viimaseks, deklaratiivse teooria kasuks räägib tõsiasi, et praktikas on teistel riikidel õigussuhted ka riigina tunnustamata isikutega.⁴³ Seega, nagu enamik õigusteadlasi kinnitab, osutab riikide praktika ja nüüdne jurisprudents pigem deklaratiivsele teooriale.⁴⁴ Veelgi enam, ka Euroopa Ühenduste moodustatud Arbitraažikomisjon⁴⁵ (edaspidi Badinteri komisjon), kelle põhiülesanne oli anda õiguslik hinnang Jugoslaavia lagunemisel tekkinud küsimustele, lähtus oma arvamustes deklaratiivse teooria seisukohtadest.⁴⁶

³⁸ Dixon, M. (viide 36), lk 129.

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ *Ibid.*, lk 130; Brownlie, I. (viide 30), lk 90.

⁴¹ Shaw, M. N. (viide 25), lk 471.

⁴² *Ibid.*

⁴³ Crawford, J. (viide 23), lk 105.

⁴⁴ Shaw, M. N. (viide 25), lk 445, 447; Harris, D. (viide 25), lk 130-131; Duursma, J. C. Fragmentation and the International Relations of Micro-States: Self-Determination and Statehood. Cambridge: Cambridge University Press 1996, lk 111. Samas juhib Duursma tähelepanu asjaolule, et deklaratiivse teooria võidukäik on andnud mis tahes riigile võimaluse subjektiivsetel põhjustel jätta mõni riik tunnustamata. See omakorda võib takistada legitiimsust, kuid tunnustamata riikigi astuda rahvusvaheliste organisatsioonide liikmeks. *Ibid.*, lk 115. Lowe ütleb lausa otsesõnu, et praeguseks on üldiselt aktsepteeritud deklaratiivset teooriat. Lowe, V. International Law. Oxford: Oxford University Press 2007, lk 161. Crawford, J. (viide 23), lk 105; Crawford, J. (viide 25), lk 27. Crawfordi selline järeldus põhineb aga eeldusel, et rahvusvahelises õiguses eksisteerivad teatud kriteeriumid, mille põhjal riikluse üle saab otsustada. *Ibid.*, lk 28.

⁴⁵ Euroopa Ühendused (edaspidi EÜ) ja selle liikmesriigid otsustasid 27. augustil 1991. aastal korraldada rahukonverentsi, Jugoslaavia konverentsi, mille ülesanne oli vahendada Jugoslaavia kuue uue vabariigi ja EÜ liikmesriikide valitsuste kohtumist. Nimetatud konverentsi raames otsustati moodustada Arbitraažikomisjon, millesse kuulusid Prantsusmaa, Saksamaa ja Itaalia konstitutsioonikohtute presidendid ning Belgia ja Hispaania teiste kõrgete kohtute presidendid. Kõnealust komisjoni tuntakse peamiselt selle presidendi, Robert Badinteri järgi Badinteri komisjoni nime all. Badinteri komisjoni mandaat oli mõnevõrra hägune: algselt pidi komisjon andma õiguslikult siduvaid hinnanguid Jugoslaavia võimude palvel, kuid tegelikkuses avaldati arvamusi rahukonverentsi presidendi, Serbia vabariigi ja Euroopa Ministrite Nõukogu avalduste alusel. Kokku andis Badinteri komisjon Jugoslaavia konverentsi raames kümme raportit Jugoslaavia lagunemise kohta ning viis raportit endise Jugoslaavia rahvusvahelise konverentsi raames, kui Jugoslaavia eksistents oli juba loetud lõppenuks. Kuigi Badinteri komisjoni on kritiseeritud ja nimetatud politiseeritud organiks, kelle arvamusi ei saa lugeda tegelikult õigustloovaks, võib neid lugeda kui mitte enamaks, siis vähemalt kõrge kvalifikatsiooniga õigusteadlaste õpetusteks. Kõik arvamused on kättesaadavad: Ramcharan, B. G. (toim.) The International Conference on the Former Yugoslavia: Official Papers, Volume 2. Haag: Kluwer Law International 1997, lk 1259–1302. Lisaks leiab need International Law Reports'i väljaandest 92 ning arvamused 4–10 European Journal of International Law' neljandas väljaandes lehekülgedel 74–91. Vt ka: Pellet, A. The Opinions of the Badinter Arbitration Committee: A Second Breath for the Self-Determination of Peoples. – European Journal of International Law 1992/3, lk 178; *Opinion no. 1.* (viide 26), lk 162-163.

⁴⁶ *Opinion no. 1.* (viide 26), lk 163.

Riikide eksisteerimine on õiguslik küsimus, sest nad eksisteerivad eraldi, sõltumata poliitilisest otsustusest ja tunnustamisest. Teise subjekti riigina tunnustamine on iga riigi enda otsus, milliste teiste riikidega ta soovib suhteid omada.⁴⁷ Tunnustamise eeldus on asjaolu, et riik eksisteerib.⁴⁸ Siiski on väga oluline tähele panna, et teiste riikide tunnustamine ning rahvusvaheliste organisatsioonide liikmestaatus on kindel tõestus sellest, et riik tõepoolest vastab riigi tunnustustele.⁴⁹ Teiste riikide tunnustus riigi kriteeriumidele vastamise tõendina on eriti oluline keerulistes, piiripealsetes olukordades.⁵⁰ Rahvusvaheline õigus peab pakkuma vastuse küsimusele, mis tingimustel riik tekib, eksisteerib ja lõpeb. Ühe sellise ja enimviidatud vastuse pakub Montevideo konventsiooni artikkel 1.

2. Riigi definitsioon Montevideo konventsioonis

Riikide õiguste ja kohustuste konventsioon, mis on allkirjastatud Montevideos 1933. aastal (*Convention on the Rights and Duties of States*, edaspidi Montevideo konventsioon), sätestab esimeses artiklis järgmist:

„The state as a person of international law should possess the following qualifications:

- a) a permanent population;
- b) a defined territory;
- c) government; and
- d) capacity to enter into relations with the other states.”⁵¹

Kui mitte kõik, siis enamik autoreid alustab riikluse käsitlust nimelt sellest normist.⁵² Et eeltoodud definitsioon kätkeb endas praegusaja arusaama riigi olemusest, tõestab seegi tõsiasi,

⁴⁷ Dixon, M. (viide 36), lk 114.

⁴⁸ Cohan väljendab seda nii, et riikide tunnustamist tuleb lahus hoida riigi suveräänsest võimust. Poliitiline otsustus tunnustamise näol eeldab riigi juriidilist olemasolu, teisisõnu, enne tunnustamist peab juba eksisteerima suveräänne isik, keda tunnustatakse. Cohan, J. A. Sovereignty in a Postsovereign World. – Florida Journal of International Law 2006/18, lk 925. Mõnevõrra vastandub sellele Cheng, kes ütleb, et konstitutiivne teooria ei tähista seda, et tunnustamine loob riigi, vaid tunnustamine valideerib riigi rahvusvahelis-õigusliku staatuse. Umbes nii nagu klubiliikmelisus ei loo füüsilist isikut, aga kinnitab, et ta on klubi liige. Seda Chengi mõtet võib tõlgendada nii, et riigi suveräänsed õigused tulenevad nimelt teiste riikide tunnustamisest. Cheng, B. Jurimetrics: the Meaning and Measurement of Legal Sovereignty and Domestic Jurisdiction. – University of Miami Yearbook of International Law 1991/1, lk 32.

⁴⁹ Shaw, M. N. (viide 25), lk 261.

⁵⁰ Crawford, J. (viide 25), lk 27, 198, 223, 718.

⁵¹ „Riigil kui rahvusvahelise õiguse subjektile peaksid olema järgmised tunnused: a) alaline elanikkond, b) kindlaksmääratud territoorium, c) valitsus ja d) võime astuda suhetesse teiste riikidega.” Merilin Kivioru tõlge: Kivioru, M. Riik. – Rahvusvaheline õigus. Tallinn: Juura 2002, lk 85. Convention on the Rights and Duties of States. (viide 26), art 1.

⁵² Crawford nimetab Montevideo riigi definitsiooni kõige tuntumaks riigi põhikriteeriumide formuleeringuks. Crawford, J. (viide 25), lk 45. Shaw nimetab seda samuti kõige laiemalt aktsepteeritud formuleeringuks. Shaw, M. N. (viide 25), lk 198. Grant läheb veelgi kaugemale, öeldes, et tänapäevastes diskussioonides on Montevideo

et väga erinevate (õigus)valdkondade autorid sellele viitavad.⁵³ Sellest hoolimata ei ole Montevideo konventsiooni esimese artikli staatuse rahvusvahelise õiguse normina sugugi selge, sest Montevideo kriteeriumidele viitamine on enamjaolt automaatne ning autorid ei analüüsi nende siduvust või staatust õigusnormina kuigi põhjalikult. Montevideo konventsiooni esimene artikkel lepinguõigusliku normina on mõistagi siduv ainult selle ratifitseerinud riikidele, ja allakirjutanud riikidele niivõrd, kuivõrd neil on kohustus järgida konventsiooni mõtet ja eesmärki.⁵⁴ Selle on aga allkirjastanud vaid 19 riiki ja ratifitseerinud 5 riiki.⁵⁵ Siinjuures on huvitav märkida, et Ameerika Riikide Organisatsioon (*Organization of American States*, OAS) on oma põhikirjas loobunud riigi definitsioonist, kuigi paljud teised artiklid põhikirja selles osas, mis puudutab riikide õigusi ja kohustusi, on sisuliselt samad nagu Montevideo konventsioonis, mis oli selle eelkäija.⁵⁶ Nagu allpool kirjeldatud, pole õigusteadlaste seas selgust, kas Montevideo lepinguõiguslik norm on tavaõigusliku

konventsiooni tsiteerimine peaaegu nagu loomulik refleks. Grant, T. D. *Defining Statehood: The Montevideo Convention and Its Discontents*. – *Columbian Journal of Transnational Law* 1999/37, lk 415. Aga näiteks Koskeniemi ei viita oma riikluse käsitluses kordagi otseselt sellele sättele, kuid viitab toodud neljale kriteeriumile. Vt: Koskeniemi, M. (viide 16), lk 274.

⁵³ Vt nt: Boas, G. *Public International Law: Contemporary Principles and Perspectives*. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing 2012, lk. 161–167; Broms, B. *States*. – Bedjaoui, M. (toim.) *International Law: Achievements and Prospects*, Part I. Pariis: UNESCO; Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers 1991, lk 43–44; Raič, D. *Statehood and the Law of Self-Determination*. Haag: Kluwer Law International 2002, lk 24–25, 49–50, 58–74; Giorgetti, C. *A Principled Approach to State Failure: International Community Actions in Emergency Actions*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers 2010, lk 53; Kreijen, G. *State Failure, Sovereignty and Effectiveness: Legal Lessons from the Decolonization of Sub-Saharan Africa*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers 2004, lk 18–19; Fichtelberg, A. *Law at the Vanishing Point: A Philosophical Analysis of International Law*. Hampshire, Burlington: Ashgate Publishing 2008, lk 77; Müllerson, R. A. *Ordering Anarchy: International Law in International Society*. Haag: Martinus Nijhoff Publishers 2000, lk 165–167; Rayfuse, R. *International Law and Disappearing States: Utilising Maritime Entitlements to Overcome the Statehood Dilemma*. – *University of New South Wales Faculty of Law Research Series*, nr. 2010/52, kättesaadav: <http://law.bepress.com/unswlwrps/flrps10/art52> - 01.03.2012, lk 7; McAdam, J. (viide 8), lk 6. Ka eestikeelne loengukonspekt lähtub Montevideo kriteeriumidest. Kiviorg, M. (viide 51), lk 84–85. Professor Ants Piip nimetab enda eelmise vabariigi aegses rahvusvahelise õiguse õpikus samuti, et riigil peab olema rahvas, territoorium ja kõrgem võim (ehk valitsus). Piip ütleb: „Tõeliselt riik rahvusvahelise õiguse mõttes on sõltumatu poliitiline ühistis, kes on võimne pidama suhteid teiste sarnastega.” Siit võib välja lugeda, et võime astuda suhetesse teiste riikidega on Piibu käsitluses tõelist riiki iseloomustav omadus. Piip, A. *Rahvusvaheline õigus*. Tartu: Akadeemilise Kooperatiivi Kirjastus 1936, lk 76.

⁵⁴ Kuna riike iseloomustab suveräänsus, saavad siduvad kohustused neile tekkida vaid nende endi vabal tahtel ja nõusolekul. Riikide rahvusvaheliste kohustuste tekkimise kohta vt: *The case of the S.S. „Lotus”* (Prantsusmaa vs. Türgi). Alaline Rahvusvaheline Kohus, 7.09.1927, Report Series A, nr 10, lk. 18. Suveräänsuse kohta vaata: Besson, S. *Sovereignty*. – *Max Planck Encyclopedia of International Law*’ võrguväljaanne 2013. Kättesaadav aadressil: www.mpepil.com. Konventsioonide siduvuse kohta vt: *Rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsioon*. – RT II 2007, 15, preambul ja art 18(a). Lepingu mõtte ja eesmärgi silmaspidamise kohustuste kohta: Jonas, D. S. Saunders, T. N. *The Object and Purpose of a Treaty: Three Interpretive Methods*. – *Vanderbilt Journal of International Law* 2010/43, lk. 565–609.

⁵⁵ *Seventh International Conference of American States*. – *American Journal of International Law Supplement* 1934/28, lk 52, 75; Grant, T. D. (viide 52), lk. 414–415, viide 50.

⁵⁶ Vrd nt: OAS põhikirja art 10 ja Montevideo konventsiooni art 4, OAS art 12 ja Montevideo art 5, OAS art 13 ja Montevideo art 3, OAS art 16 ja Montevideo art 9 ning OAS art 19 ja Montevideo art 8. *Convention on the Rights and Duties of States*. (viide 26); *Charter of the Organization of American States*. – *United Nations Treaty Series* 1952/119, lk 3 jj; *Fact Sheet: Organization of American States*. – *US Department of State Dispatch* 1995/6, lk 33–34. OAS on välja kasvanud Ameerika Riikide Rahvusvahelisest Konverentsist (*International Conference of American States*), mille seitsmendal kohtumisel võeti vastu Montevideo konventsioon. Vt ka: Kunz, J. L. *Bogota Charter of the Organization of American States*. – *American Journal of International Law* 1948/42, lk 568–570, 572–573.

iseloomuga või mitte, või kas on tegemist õigusteaduse doktriiniga, mis võib küll mõjutada normi tõlgendamist või teket, kuid mis iseenesest ei kujuta otseselt siduvat rahvusvahelise õiguse normi.⁵⁷

Mõned õigusteadlased, nagu Harris⁵⁸, Higgins⁵⁹, Warbrick⁶⁰ ja Rothwell⁶¹ väidavad *expressis verbis*, et Montevideo kriteeriumide näol on tegemist rahvusvahelise tavaõigusega. Sama on väljendanud Badinteri komisjon, kes leidis oma esimeses arvamuses, et „riik on üldiselt defineeritud kui kogukond, mis koosneb territooriumist ja populatsioonist ning on allutatud organiseeritud poliitilisele võimule.”⁶² ICTY viitas oma 2004. aasta otsuses samale Badinteri komisjoni seisukohale ning nimetas, et see on kooskõlas Montevideo kriteeriumidega.⁶³ ICTY leidis, et ta pole kohustatud otsustama, kas tegemist on tavaõigusega, vaid piisab sellest, et need kriteeriumid peegeldavad „üldisi põhiprintsiipe” riigi olemasolu kindlakstegemiseks.⁶⁴ Grant, kes on eelnimetatud autoritest põhjalikumalt käsitlenud Montevideo esimese artikli ajalugu ja praegust staatust, toob välja kolm põhjust, miks Montevideo definitsiooni ei saa pidada tavaõiguseks. Esiteks, Montevideo kriteeriumid olid ka selle allkirjastamise ajal parimal juhul nn pehme õigus ning riikluse mõiste on ajas muutuv.⁶⁵ Teiseks, kõik Montevideo kriteeriumid ei ole riigi tekkeks vajalikud.⁶⁶ Ja

⁵⁷ Rahvusvahelise õiguse allikate loetlemisel lähtutakse enamjaolt Rahvusvahelise Kohtu statuudi artikli 38 lõikes 1 toodud loetelust: „Kohus, olles kohustatud lahendama temale arutada antud vaidlusi rahvusvahelise õiguse alusel, kohaldab: a) rahvusvahelisi üld- ja erikonventsioone, mis sisaldavad vaidlevate riikide poolt sõnaselgelt tunnustatud sätteid; b) rahvusvahelist tava kui õigusnormina tunnustatud üldist praktikat; c) õiguse üldprintsiipe, mida tunnustavad tsiviliseeritud rahvad; d) kohtuotsuseid ja erinevate rahvaste kõrge kvalifikatsiooniga õigusteadlaste õpetusi kui abistavaid allikaid õigusnormide määratlemisel, pidades seejuures silmas artikli 59 sätteid.” Seega hõlmavad rahvusvahelise õiguse normid rahvusvaheliste lepingute norme, rahvusvahelist tavaõigust ning õiguse üldpõhimõtteid. Kohtupraktika ja õigusteaduse doktriinid on küll abistavad allikad õiguse kindlakstegemiseks, kuid kohaldatav norm on siiski kas tava, leping või üldpõhimõte. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikiri ning Rahvusvahelise Kohtu statuut. – RT II 1996, 24, 95 (edaspidi kas ÜRO põhikiri või Rahvusvahelise Kohtu statuut), art 38(1); Thirlway, H. *The Sources of International Law*. – Evans, M. D. (toim.) *International Law*. Oxford, New York: Oxford University Press 2003, lk. 132.

⁵⁸ Harris, D. (viide 25), lk 92. Siinjuures tuleb tähele panna, et veel 1991. aastal ilmunud neljandas väljaandes väitis Harris ilma täiendavate kommentaarideta, et Montevideo konventsiooni artikkel 1 peegeldab tavaõigust. Samas kõige viimases, 2010. aastal ilmunud väljaandes mõnab Harris, et Montevideo definitsioon pole ehk piisav ning nimetatud kriteeriumidele on lisandunud teisigi kriteeriume. Harris, D. *Cases and Materials on International Law*. (4. vlj) London: Sweet & Maxwell 1991, lk 103.

⁵⁹ Higgins, R. *Problems and Process: International Law and How We Use It*. Oxford: Oxford University Press 1995, lk 39.

⁶⁰ Warbrick, C. *States and Recognition in International Law*. – Evans, M. D. *International Law*. (1. vlj.) Oxford: Oxford University Press 2003, lk 221.

⁶¹ Rothwell, D. R. *International Law: Cases and Materials with Australian Perspectives*. Melbourne, New York: Cambridge University Press 2011, lk 218–225.

⁶² *Opinion no. 1*. (viide 26), lk 163.

⁶³ *Prosecutor v. Slobodan Milošević*. (viide 28), ¶88.

⁶⁴ *Ibid.*, ¶84.

⁶⁵ Grant, T. D. (viide 52), lk 456–457.

⁶⁶ *Ibid.*, lk 434–436.

kolmandaks, Montevideo kriteeriumid ei sisalda kõiki riigi tekkeks vajalikke tingimusi.⁶⁷ Järgnevalt analüüsitakse kõiki eeltoodud väiteid põhjalikumalt.

Grant alustab oma käsitlust sellest, et peale efektiivsuse doktriini, millel Montevideo konventsiooni riigi definitsioon põhineb, on rahvusvaheline üldsus tundnud ka teisi, sellest põhimõtteliselt erinevaid lähenemisi riigi olemusele, nagu legitiimsuse (*legitimacy*) doktriin või pidevuse (*contiguity*) doktriin. Seeläbi püüab Grant näidata, et ajalooliselt on vaated riigi olemusele olnud väga erisugused ning tänane iseenesestmõistetav tuginemine Montevideo definitsioonile ei ole sugugi ainuvõimalik. Samas, nagu Grant väidab, oli Montevideo allakirjutamise ajal – ja ka tänapäeval – efektiivsuse doktriin peamine riikluse teooria.⁶⁸ Seda kinnitab ka Saksa-Poola Segatribunali otsus asjas *Deutsche Continental Gas-Gesellschaft v. Polish State* 1929. aastal, s.o. enne Montevideo allkirjastamist.⁶⁹ Ajaloolises pildis on kõik nimetatud doktriinid täitnud ajastule vastavat kindlat rolli: kui oli vaja õigustada monarhide võimu, oli valdavaks legitiimsuse doktriin;⁷⁰ koloniseerimise ajal aitas pidevuse doktriin kolonisserivatel riikidel kehtestada enda võimu koloniseeritavate territooriumite üle;⁷¹ ning tänapäeval, kui maailm koosneb suurest arvust rahvusriikidest, on valdavaks efektiivsuse doktriin, mis paneb esikohale riigi enda võimekuse riigina eksisteerida.⁷² Seeläbi võib tõstatada küsimuse, et kui praegu põhineb arusaam riigi olemusest efektiivsuse põhimõttel, siis kas just Montevideo konventsiooni kaasabil ei võinud efektiivsuse printsiibil põhinevad kriteeriumid kristalliseeruda tavaõigusena.

⁶⁷ *Ibid.*, lk 437–447.

⁶⁸ *Ibid.*, lk 433.

⁶⁹ Vastavalt sellele otsusele peab riigil olema territoorium, valitsus ja elanikkond. Tuleb tähele panna, et selles otsuses ei nimetata neljandat kriteeriumi. *Deutsche Continental Gas-Gesellschaft v. Polish State*. (viide 26), lk 15. Viidatud ka Granti poolt: Grant, T. D. (viide 52), lk 418.

⁷⁰ Legitiimsuse doktriin puudutab esmajoonelise riigi valitsemist, kuid seeläbi ka riiklust ennast. Legitiimsi põhithees oli, et valitseval dünastial on ajalooline õigus troonile ning seetõttu ei kaotatud seda õigust ka juhul, kui valitseja oli hetkeliselt troonilt eemaldatud. Grant toob näiteks Napoleoni, kes püüdis oma valitsemisõigust kinnitada end „keisriks” nimetades ja seadis vallutatud alade valitsejateks oma sugulased. Siiski oli legitiimsi ajal ka selle kriitikuid, näiteks Martens väitis, et muudatus riigi valitsuses muudab ka riiki ennast. Grant, T. D. (viide 52), lk 418–420.

⁷¹ Pidevuse doktriin puudutab riigi õigust ehk tiitlit territooriumile. Selle peamine idee oli, et oma suveräänsuse kehtestamiseks polnud vaja efektiivset kontrolli selle territooriumi üle, mida riik enda omaks soovis tunnustada. Kui üks riik (tavaliselt Euroopa riik, kes soovis kehtestada enda võimu mõne asustamata või riiklusega maa-alale) ei kohanud teist suverääni, kes oleks tema tiitlile vastu väelnud oma tiitli kehtestamisega, siis võis kõnealuse territooriumi lugeda esimesele kuuluvaks. Nagu näha, pakkus see doktriin head õiguslikku alust koloniseerimisele ja imperialismile. Eriti seetõttu, et 19. sajandil nähti tunnustamist konstitutiivsest vaatenurgast. Ehk kui koloniseeriv riik ei tunnustanud hõivataval maa-alal asuvat ühiskonda riigina, ei olnud tema tiitlinõudele alternatiivset nõuet ning ta sai kehtestada oma suveräänse võimu selle territooriumi üle. Nagu Rahvusvahelise Kohtu otsus asjas *Western Sahara* näitab, ei koheldud koloniseeritavaid territooriume alati siiski *terra nullius*’ena, aga ka mitte riikidena, kes võiksid tiitlit omada. *Ibid.*, lk 421–433.

⁷² Efektiivsuse põhimõtte tähendab kõige lihtsamalt väljendatuna, et riik on riik, kui ta suudab riigina eksisteerida ehk on riigina efektiivne. Vt üldiselt efektiivsuse põhimõtte kohta: Crawford, J. (viide 25), lk 37–95, eriti lk 45–46; Crawford, J. State. – Max Planck Encyclopedia of International Law’ võrguväljaanne 2013, ¶13–14. Kättesaadav aadressil: www.mpepil.com.

Siin tuleb pöörduda Granti teise väite juurde, mille järgi pole kõik Montevideo kriteeriumid riigi tekkeks vajalikud. Grant toob esimesena välja neljanda kriteeriumi, s.o. võime astuda suhetesse teiste riikidega.⁷³ Nimelt ei ole see mitte niivõrd kriteerium riikluseks, vaid riikluse tagajärg.⁷⁴ Siinjuures tuleb tähele panna, et Crawfordi käsitluses kujutab võime astuda suhetesse teiste riikidega tegelikult nõuet iseseisvusest.⁷⁵ Grant toob välja ka territooriumi kriteeriumi ning nimetab, et tegelikult pole ka see riikluse tekkeks tingimata vajalik.⁷⁶ Grant viitab seejuures olukorrale, kui Prantsusmaa tunnustas Tšehhoslovakkia ja Poola esimese maailmasõja ajal, kuigi nimetatud riikidel polnud territooriumi.⁷⁷ Lisaks viitab Grant, et pole ette nähtud, kui suur peab riigi territoorium olema, ning riigipiirid ei pea olema täpselt määratletud.⁷⁸ Viimaste väidetega tuleb nõustuda, kuid mõlemad eeldavad vähemalt mingisugust territooriumi – riigil ei saa olla piirivaidlust või vaidlust territooriumi suuruse üle, kui tal ei ole mingitki territooriumi. Mis puudutab Prantsusmaa tunnustamist, siis, nagu ülal analüüsitud, ei ole tunnustamine vajalik kriteerium riikide loomiseks. Samamoodi, kuna tunnustamine on poliitiline akt ning antud juhul on tegemist vaid ühe riigi sellise aktiga, ei näita see üldist praktikat. Seetõttu ei saa territooriumi kriteeriumi kriitikat lugeda täielikult põhjendatuks. Samuti, kui lähtuda Crawfordi väitest, et tegelikult tähistab Montevideo konventsiooni esimese artikli punkt d, võime astuda suhetesse teiste riikidega, iseseisvuse kriteeriumit, ei näita ka sellealane kriitika, et Montevideo kriteeriumid pole riigi tekkeks vajalikud.

Kolmandana väidab Grant, et Montevideo definitsioon ei sisalda kõiki riikluseks vajalikke kriteeriume. Iseseisvus on üks riikluse eeldus, mida Montevideo kriteeriumid *expressis verbis* ei maini.⁷⁹ Kui aga vaadelda võimet astuda suhetesse teiste riikidega kui iseseisvuse nõuet, on see Montevideo definitsioonis esindatud. Teine selline kriteerium on riikluse nõue – riik peab väitma, et ta on riik, ja nõudma oma riikluse tunnustamist.⁸⁰ Riikluse nõude puhul toob Grant

⁷³ Grant, T. D. (viide 52), lk 434.

⁷⁴ Vastavalt Crawfordile ühendab iseseisvus endas valitsuse ja iseseisvuse kriteeriumeid. Crawford, J. (viide 25), lk 61-62. Samas näiteks Shearer nimetab võimet astuda suhetesse mitte lihtsalt eelduseks, vaid kõige olulisemaks eelduseks. Shearer, I. A. *Starke's International Law*. (11. vlj.) London: Butterworth 1994, lk 86.

⁷⁵ Crawford, J. (viide 25), lk 61-62. Vt ka all II osa peatükk 1.2.

⁷⁶ Grant, T. D. (viide 52), lk 436.

⁷⁷ *Ibid.*

⁷⁸ *Ibid.* Sama on öelnud ka Rahvusvaheline Kohus: „There is for instance no rule that the land frontiers of a State must be fully delimited and defined, and often in various places and for long periods they are not /.../.”

(„Näiteks ei eksisteeri ühtki reeglit, mis ütleks, et riigi maapiirid peavad olema täpselt defineeritud ja piiritletud, ning tihti erinevates paikades ja pikka aega nad seda ei olegi /.../”) *North Sea Continental Shelf Cases* (Saksamaa Liitvabariik/Taani; Saksamaa Liitvabariik/Holland). Rahvusvaheline Kohus, 20.02.1969, International Court of Justice Reports 1969, ¶46.

⁷⁹ Grant, T. D. (viide 52), lk 438.

⁸⁰ *Ibid.*, lk 439. Näiteks kuna Taiwan ega Hong Kong ei nõua enda riigina tunnustamist, siis ta pole riik. Grant, T. D. (viide 29), lk 81; Mushkat, R. Hong Kong as an International Legal Person. – *Emory International Law Review* 1992/6, lk 109. Vt ka: Crawford, J. (viide 25), lk 219–221; Boczek, B. A. *International Law: A*

välja kaks lisanõuet. Nimelt ei peaks see konkureerima mõne teise riigi nõudega⁸¹ ning peab tulenema rahva tahtest.⁸² See on ilmselt põhjendatud, sest kui riik ei nõua enda riigina tunnustamist, siis ei teki ka küsimust, kas riik eksisteerib või mitte. Kolmandana toob Grant välja seaduslikkuse nõude: riik peab olema tekkinud õiguspäraselt, eriti peetakse siin silmas võimalikku *ius cogens*'i normide rikkumist.⁸³ See aga ei pruugi endast kujutada riigi olemasoluks vajalikku kriteeriumit. Seda seetõttu, et kehtib üldine *ex iniuria ius non oritur* põhimõte, mis tingib selle, et riik ei saa tekkida *ius cogens* normi rikkumisel.⁸⁴ See tähendab, et seaduslikkust ei pea käsitlema eraldi kriteeriumina, sest seaduslikkuse tagab üldine põhimõte. Viimasena pakub Grant, et kriteeriumidena võiksid olla esindatud ka ÜRO liikmelisus ning tunnustamine,⁸⁵ kuid sellise seisukohaga teised autorid pigem ei nõustu.⁸⁶ Riikidel võib olla eri põhjuseid, miks nad ÜRO liikmeks pole astunud, kuid nad on sellegipoolest riigid. Näiteks Nauru ei astunud ÜRO liikmeks rahalistel põhjustel, kuid see ei tähendanud, et Nauru polnud enne ÜRO liikmeks astumist riik.⁸⁷ Siinkohal peab siiski nimetama, et ÜRO liikmelisust peetakse üheks tugevamaks tõendiks riikluse kohta: kui rahvusvahelise õiguse subjekt on saanud ÜRO liikmeks, on väga tõenäoline, et ta vastab riigi kriteeriumidele, sest ÜRO liikmed saavad olla vaid riigid.⁸⁸

Kokkuvõttes, Granti Montevideo definitsiooni kriitika seisneb selles, et see sisaldab kriteeriume, mis pole vajalikud, ei sisalda kriteeriume, mis on vajalikud, ning see on vaid üks

Dictionary. Maryland: Scarecrow Press 2005, lk 119; Aalberts, T. E. *Constructing Sovereignty Between Politics and Law*. Oxon: Routledge 2012, lk 90; Cohan, J. A. (viide 48), lk 920-921.

⁸¹ Näiteks Ameerika Ühendriikide osariik ei saaks nõuda enda riigina tunnustamist, sest see on vastuolus Ameerika Ühendriikide nõudega samale territooriumile. See oleks vastuolus territoriaalse puutumatuse põhimõttega. Grant, T. D. (viide 52), lk 440. Vt ka: ÜRO põhikiri. (viide 57), art 2(4).

⁸² Grant, T. D. (viide 52), lk 441. Vt ka: *Opinion no. 4*. Jugoslaavia konverentsi Arbitraažikomisjon, 11.01.1992. Kättesaadav: Ramcharan, B. G. (toim.) *The International Conference on the Former Yugoslavia: Official Papers*, Volume 2. Haag: Kluwer Law International 1997, lk 1265–1268. Komisjon leidis, et Bosnia-Hertsegoviina polnud riikluse nõuet õigesti väljendanud, sest see ei põhinenud rahva tahtel, vaid oli tehtud presidendi ja valitsuse nimel ilma serblastest liikmete osavõtuta, ning Bosnia-Hertsegoviina konstitutsioon nimetab, et rahvas teostab võimu esindusliku kogu või referendumiga kaudu. *Ibid.*, lk 1267.

⁸³ Grant, T. D. (viide 52), lk 441-442. Siia alla võib aga kuuluda ka demokraatia nõue. Seeläbi on õiguspärasusel kaks mõõdet: väline ehk vastavus rahvusvahelise õiguse normidele, ja sisemine, mis puudutab riigi enda ülesehitust. *Ibid.*, lk 442-443, 450.

⁸⁴ Brownlie, I. (viide 30), lk 78. Samale põhimõttele viitab Koskenniemi, kui ta nimetab, et Balti riikide jätkumine ei loonud sisuliselt uut õiguslikku olukorda, sest Nõukogude Liidu okupatsioon oli ebaseaduslik. Koskenniemi, M. (viide 16), lk 576. Sama on sätestatud ka International Law Commissioni riigivastutuse artiklites. ÜRO Peaassamblee resolutsioon 56/83 „Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts”, lisa 1 (edaspidi ASR), art-d 40-41. Vt ka all II osa peatükid 1.1 ja 2.2.2.

⁸⁵ Grant, T. D. (viide 52), lk 445–447.

⁸⁶ Dixon, M. (viide 36), lk 113-114.

⁸⁷ Duursma, J. (viide 44), lk 112.

⁸⁸ Erandina võib mainida Valgevene ja Ukraina vastuvõtmist ÜRO liikmeteks ilma selleta, et neil oleks olnud territoorium või nad oleksid olnud iseseisvad – nad olid Nõukogude Liidu osa. Siiski võib siin näha puhtalt poliitilist otsust, mis tegelikku õiguslikku olukorda ei mõjuta. Crawford, J. (viide 34), lk 117; ÜRO põhikiri. (viide 57), art-d 3-4. Selle kohta, et tunnustamine on tõend riikluse kriteeriumidele vastamisest, vt ülal peatükk 1 ning viited 49 ja 50.

võimalik vaade riigi olemusele. Samas, ja nagu ka Grant ise kirjutab, on Montevideo kriteeriumidele viitamine peaaegu automaatne, ning autorid, kes suhtuvad sellesse kriitiliselt, alustavad siiski sellest definitsioonist.⁸⁹ Tuleb tõdeda, ja ka Grant ei vaidle sellele otseselt vastu, et peavad eksisteerima normid, mille alusel otsustada subjekti riikluse üle, kui selline küsimus tõusetub.⁹⁰ Selline olukord tekkis hiljuti, kui Jugoslaavia lagunemise ning tekkisid uued riigid. Rahvusvahelisel tasandil oli vaja otsustada, kas ja mis hetkel uued riigid tekkisid. Selles olukorras otsustasid nii Badinteri komisjon kui ka ICTY kohaldada Montevideo definitsiooni.⁹¹ Seega pakkus Montevideo riigi definitsioon tegelikkuses ainsa lähtepunkti, mille alusel riikluse üle otsustada.⁹² Ka mõned riigid, nagu Ameerika Ühendriigid, Ühendkuningriik ja Austraalia, on *expressis verbis* nimetanud, et nad kohaldavad teiste riikide tunnustamise üle otsustamisel Montevideo kriteeriume.⁹³ Ka Euroopa Ühenduste 1991. aastal vastuvõetud juhised Jugoslaavia lagunemisel tekkivate uute riikide tunnustamiseks eeldavad, et need riigid vastavad Montevideo kriteeriumidele.⁹⁴

Kui lähtuda eeldusest, et riigi olemasolu on õiguslik küsimus, ei leidu rahvusvahelises õiguses paremat normi, mida riikluse üle otsustamisel kohaldada. Olukordades, kus tekib küsimus riiklusest, peab õigus pakkuma mingi lahenduse. See ei pea olema ideaalne, küll aga normatiivne. Autorid, kes usuvad, et riikluse küsimus on õiguslikult lahendatav, ei ütle, et Montevideo mõni kriteerium otseselt ei kehti. Nad kritiseerivad nende ulatust ja arutlevad nende täpse tähenduse üle, kuid ei eita nende üldist paikapidavust. Õigusteadlaste üldine hoiak näitab, et selline arusaam riigist on juristkonnas sügavalt juurdunud – see on praegune paradigma.⁹⁵ Ka kohtupraktika kinnitab, et olukordades, kus kohtud on pidanud otsustama

⁸⁹ Grant, T. D. (viide 52), lk 453. Granti arvates peitub seletus selles, et see on ainus selge definitsioon ja kinnitab seeläbi siseriiklikku õigusnormi vastupidiselt tavaõigusele omasele ebaselgusele, ning see lepiti kokku konventsioonis, mis annab definitsioonile selle õigusliku autoriteedi. *Ibid.*, lk 453–455.

⁹⁰ Vt ka ülal 1. peatükk.

⁹¹ Siinkohal tuleb märkida, et Badinteri komisjon nimetas neljanda kriteeriumi asemel suveräänsust ja ICTY iseseisvust. Sisuliselt mõeldakse aga sama kontseptsiooni, eriti, kui võtta siin arvesse ka *Island of Palmas* kuulsat vaadet suveräänsusele kui iseseisvusele ning asjaolu, et ka Crawford näeb neljanda kriteeriumi taga iseseisvust. Seega võib öelda, et vastavalt Montevideo definitsioonile peab riigil olema territoorium, rahvastik, valitsus ja iseseisvus. *Opinion no. 1.* (viide 26), lk 165; *Prosecutor v. Slobodan Milošević.* (viide 28), ¶109.

⁹² Siinkohal tuleb märkida, et Badinteri komisjon ei olnud rahvusvaheline kohtukolleegium, vaid tema ülesanne oli anda abistavaid arvamusi. Siiski koosnes komisjon tunnustatud kohtunikest, kelle hinnangute järgi otsustati Jugoslaavia lagunemise üle Euroopa tasandil. Vt ülal viide 45 ja all viide 119.

⁹³ Harris, D. (viide 25), lk 138–139; Rich, R. Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union. – *European Journal of International Law*, 1993/4, lk 40. Tasub märkida, et ka Ühendkuningriik nimetab neljanda kriteeriumina *expressis verbis* iseseisvust ja mitte võimet astuda suhetesse teiste riikidega.

⁹⁴ Harris nimetab, et Montevideo kriteeriume peetakse silmas, kui viidatakse rahvusvahelise praktika tavalistele standarditele ja poliitilisele reaalsusele. Harris, D. (viide 25), lk 133.

⁹⁵ Knop ütleb selle kohta illustreerivalt: „Paradigmatically, territory, people and government coincide in the state to produce international law’s map of the world as a jigsaw puzzle of solid colour pieces fitting neatly together.” („Paradigma kohaselt satuvad territoorium, rahvastik ja valitsus riigis kokku, et moodustada rahvusvahelise õiguse maailmakaart nagu püsle, mille värvilised tükid sobivad omavahel valatult.”) Knop, K. *Statehood: Territory, People, Government.* – Crawford, J. Koskeniemi, M. (toim.) *Cambridge Companion to International*

ühe või teise subjekti riigi staatuse üle, on nad kohaldanud just eelnimetatud normi. Granti vastuseis pidada Montevideo konventsiooni esimest artiklit tavaõiguseks ilmneb väites, et riigid tahavad säilitada poliitilist vabadust tunnustada riike, keda nad sellisena tunnustada soovivad.⁹⁶ Juhul kui eksisteerib norm, mis määrab, millal riik on riigiks saanud, võib tema riikluse takistamine mittetunnustamise kaudu kujutada endast rahvusvahelise õiguse rikkumist. Siiski ei tähenda rahvusvahelises õiguses eksisteeriv riikluse üle otsustamise norm, et kõigil riikidel on kohustus teisi riike tunnustada.⁹⁷ Tunnustamine on teatavasti iga riigi poliitiline otsus selle kohta, kas omada teise riigiga kindlaid suhteid. See ei loo teistele riikidele tunnustamise kohustust; tunnustamine on iga riigi enda diskretsioon. Seega nõustub käesoleva töö autor jurisprudenti valdava seisukoha ning senise kohtupraktikaga, mille järgi peab riigil olema vähemalt territoorium, rahvastik ja valitsus ning ta peab olema kindlal määral iseseisev. Granti kriitikat võib ka vaadelda mitte niivõrd riigi kui territooriumi, rahvastiku, valitsuse ja iseseisvuse kriteeriumide kriitikana, vaid kindla lepinguõigusliku normi kriitikana. Montevideo konventsiooni riigi definitsiooni aktsepteerimine ei välista ka teiste kriteeriumide nagu riigina tunnustamise nõude olemasolu, kuid rahvusvaheline õigus peab pakkuma mingi lahenduse küsimusele riigi olemasolust ning alternatiivset riigi definitsiooni pole. Siiski räägitakse riigi kriteeriumide kohaldamisest enamjaolt ainult riikide tekkimise puhul, aga kas sama norm võiks kohalduda ka riikide kadumisele?

3. Kas riikide kadumisele kehtivad samad reeglid mis tekkimisele?

Montevideo esimene artikkel ei sõnasta täht-tähelt, et see peaks kohalduma vaid riikide tekkimisele. Tekst ütleb, et riigil „peaksid olema” kindlad tunnused. Siiski peetakse Montevideo kriteeriume kohalduvaks vaid riikide tekkimisele ja mitte kadumisele.⁹⁸ Giorgetti nimetab näiteks, et riik peab vastama Montevideo kriteeriumidele hetkel, kui ta tekib, kuid mitte pärast seda, kui teda on riigina tunnustatud.⁹⁹ Marek kirjutab otsesõnu, viidates oma uurimusele riikide jätkuvusest ja identiteedist:

Law. Cambridge: Cambridge University Press 2012, lk 95. Kuigi Knop juhib tähelepanu asjaolule, et riigi definitsioon pole nii lihtne, kui see kõrvutada teiste normidega. Vt ka: Marek, K. (viide 17), lk 161-162.

⁹⁶ Grant, T. D. (viide 52), lk 448-449.

⁹⁷ Lowe, V. (viide 44), lk 164; Brownlie, I. (viide 30), lk 90. Mittetunnustava riigi vastutus võib teoorias tõusetada muu kohustuse pinnalt. Näiteks kui mittetunnustav riik ei järgi tunnustamata riigi territooriumil teatud reegleid ning õigustab seda asjaoluga, et teine pole riik. Sel juhul võib rääkida rahvusvahelise normi rikkumisest, sest eksisteerib üldine kohustus järgida kindlaid rahvusvahelisi norme, näiteks inimõigusi. Selline vastutus ei sõltu tunnustamisest või sellest, milline tähendus anda Montevideo definitsioonile.

⁹⁸ Grant, T. D. (viide 52), lk 435.

⁹⁹ Giorgetti, C. (viide 53), lk 65.

„It may thus be taken for granted that there exist no fixed criteria of State extinction. If they did exist, this study would be wholly unnecessary.”¹⁰⁰

Üldjoontes kehtib eeldus, et kui kindel isik on rahvusvahelises õiguses saanud riigi staatuse, siis see nii ka jääb ning riik ei kaota oma staatust ka siis, kui tema territoorium, rahvastik või valitsus drastiliselt muutub.¹⁰¹ Seda eeldust nimetatakse riikide jätkuvuse või järjepidevuse eelduseks (*presumption of continuity*).¹⁰² Selline eeldus on ilmselt tõene, kui vaadata riikide praktikat: pärast 1945. aastat on tekkinud 128¹⁰³ uut riiki ning kadunud 8¹⁰⁴ riiki. Vastavalt Crawfordi liigitusele on vaid kahel juhul olnud tegemist mittevabatahtlikku lõppemisega.¹⁰⁵ Crawford iseloomustab riikluse jätkuvust järgmiselt:

„Like the communities they encapsulate, States are not static. Yet we assume continuity of our States even as their governments, constitutions, territories and population change. International law is based on that assumption.”¹⁰⁶

Sellist jätkuvuse käsitlust võib tõesti tõlgendada nii, et riikide kadumisele ei kehti päris samad reeglid mis tekkimisele. Siiski tekib selles tõlgenduses loogiline vasturääkivus: kui rahvusvahelises õiguses eksisteerivad reeglid, mis ütleavad, mis tingimuste täitmisel riik eksisteerib või on hakanud eksisteerima, siis miks ei kehti samad reeglid ka riikide mitteeksisteerimisele ehk lõppemisele, kuigi riigi olemasolu eeldab nende tingimuste täitmist.¹⁰⁷ See küsimus on eriti oluline, kui lähtuda eeltoodud kahest eeldusest: riikide

¹⁰⁰ „Seega võib eeldada, et riikide lõppemise üle otsustamiseks ei eksisteeri kindlaid kriteeriume. Kui need eksisteeriksid, oleks käesolev uurimus täiesti ebavajalik.” Marek, K. (viide 17), lk 9.

¹⁰¹ Crawford, J. (viide 25), lk 667-668.

¹⁰² *Ibid.* Riigi jätkuvuse kohta territoriaalsete muutuste korral vt: Marek, K. (viide 17), lk 15–24.

¹⁰³ Crawford, J. (viide 25), lk 715.

¹⁰⁴ *Ibid.*, lk 716.

¹⁰⁵ *Ibid.*

¹⁰⁶ „Nagu ühiskonnadki, kes riikidena eksisteerivad, ei ole riigid staatilised. Siiski me eeldame, et riigid jäävad samaks, kuigi nende valitsused, põhiseadused, territooriumid ja elanikkonnad muutuvad. Rahvusvaheline õigus põhineb sellel eeldusel.” *Ibid.*, lk 667.

¹⁰⁷ Siin tuleb mainida veel üht vaatepunkti. Nimelt on Rayfuse'i seisukoht, et riikide lõppemisele tuleb kohaldada tava- ja lepinguõigust, mis reguleerib riikide õigusjärglust. Rayfuse, R. Crawford, E. *Climate Change, Sovereignty and Statehood*. Sydney Law School Research Paper 2011/59, lk 6-7. Kättesaadav:

<http://ssrn.com/abstract=1931466>. Sellega ei saa päriselt nõustuda, sest Viini konventsioonid, mis käsitlevad riikide õigusjärglust rahvusvaheliste lepingute ning vara, arhiivide ja võlgade suhtes, nimetavad, et need sätted kohalduvad vaid „riikide sellise õigusjärgluse suhtes, mis on tekkinud kooskõlas rahvusvahelise õigusega”. See tähendab, et enne õigusjärgluse sätete kohaldamist peab olema olukord, mis vastavalt rahvusvahelisele õigusele näeb ette õigusjärgluse. Täpsemalt öeldes, enne õigusjärgluse normide kohaldamist peab olema tekkinud mingi õiguslikku hinnangut nõudev olukord. Seega võib siin selgelt eristada riigi lõppemist kui õigusjärglusele eelnevat olukorda ning õigusjärglust kui tagajärge. Riikide õigusjärglust vara, arhiivide ja võlgade suhtes käsitlev Viini konventsioon. – RT II 2008, 21, 58, art 3. Riikide õigusjärglust rahvusvaheliste lepingute suhtes käsitlev Viini konventsioon. – RT II 2008, 22, 65, art 6.

olemasolu küsimusi on võimalik lahendada rahvusvahelise õiguse normide järgi ning tunnustamine on seejuures vaid deklaratiivne. Craven väljendab eelöeldut nõnda:

„Assuming that international law does possess certain criteria that condition the 'existence' of the state /.../ then logically those criteria should also apply as regards its 'legal demise'. Thus, the general criteria for statehood /.../ should presumably govern not merely the legal 'creation' of states, but also their 'extinction'. So, where the territory of a state becomes submerged by the sea, or where the population of a state evacuates *en masse* to other territories, or where it falls into a state of extended anarchy, it should be possible to conclude that the state has ceased to exist.”¹⁰⁸

Craven põhjendab oma järeldust sellega, et riikluse tunnused on abstraktsed ja välistavad.¹⁰⁹ Esiteks, abstraktsus tähendab, et riigi tunnused ei pea silmas kindlaid riigi elemente: kindlat territooriumi, kindlat rahvastikku või isegi kindlat valitsusvormi. Seetõttu ei muutu ka riigi staatus mõne elemendi muutusega, näiteks võib riik jätkuda pärast revolutsiooni, mille tulemusel valitsus muutub. Teiseks, riikluse kriteeriumid on välistavad seeläbi, et nad jätavad rahvusvahelisest kogukonnast kõrvale isikud, kes ei vasta neile tunnustele, näiteks ei ole iseseisvad. Põhjus, miks juba eksisteerivaid riike rahvusvahelisest kogukonnast enamjaolt ei välistata, on see, et riikidel pole kombeks oma tunnustamist tagasi võtta. Viimase põhjus on omakorda selles, et riigid ei soovi ohustada oma juriidilisi suhteid kaduva riigiga, kellel ei pruugi olla õigusjärglast. Asjaolu, et riigid on jätkanud Somaalia või Albaania tunnustamist valitsuse puudumisest hoolimata, ei kahanda Craveni sõnul eeltoodud väite tähtsust, sest, nagu kirjeldatud, võib siin näha riikide soovi säilitada omavahelistes suhetes teatud *status quo*, kui tulevik on ebaselge.¹¹⁰

¹⁰⁸ „Eeldades, et rahvusvahelises õiguses leiduvad kindlad kriteeriumid, mis sätestavad tingimused riigi olemasoluks /.../ siis loogiliselt peaksid needsamad kriteeriumid kohalduma ka [riigi] juriidilisele kadumisele. Seega, riigi üldised kriteeriumid ei peaks reguleerima mitte ainult riikide juriidilist tekkimist, vaid ka nende lõppemist. Näiteks olukordades, kui riigi territoorium upub merre või kogu riigi rahvastik evakueerub teistele aladele või kui riik langeb pikaajalisse anarhiasse, siis peaks olema võimalik järeldada, et riik enam ei eksisteeri.” Craven, M. C. R. *The Problem of State Succession and the Identity of States under International Law*. – *European Journal of International Law* 1998/9, lk 159.

¹⁰⁹ *Ibid.*

¹¹⁰ *Ibid.* Craveni käsitus lähtub riikluse ja identiteedi eristamisest: riiklus on midagi, mis tekib teatud kriteeriumidele vastamisel ja mille tagajärjel on subjektile teatud õigused ja kohustused; riigi identiteet tähendab, et kuigi riike ühendavad teatud samad tunnused ning nad kuuluvad seeläbi ühte riikide klassi, on neil tunnused, mis neid üksteisest eristavad. See tähendab, et identiteet ja jätkuvus seisavad riiklusest eraldi, kuigi eeldavad riikluse olemasolu. *Ibid.*, lk 160. Seeläbi on Craveni identiteedi käsitus täiesti vastupidine Mareki omale. Marek defineerib identiteeti kui riigi kõikide õiguste ja kohustuste summat, mis tulenevad rahvusvahelisest lepingu- või tavaõigusest. Mareki käsitluses on identiteet ja jätkuvus ka lahutamatud. Marek, K. (viide 17), lk 5-6. Siinkohal peab ka viitama McAdamile, kes tõlgendab Craveni artiklit teises valguses. Rääkides riikide jätkuvusest, nimetab McAdam, et kui riik ei vasta Montevideo kriteeriumidele, siis see ei tähenda riigi lõppu, viidates samas lõigus Craveni artiklile. Vt: McAdam, J. (viide 8), lk 6.

Siinkohal tuleb taas pöörduda Crawfordi käsitluse juurde jätkuvusest, sest enamik autoreid viitab jätkuvuse analüüsimisel just talle.¹¹¹ Crawfordi käsitlus jätkuvusest pole tegelikult vastuolus Craveni vaadetega. Nimelt kirjutab Crawford jätkuvusest veel nõnda:

„/.../ [W]e should treat the determination of identity and continuity as dependent on the basic criteria for statehood. A State may be said to continue as such so long as an identified polity exists with respect to a significant part of a given territory and people. Its constitutional system need not be the same, as long as it is independent and proclaims continuity.”¹¹²

Crawfordi määratluses ei paku riikide jätkuvuse eeldus seega erilisi reegleid riikide lõppemise kohta – riikluse lõpp sõltub ka riikluse põhilistest kriteeriumidest. Seda kinnitab Crawford, öeldes, et riigi kriteeriumid on üldiseks kohaldatavaks standardiks subjekti staatuse üle, kuigi nende kriteeriumide kohaldamine praktikas võib olla keeruline ning mitmetähenduslik, mistõttu võib teiste riikide tunnustusel olla oluline tõenduslik roll.¹¹³ Seetõttu ei ole õige seisukoht, et jätkuvus on vastuolus Montevideo kriteeriumide kohaldamisega riikide lõppemisele ning et neid ei peaks riikide lõppemisele kohaldama. Sama järeldust kinnitab ka allpool kirjeldatud Jugoslaavia lagunemine.

Nagu ülal mainitud, on teise maailmasõja järgsel perioodil mittevabatahtlikult¹¹⁴ kadunud kaks riiki.¹¹⁵ Need kaks juhtu on olnud Hyderabad liitmine Indiaga¹¹⁶ ning juba mainitud

¹¹¹ Vt nt: McAdam, J. (viide 4), lk 6, 9-10; Ziemeles, I. States, Extinction of. – Max Planck Encyclopedia of International Law' võrguväljaanne 2013, ¶2. Kättesaadav aadressil: www.mpepil.com; Park, S. Climate Change and the Risk of Statelessness: The Situation of Low-Lying Island States. – UNHCR Legal and Protection Policy Research Series, mai 2011, lk 6, 15. Kättesaadav: <http://www.unhcr.org/protect> - 15.02.13.

¹¹² „Me peaksime [riigi] jätkuvuse ja identiteedi kindlakstegemist käsitlema sõltuvana põhilistest [riigi] tunnustest. Riik jätkub seni, kuni kindlal territooriumil ja kindla rahvastiku üle kehtib kindel riigikord. [Riigi] põhiseaduslik kord ei pea olema sama, kui [riik] on piisavalt iseseisev ja kuulutab enda jätkuvust.” Crawford, J. (viide 25), lk 671.

¹¹³ *Ibid.*, lk 718.

¹¹⁴ Käesolevas töös vaadeldakse just mittevabatahtlikult kadunud riikide näiteid, sest kui riik lõpeb vabatahtlikult, siis ei kerki küsimust, mis tingimuste täitmata jätmisel on riik lõppenud, vaid riik ise otsustab kas laguneda, näiteks nagu Tšehhoslovakkia puhul, või liituda teise riigiga, nagu näiteks Jeemeni puhul. Vt Tšehhoslovakkia ja Jeemeni lõppemise kohta: *ibid.*, lk 705–707.

¹¹⁵ Põhimõtteliselt võib ka väita, et Vietnami Vabariigi lõppemine oli mittevabatahtlik, sest see toimus peale valitsuse jõuga väljavahetamist. Siiski pole see õiguslikus mõttes mittevabatahtlik, sest uus valitsus liitus Vietnami Sotsialistliku Vabariigiga vabatahtlikult. Vt Vietnami kohta: *ibid.*, lk 472–477.

¹¹⁶ 1948. aastal vallutasid India väed Hyderabad territooriumi, misjärel territoorium liideti väidetavalt rahva tahte vastavalt India vabariigiga. Probleem oli selles, et Hyderabad oli üks India printsiriikidest ning pärast India iseseisvumist tekkis küsimus, milline on selle territooriumi staatus. Hyderabad eelistas usulistel põhjustel liituda pigem Pakistaniga, kuid Pakistan oli geograafiliselt Hyderabadist eemal. Kogu Hyderabad territooriumi ümbristes vastiseseisvunud India. Hyderabad küsimust arutas ka ÜRO Julgeolekunõukogu, kuid see ei leidnud laia kõlapinda ning Hyderabad liitmine Indiaga mõisteti vaikides õiguspäraseks. Siiski tekitasid need sündmused toonases juristkonnas eriarvamusi. Hyderabad liitumise õigusvastasuse kohta vt: Eagleton, C. The Case of Hyderabad before the Security Council. – American Journal of International Law 1950/44, lk 277–

Jugoslaavia Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi lagunemine¹¹⁷. Hyderabad kadumine ei leidnud rahvusvaheliselt ühest vastukaja ning kogu küsimus jäi üsna kiiresti ja suurema diskussioonita kõrvale,¹¹⁸ mistõttu ei paku Hyderabad lõppemine praktilisi juhtnööre, millest riikide lõppemisel lähtuda. Jugoslaavia lagunemine pakub sellest vaatenurgast parema lähtepunkti. Badinteri komisjon,¹¹⁹ kelle ülesandeks oli hinnata Jugoslaavia lagunemisega seotud rahvusvahelisi õiguslikke aspekte, lähtus eeldusest, et riigi tunnused on territoorium, elanikkond ja valitsus. Nagu Badinteri komisjon oma esimeses arvamuses nimetas, tuleb riikide jätkumise või lõppemise üle otsustamisel hinnata just neile tingimustele vastavust.¹²⁰ Seega toetab Badinteri komisjon põhimõtteliselt Craveni seisukohta, et riikide lõppemisele peab kohaldama samu kriteeriume mis nende tekkimisele. Komisjon nimetab oma kaheksandas arvamuses:

„The dissolution of a state means that it no longer has legal personality under international law, something which has major repercussions in international law. It therefore calls for the greatest caution.”¹²¹

Sellest hoolimata leidis komisjon samas arvamuses, et Jugoslaavia lagunemine oli jõudnud lõpule ning Jugoslaaviat enam ei eksisteerinud.¹²² Komisjon tegi selle järelduse, tuginedes asjaoludele, et Jugoslaavial pole enam territooriumi ega rahvastikku, sest need olid uute riikide suveräänse võimu all, ning Jugoslaavia valitsust enam ei eksisteeri.¹²³ Nõnda kohaldas Badinteri komisjon otsesõnu Montevideo kriteeriume. Seega toetab Jugoslaavia lagunemine, üks ja ajaliselt hilisem kahest mittevabatahtlikust riikluse lõppemisest tänapäevases

302. Eagleton mõistab eriliselt hukka Julgeolekunõukogu passiivsuse antud küsimuses, hoolimata väidetavalt selgest õiguslikust olukorrast. Hyderabad liitmise õiguspärasuse kohta vt: Das, T. The Status of Hyderabad during and after British Rule in India. – American Journal of International Law 1949/43, lk 57–72. Das väidab, et kuna Hyderabad polnud riik, ei saanud ka selle liitmine Indiaga olla õigusvastane. Üldiseks ülevaateks Hyderabad kohta vt: Benichou, L. D. From Autocracy to Integration: Political Developments in Hyderabad State (1938-1948). Hyderabad: Orient Longman 2000, lk 8–19.

¹¹⁷ Üldiseks taustaks vt: Eastwood, L. S. Jr. Secession: State Practice and International Law after the Dissolution of the Soviet Union and Yugoslavia. – Duke Journal of Comparative and International Law 1993/3, lk 322–329.

¹¹⁸ Eagleton, C. (viide 116), lk 301-302.

¹¹⁹ Kuigi, nagu ülal mainitud, ei olnud tegemist kohtuga, koosnes komisjon Itaalia, Hispaania, Prantsusmaa, Saksamaa ja Belgia kõrgematest kohtunikest. Vt ülal viide 45. Siinkohal võib täiendavalt viidata ICTY 2004. aasta otsusele Slobodan Miloševići asjas, kus tribunal pidas vajalikuks eraldi peatuda Badinteri komisjoni otsuste relevantsusel. *Amici Curiae* nimelt leidis, et nimetatud otsused pole õiguslikult relevantsed ning komisjon ise polnud otsuste tegemisel iseseisev. ICTY temaga ei nõustunud, leides, et komisjon koosnes kõrgelt kvalifitseeritud juristidest ning pole põhjust kahelda tema sõltumatuses. *Prosecutor v. Slobodan Milošević*. (viide 28), ¶89–92.

¹²⁰ *Opinion no. 1*. (viide 26), lk 163; *Opinion no. 8* Jugoslaavia konverentsi Arbitraažikomisjon, 04.07.1992, International Law Reports 1993/92, lk 201.

¹²¹ „Riigi lagunemine tähendab, et tal pole enam [riigile omast] juriidilist iseloomu, millel on rahvusvahelises õiguses suur [negatiivne] mõju. Seetõttu nõuab see suurimat ettevaatust.” *Opinion no. 8*. (viide 120), lk 201.

¹²² *Ibid.*, lk 201-202.

¹²³ *Ibid.*, lk 202.

rahvusvahelises õiguses, Craveni väidet, et riikide lõppemisele peaks nii nagu tekkimiselegi kohaldama Montevideo kriteeriume, või vähemalt nendest kolme esimest. Kuigi riigid praktikas ei lõpe, ei tähenda see, et riikide lõppemine pole võimalik või pole rahvusvahelise õigusega reguleeritud.¹²⁴

4. Riigi territoorium

Kuna käesolev töö keskendub just territooriumi kadumisele riigi lõppemise põhjustajana, peab järgmisena peatuma riigi territooriumi kriteeriumil ning selgitama, mida territoorium tähendab. Samuti on järgnev oluline teise osa esimeses peatükis pakutud lahenduste analüüsiks. Seega selgitab esimene alapeatükk, mis on riigi territoorium ja territoriaalne suveräänsus, ning teine alapeatükk seletab lahti tiitli mõiste.

4.1 Riigi territoorium ja territoriaalne suveräänsus

Riigi olemus ja arusaam riiklusest põhineb tänapäeva rahvusvahelises õiguses kindla territooriumi olemasolul.¹²⁵ Shaw ütleb otse, et selliseid alusmõisteid nagu suveräänsus ja jurisdiktsioon on võimalik hoomata ainult nende suhetes territooriumiga.¹²⁶ Crawford väljendab sama mõtet, väites, et „iseenesestmõistetavalt on riigid territoriaalsed üksused”.¹²⁷ Cassese ütleb, et territoorium pole mitte ainult hädavajalik riigi eksisteerimiseks, vaid see pakub ka dimensiooni, milles riigid valdavalt tegutsevad.¹²⁸ Seega on riigid tänapäevase paradigma järgi territoriaalsed üksused – riigi rahvusvahelistes suhetes on kesksel kohal territoorium.¹²⁹ Cohen väljendab territooriumi olulisust nõnda:

¹²⁴ Ka professor Piip toetab sellist järeldust. Ta käsitab riikide lõppemist faktilise või juriidilise lõppemise kaudu. Faktiliselt lõpeb riik siis, kui näiteks kogu tema maa-ala kaob looduskatastroofi tulemusel, aga ka *debellatio*, s.o. riikide jaotamise või lagunemise puhul. Juriidiliselt lõpeb riik siis, kui ta ühineb teise riigiga, unitaarriik muutub liitriigiks („devolutsioon”) või kui riik kuulutab end lõppenuks lepingu alusel („allaheitmine”). Seega eristab Piip riigi lõppemist juhul, kui lõppemine on faktiline, st lõppemise põhjustab faktiline asjaolu, ning juriidiline ehk kui lõppemine toimub kokkuleppel. Piip, A. (viide 51), lk 116–118.

¹²⁵ Lowe, D. (viide 44), lk 138.

¹²⁶ Shaw, M. N. (viide 25), lk 487.

¹²⁷ Crawford, J. (viide 25), lk 46.

¹²⁸ Cassese, A. *International Law*. (2. vlj.) Oxford: Oxford University Press, 2005, lk 81.

¹²⁹ Jennings, R. Y. *The Acquisition of Territory: In International Law*. Manchester: Manchester University Press 1963, lk 1. Siiski pole see alati nii olnud. Nagu Gross kirjutab, võib Vestfaali rahu pidada tänapäevase territoriaalselt võrdsel suveräänsetel riikidel põhineva maailmakorra alguseks. Antiik-kreeklased nägid territooriumi sarnases valguses, nagu me näeme seda tänapäeval, suveräänsus kui selline põhines kindlal rahvastikul, mis asus kindlalt määratletud geograafilises asukohas. Antiik-Roomas seevastu põhines territooriumi impeeriumi laienemisel: kesksel kohal oli impeeriumi piiride laiendamine, mistõttu ei olnud riik ja kindlal territooriumil asuv rahvastik sellisel seotud, nagu nad olid kreeklaste mõtteviisis. Pärast impeeriumi lagunemist oli riikluse põhisisuks individuaalne ja hõimu truudusvanne suveräänile ja kirikule. Nagu Gottmann kirjutab, oli kogu Rooma impeeriumile järgneva millenniumi jooksul territooriumi tähtsus Euroopas minimaalne. Alates Vestfaali rahust muutus riigist arusaamine territooriumipõhiseks. Gross, L. *Essays on International Law and Organization*, Volume I. New York: Transnational Publishers, Haag: Martinus Nijhoff Publishers 1984, lk 3;

„A necessary feature of statehood is that the entity claiming statehood must lay claim to and occupy boundaries that are not in serious dispute in the international community. /.../ In a real sense, the exercise of sovereign powers depends on the state retaining a firm hold on its location.”¹³⁰

Seega peab isikul, kes soovib enda tunnustamist riigina, olema kindel territoorium, sest (territoriaalse) suveräänsuse teostamise võimalikkus sõltub kindla territooriumi olemasolust. Riigi suveräänne territoorium koosneb maa-alast, territoriaal- ja sisevetest, nende all asuvast maapõuest ning õhuruumist.¹³¹ Seejuures tuleb tähele panna, et territoriaalmeri ja õhuruum sõltuvad riigi maismaaterritooriumist. ÜRO mereõiguse konventsioon ütleb, et lisaks riigi maismaaterritooriumile ja sisevetele laieneb riigi suveräänsus ka territoriaalmerele.¹³² Sama artikli teine lõige lisab, et suveräänsus laieneb ka territoriaalmere kohal asuvale õhuruumile ning selle all asuvale maapõuele.¹³³ Territoriaalmerd arvestatakse lähtejoonest, mis on madalaim mõõnajoon piki riigi rannikut, see tähendab riigi maismaaterritooriumit.¹³⁴ Seega ei saa riigil olla suveräänsust ühegi territooriumi osa üle, kui tal pole maismaad. Veelgi enam, mereõiguse konventsioon näeb *expressis verbis* ette, et saarega, millel on õigus esitada nõudeid merealale, on tegemist vaid juhul, kui see on ülalpool veepinda ka tõusuvee ajal.¹³⁵ Kuigi ei eksisteeri normi, mis ütleks, kui suur peab ühe riigi territoorium olema, peab igal riigil olema kindel territoorium, mille pinnal ja pinnalt tegutseda.¹³⁶ Riigi territoorium ei pea ka olema täpselt määratletud,¹³⁷ piisab, kui riigi territoorium on üldjoontes terviklik.¹³⁸ Siiski, nagu Raič märgib, peab riik oma territoriaalse nõude esitamisel olema piisavalt täpne. See

Krasner, S. D. Rethinking the Sovereign State Model. – Cox, M. Dunne, T. Booth, K. (toim.) *Empires, Systems and States: Great Transformations in International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press 2001, lk 17, 34–36; Shaw, M. N. *Title to Territory in Africa: International Legal Issues*. Oxford: Oxford University Press 1986, lk 1-2; Gottmann, J. *The Significance of Territory*. Charlottesville: University of Virginia Press 1973, lk 27; viidatud: *ibid.*, lk 2.

¹³⁰ „Riikluse vajalik tunnus on, et riiklust nõudev isik peab esitama nõude kindlatele piiridele, mis pole rahvusvahelises kogukonnas tõsisema vaidluse all, ning need okupeerima. /.../ Tegelikult sõltub riigi suveräänse võimu täideviimine riigi püsivast kinnihoidmisest oma asukohast.” Cohan, J. A. (viide 48), lk 920.

¹³¹ Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni mereõiguse konventsioon. – RT II 2005, 16, 48 (edaspidi ÜRO mereõiguse konventsioon), art 2. Saarestikuriikide puhul sätestab sama art 49. Ka Duursma kinnitab, et riigi territooriumi hulka ei kuulu muud alad, nagu majandusvöönd, sest riigil pole seal täielikku suveräänset võimu. Duursma, J. (viide 44), lk 116. Vt ka: ÜRO mereõiguse konventsiooni art-d 33 (külgvöönd), 55 ja 56(1) (majandusvöönd), 76(1) ja 77(1) (mandrilava). Mandrilava osas on riigil küll suveräänne õigus uurida ja kasutada seal leiduvaid loodusvarasid.

¹³² ÜRO mereõiguse konventsioon. (viide 131), art 2(1).

¹³³ *Ibid.*, art 2(2).

¹³⁴ *Ibid.*, art-d 3, 5. Saarestikuriigi, tugevasti liigendatud ranniku või piki rannikut kulgeva saarestiku puhul võib kasutusele võtta ka sirged lähtejooned, kuid needki tõmmatakse maismaad arvesse võttes. *Ibid.*, art 7 ja 47.

¹³⁵ *Ibid.*, art 121(1).

¹³⁶ Duursma, J. (viide 44), lk 117.

¹³⁷ *North Sea Continental Shelf Cases*. (viide 78), ¶46.

¹³⁸ *Deutsche Continental Gas-Gesellschaft v. Polish State*. (viide 26), lk 15. Näiteks Boputhswana riigina tunnustamisel toodi põhjenduseks tema territooriumi killustumus. Crawford, J. State. – Max Planck Encyclopedia of International Law’ võrguväljaanne 2013, ¶17. Kättesaadav aadressil: www.mpepil.com.

tähendab, et juhul, kui riik ei täpsusta, millist territooriumi ta enda omaks peab, või muudab pidevalt oma nõudeid, ei pruugi see riikluse eeldus olla täidetud.¹³⁹

Riigi territooriumi tegelik olulisus riigi jaoks, nagu ka territooriumi seos teiste riigi kriteeriumidega, väljendub eri autorite käsitluses erinevalt. Shaw' käsitluses on territoorium sisuliselt vaadeldav kui rahvastiku ja tema maa suhe. Kuna territoorium on kogukonna olemasolu füüsiline mõõde, sõltub kogukonna identiteet tegelikult territooriumist: ühest küljest määratleb territoorium selle rahvastiku, teisest loob sideme rahva, riigi identiteedi ja riigi rahvusvahelise rolli vahel.¹⁴⁰ Viimasega kaasneb territoriaalne suveräänsus.¹⁴¹ Kuigi ka Marek väidab, et territoorium ei mängi riigi identiteedi kujundamisel rolli,¹⁴² vastandub Shaw' seisukohtadele ilmselt kõige selgemalt Crawfordi käsitus territooriumist. Crawfordi järgi on territoorium valitsuse ja iseseisvuse kriteeriumide koostisosa ja mitte eraldi kriteerium, sest territooriumi tähtsus seisneb asjaolus, et sellel asub valitsus, kellel on kindla maa-ala üle efektiivne kontroll.¹⁴³ Teisisõnu, territoorium tähistab põhimõtteliselt riigi valitsuse võimu kindlal maa-alal, rahvastik, kes territooriumil elab, on sellises territooriumi käsituses vähem oluline.¹⁴⁴ Seega on siin nähtav vastuolu Crawfordi ja Shaw' käsitlustes: kui Shaw arvates seisneb territooriumi tähtsus rahvastikus ja selle loodud riigi identiteedis, siis Crawfordi järgi on olulisim valitsuse kontroll või võime teatud territooriumi kontrollida. Siit tuleneb ka nende

¹³⁹ Raič, D. (viide 53), lk 61–62.

¹⁴⁰ Shaw, M. N. (viide 129), lk 3. Shaw viitab seejuures Gottmannile, kes nimetab territooriumi ühiskonna psühhosomaatiliseks nähtuseks, sest see on lähedalt seotud selle ühiskonna eesmärkide ja sihtidega. Gottmann, J. (viide 129), lk 15

¹⁴¹ Shaw, M. N. (viide 129), lk 3. Sama toetab ka kohtunik Alvarez oma eriarvamuses asjas *Corfu Channel*: „By sovereignty, we understand the whole body of rights and attributes which a State possesses in its territory, to the exclusion of all other States, and also in its relations with other States. Sovereignty confers rights upon States and imposes obligations on them. /.../ Some jurists have proposed to abolish the notion of the sovereignty of States, considering it obsolete. That is an error. This notion has its foundation in national sentiment and in the psychology of the peoples, in fact it is very deeply rooted.” („Suveräänsusest saame me aru kui kõigist õigustest ning omadustest, mis riigil on oma territooriumil, välistades teised riigid ning [samas ka] suhetes nendega. Suveräänsusest tulenevad riikidele õigused ja kohustused. Mõned juristid on soovitanud loobuda riikide suveräänsuse mõiste kasutamisest, pidades seda iganenuks. See on viga. See mõiste on rahvuslikus tunnetuses ja rahvaste psühholoogias väga sügavalt juurdunud.”) *Corfu Channel* (Suurbritannia ja Põhja-Iirimaa Ühendkuningriik vs. Albaania) (Kohtunik Alvareze eriarvamus). Rahvusvaheline Kohus, 09.04.1949, International Court of Justice Reports 1949, lk 43.

¹⁴² Marek, K. (viide 17), lk 21–24. Mareki peamine kriitika on praktilist laadi: kuna kaks või rohkem riiki on eksisteerinud ühel territooriumil, siis ei saa öelda, et territoorium määrab riigi identiteedi. Siiski ütleb Marek, et kui riik kaotab oma territooriumi täielikult või väga suures mahu, ei suuda ta enam olla samade kohustuste ja õiguste kandja. See tähendab, et riik kaotab enda identiteedi, sest Mareki jaoks seisneb riigi identiteet just õigustes ja kohustustes, mille kandjaks riik on. Mareki identiteedi definitsioon vt: *ibid.*, lk 5. Sellise seisukoha kriitika vt: Crawford, J. (viide 25), lk 669–671.

¹⁴³ Crawford, J. (viide 138), ¶20. Sama kinnitab *Deutsche Continental Gas-Gesellschaft v. Polish State* otsusele viidates ka Raič, kes ütleb, et territooriumi eeldust ei saa lahutada valitsusest ja iseseisvusest. Nimelt ütles Saksa-Poola Segatribunal viidatud otsuses, et riigi territoorium ei pea küll olema täpselt määratletud, kuid see peab olema piisavalt ühtne ning efektiivse valitsuse all. Raič, D. (viide 53), lk 62.

¹⁴⁴ Sama järeldust toetab ka Krasner, kes kirjutab, et suveräänse riigi mudel põhineb territoriaalsusel, vastastikusel tunnustusel, autonoomsusel ja kontrollil. Territoriaalsus tähendab seejuures, et poliitilist võimu teostatakse pigem geograafiliselt määratud maa-ala üle kui rahvastiku üle, mis on omane hõimuühiskonna võimustruktuurile. Krasner, S. D. (viide 129), lk 18.

erisugune vaade territoriaalsele suveräänsusele: kui Shaw' käsitusel tuleneb territoriaalne suveräänsus inimeste ja nende maa olulisest suhtest, siis Crawfordi arvates tähistab territoriaalne suveräänsus valitsuse võimu territooriumi üle. Kuigi suveräänsuse allikad erinevad, on nende vaade suveräänsuse olemusele sellest hoolimata ühesugune.

Crawford kirjutab, et suveräänsus tähendabki sisuliselt riiki – sama on öelda „suveräänne riik” või „suveräänne suverään”.¹⁴⁵ Seega on riik suveräänne seetõttu, et ta kuulub kindlasse riikide liiki.¹⁴⁶ Shaw' käsitusel on territoriaalse suveräänsuse allikale võimalik anda kaks tähendust: riigi õigused ja kohustused territooriumi suhtes tulenevad suveräänsusest endast või tulenevad rahvusvahelisest õigusest.¹⁴⁷ Tegelikult seisneb selline küsimuseasetus selles, kas suveräänsed õigused tulenevad riiklusest kui faktist või rahvusvahelisest õigusest. Esimene tõlgendus võiks olla vastuvõetav, kui siseriiklik õigus oleks ülem rahvusvahelisest, kuid selline arusaam on ekslik, sest rahvusvaheline õigus seab piirid, milles siseriiklik õigus kehtib. Seega ei tulene riigi suveräänsus mitte riikluse faktist, vaid rahvusvahelise õiguse normidest. Rahvusvahelises õiguses on suveräänsus riigi, rahvastiku ja territooriumi suhe ning riigi võimu, õiguste ja kohustuste summa territooriumi üle.¹⁴⁸

Suveräänsusel on kaks mõõdet: riigisisel ja riikidevahelisel tasandil.¹⁴⁹ Siseriiklikult väljendub riigi suveräänsus tema iseseisvuses täita riigi funktsioone oma territooriumil,

¹⁴⁵ Crawford kirjutab tabavalt: „.../ Once statehood is generally recognised /.../ then a new situation arises, a category divide is established, marked by the legal category of statehood. The new state is 'sovereign', has 'sovereignty' /.../.” Ja veelgi enam: „In other words, the state is sovereign because it is a state; not one of a kind, but one of a species, the species of states. The term 'sovereign state' is often used but one might as well say 'sovereign sovereign'.” („.../ Kui riiklus on üldiselt tunnustatud, siis tekib uus olukord, tekib kategooriaalne vahe, mis tuleneb riikluse õiguslikust kategooriast. Uus riik on suverään, tal on suveräänsus /.../. Teiste sõnadega, riik on suverään, sest ta on riik; mitte üks ja ainus, vaid üks liigist, riikide liigist. Tihti kasutatakse mõistet „suveräänne riik”, kuid sama hästi võib öelda „suveräänne suverään”.”) Crawford, J. (viide 34), lk 117. Badinteri komisjon nimetas oma esimeses arvamuses samuti, et sellist riiki, mis vastab riikluse kriteeriumidele, iseloomustab suveräänsus. *Opinion no. 1*. (viide 26), lk 165. Cohan kirjutab, et kuigi üldiselt seostatakse suveräänsust riikidega, on täiesti õige viidata suveräänsetele õigustele, kui rääkida näiteks munitsipaalvalitsustest, osariikidest jne. Cohan, J. A. (viide 48), lk 911.

¹⁴⁶ Nagu Rahvusvaheline Kohus leidis oma arvamuses *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*: „[A] State can bring an international claim against another State. Such a claim takes the form of a claim between two political entities, equal in law, similar in form, and both the direct subjects of international law.” „Pädevus esitada rahvusvahelisi nõudeid on pädevus kasutada tavaõiguslikke meetodeid rahvusvahelises õiguses nõude põhjendamiseks, esitamiseks ja lahendamiseks. Selline pädevus on kindlasti riigil – riik saab esitada rahvusvahelise nõude teise riigi vastu. Selline nõue on vormilt nõue kahe poliitilise isiku vahel, kes on õiguslikult võrdsed, vormilt sarnased ja mõlemad on otsesed rahvusvahelise õiguse subjektid.” *Reparations for Injuries Suffered in the Service of the United Nations* (soovitusliku iseloomuga arvamus). Rahvusvaheline Kohus, 11.04.1949, ICJ Reports 1949, lk 177-178. Samas otsuses leidis kohus, et ka ÜRO-l on õigus esitada nõudeid, sest ta on rahvusvahelise õiguse subjekt. Siiski ei ole ÜRO riik ega „superriik” ning seega ei lange ÜRO riikide kategooriasse, millega võiks kaasneda suveräänsuse omistamine. Vt *ibid.*, lk 178-179.

¹⁴⁷ Shaw, M. N. (viide 129), lk 15-16.

¹⁴⁸ *Ibid.*, lk 15.

¹⁴⁹ Crawford, J. (viide 34), lk 120-121.

väljastades sel territooriumil teiste riikide samasugused õigused.¹⁵⁰ Sellist suveräänsust saab riik teostada oma territooriumil kehtestatud seadusandluse kaudu. Näiteks saab riik otsustada, kes on tema kodanikud, mis tingimustel võib tema territooriumile siseneda, milline on maksusüsteem jne.¹⁵¹ Suveräänsus riikidevahelisel tasandil on piiratum, sest ühelgi riigil ei ole monopoli, nagu riigil on siseriiklikult.¹⁵² Selline riikidevaheline suveräänsus väljendub ka ÜRO põhikirja artikli 2 lõigetes 1, 4 ja 7, mis vastavalt sätestavad riikide võrdsuse põhimõtte (suveräänse võrdsuse põhimõtte), jõu kasutamise keelu ning riikide siseasjadesse sekkumise keelu (nii lõikes 4 kui 7).¹⁵³ Samas on territoriaalne suveräänsus vahend, mille abil saab riik rahvusvahelises suhtluses osaleda.¹⁵⁴ Eelöeldust tuleneb, et kui riigil pole territooriumi, pole tal ka territoriaalset suveräänsust ning ta ei suuda oma rolli rahvusvahelisel tasandil tegelikult täita. Siiski võib etteruttavalt mainida, et nagu käesoleva töö teise osa teise peatüki analüüs näitab, ei pea suveräänsus ilmtingimata olema seotud territooriumiga, kuigi sellisel territooriumiga mitteseotud suveräänsusel on kindlad tingimused ja piirid.

4.2 Riigi tiitel territooriumile

Riigi ja tema territooriumi suhte kirjeldamiseks on mitu teoreetilist lähenemist. Üks vanemaid on patrimooniline (*patrimonial*) teooria, mille järgi oli territoorium nagu valitsejale kuuluv vara.¹⁵⁵ Seega olid *dominium* ja *imperium* selles eristamatud mõisted.¹⁵⁶ Sellest teooriast arenes välja omanditeooria, millel oli tugevam mõju eelmise sajandi alguse Anglo-Ameerika juristkonna seas ning mis on küll sisult sarnane patrimoonilise teooriaga, kuid eristab mõisteid *imperium* ja *dominium*.¹⁵⁷ Omanditeooria (nimetatud ka objektiteooria; *Eigentumstheorie*) järgi on riigi ja tema territooriumi suhe kõrvutatav omaniku ja tema vara suhtega, ehk riigi

¹⁵⁰ *Island of Palmas*. (Holland, Ameerika Ühendriigid). Alaline Arbitraazikohus, 04.04.1928, Reports of International Arbitral Awards, vol. II, lk 838.

¹⁵¹ Crawford, J. (viide 34), lk 121.

¹⁵² *Ibid.* Alati ei ole ka päriselt selge, milline küsimus on iga konkreetse riigi enda otsustada ning milline küsimus lahendatav rahvusvahelisel tasandil. Nagu Alaline Rahvusvaheline Kohus selgitas oma arvamuses *Nationality Decrees issued in Tunis and Morocco*: „The question whether a certain matter is or is not solely within the jurisdiction of a State is an essentially relative question; it depends upon the development of international relations.” („Küsimus, kas mingi valdkond kuulub või ei kuulu ühe kindla riigi ainujurisdiiktsiooni, on oma olemuselt suhteline – see sõltub rahvusvaheliste suhete arengust.”) *Nationality Decrees issued in Tunis and Morocco* (soovitusliku iseloomuga arvamus). Alaline Rahvusvaheline Kohus, 07.02.1923, Series B, nr. 4, lk 24. (Ka Crawford viitab sellele otsusele, kuid ekslikult 23. leheküljele. Crawford, J. (viide 34), lk 122.)

¹⁵³ ÜRO põhikirja. (viide 57), art 2(1), (4) ja (7). Vt ka: ÜRO Peaassamblee resolutsioon 25/2625. „Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations”, lk 122–124.

¹⁵⁴ Shaw, M. N. (viide 129), lk 3.

¹⁵⁵ *Ibid.*, lk 14.

¹⁵⁶ Vt ka: Brownlie, I. (viide 30), lk 106–108. *Imperium* on riigi üldine õigus territooriumi suhtes ning *dominium* on riigi suhe varasse kas avalik- või eraõiguslikult. Seega on *imperium* riigi territoriaalne suveräänsus, *dominium* riigi vara. Brownlie juhib ka tähelepanu asjaolule, et kogu segadus *imperiumi* ja *dominiumi* eristamisel tuleneb sellest, et suveräänsus hõlmab endas õigusi, mida saab omada. Näiteks riik omab õigusi mandrilavale, mis on hõlmatud suveräänsusega.

¹⁵⁷ Shaw, M. N. (viide 129), lk 14.

võim oma territooriumi üle oli põhimõtteliselt selline nagu omaniku võim oma vara üle.¹⁵⁸ Subjektivistlik teooria (nimetatud ka ruumi- või kvaliteediteooria; *Eigenschaftstheorie* või *Raumstheorie*) seevastu vaatleb territooriumi kui riigi lahutamatut osa, osa riigi identiteedist.¹⁵⁹ Selle teooria järgi ei tähenda teise riigi territooriumi ründamine mitte rünnet riigi vara vastu, vaid rünnet riigi olemuse vastu.¹⁶⁰ Objektiivne või kompetentsiteooria (*Kompetenztheorie*), mis tuleneb niinimetatud puhta õiguse teooriast, vaatleb riigi territooriumi kui riigi jurisdiktsiooni ala või ruumi, kus riigil on teatud pädevus.¹⁶¹ Nagu Kelsen, üks kuulsamaid kompetentsiteooria esindajaid, kirjutab:

„The unity of the State territory, and therefore, the territorial unity of the State, is a juristic, not a geographical-natural unity. For the territory of a State is in reality nothing but the territorial sphere of validity of the legal order called State.”¹⁶²

Oppenheim kirjutab nagu Kelsengi, et riigi territooriumi olulisus väljendub selles, et see on ruum, milles riik teostab oma (ülem)võimu.¹⁶³ Lauterpacht on omavahel ühendanud kompetentsi- ja objektiteooria, öeldes, et kui vaadelda riiki nagu kõigi indiviidide ühendust, mitte nagu absoluutset ja müstilist keha, on ka idee riigist kui territooriumi omanikust vastuvõetav.¹⁶⁴ Riigi territooriumil on Lauterpachti käsitluses kaks mõõdet: territoorium on riigi õiguste objekt ning ruum, kus riigil on jurisdiktsioon ja suveräänsus kooskõlas rahvusvahelise ja siseriikliku õigusega.¹⁶⁵ Nagu Shaw nimetab, on selline territooriumi käsitus kõige vastuvõetavam, sest see pakub kõige paindlikuma määratluse territoriaalsest suveräänsusest, mis ei ole alati absoluutne.¹⁶⁶

¹⁵⁸ *Ibid.* Shaw nimetab, et kuigi see teooria sisustab riigi võime oma osa oma territooriumist müüa, ei selgita see teooria föderaalsete riikide suhet territooriumi. Huvitavalt kirjutab Shaw, et see teooria ei selgita ka, miks riik lakkab eksisteerimast, kui ta kaotab kogu oma territooriumi.

¹⁵⁹ *Ibid.*

¹⁶⁰ *Ibid.* Selle teooria puudusena võibki näha seisukohta, et iga muutus riigi territooriumis toob kaasa riigi muutumise. Ka näiteks rendilepingud ei mahu selle teooria käsitlusse.

¹⁶¹ *Ibid.*

¹⁶² „Riigi territooriumi ühtsus ja seeläbi riigi territoriaalne ühtsus on juriidiline ja mitte geograafiline-looduslik ühtsus. Et riigi territoorium ei ole tegelikkuses midagi muud kui territoriaalne sfäär, kus riigil kui õiguskorral on kehtivus.” Kelsen, H. *General Theory of Law and State*. New Jersey: The Lawbook Exchange 2009; Cambridge: Harvard University Press 1945 (orig.), lk 208. Vt ka lk 218, kus Kelsen kirjutab, et pole mingit mõtet küsida, milles seisneb riigi ja tema territooriumi suhe. Kuigi võib olla tõsi, et rahvusvahelises õiguses leidub eraõigusele sarnaseid norme, puudub tegelikkuses suhe riigi ja tema territooriumi vahel. Territoorium on vaid riigi õiguskorra kehtivuse sfäär ning seal ei eksisteeri õiguslikku suhet. Tasub ka mainida, et Kelsen lähtub riikide olemasolu üle otsustamisel efektiivsuse printsiibist: uus riik on teise riigi territooriumil tekkinud, kui uus riik on efektiivselt kehtestanud oma õiguskorra sel territooriumil ning endise riigi õiguskord pole enam efektiivne. Vt *ibid.*, lk 216. Ka Shaw viitab samale Kelseni tsitaadile, mis on ilmunud veidi teises sõnastuses teises raamatus „Principles of International Law”. Vt: Shaw, M. N. (viide 129), lk 14.

¹⁶³ Oppenheim, L. *International Law: a Treatise*, Vol. I. (8. vlj.), lk 452; viidatud: Shaw, M. N. (viide 129), lk 14.

¹⁶⁴ Shaw, M. N. (viide 129), lk 14-15.

¹⁶⁵ *Ibid.*, lk 15.

¹⁶⁶ Näiteks võib territoriaalne suveräänsus olla jagatud riikide vahel. *Ibid.*

Seega, kuigi algselt põhineb rahvusvahelise õiguse käsitus territooriumi ja riigi suhtest Rooma eraõigusel ning on mõneski mõttes sellega sarnane eraõiguslikule omandisuhtele,¹⁶⁷ pole selline eraõiguslik analoogia tänapäeval enam kohaldatav. Riigi territoorium pole ainult füüsiline territoorium, mis kuulub riigile, vaid riigi suveräänsus kindla territooriumi üle.¹⁶⁸ Sama kinnitas Rahvusvaheline Kohus asjas *Frontier Dispute* Benini ja Nigeri vahel. Vaidlus puudutas Benini ja Nigeri piiri ning Niger palus kohtul muuhulgas määrata riigipiir, nagu see jookseb üle sildade kahe riigi vahel.¹⁶⁹ Niger väitis, et riigipiir peab jooksuma sildade keskelt, sest sildade ehitamist ja haldamist finantseerisid kaks riiki ühiselt ning sillad on nende ühises omandis.¹⁷⁰ Benin leidis, et selline piir ei kattuks riigipiiriga, nagu see jookseb sildade all asuvas jões, mistõttu tekitaks see õiguslikult vastuolulise olukorra.¹⁷¹ Kohus nõustus Benini seisukohtadega ja leidis:

„[A] boundary represents the line of separation between areas of State sovereignty, not only on the earth's surface but also in the subsoil and in the superjacent column of air. /.../ [T]he Chamber concludes that the boundary on the bridges between Gaya and Malanville follows the course of the boundary in the river. This finding is without prejudice to the arrangements in force between Benin and Niger regarding the use and maintenance of these bridges, which are financed by the two States on an equal basis /.../. The Chamber observes in particular that the question of the course of the boundary on the bridges is totally independent of that of the ownership of those structures, which belong to the Parties jointly.”¹⁷²

¹⁶⁷ Jennings, R. Y. (viide 129), lk 3; Shaw, M. N. (viide 25), lk 490.

¹⁶⁸ Jennings, R. Y. (viide 129), lk 2-3. Samas vt: Brownlie, I. (viide 30), lk 106-107. Brownlie kirjutab, et analoogia suveräänsuse ja omandi vahel on ilmne ning üldjoontes kasulik. Siiski juhib ta hiljem tähelepanu, et kogu segadus suveräänsuse ja omandi vahel tuleneb sellest, et suveräänsus hõlmab endas õigusi, mida saab omada. Näiteks riik omab õigusi mandrilavale, mis on hõlmatud suveräänsusega. *Ibid.*, lk 107-108. Vt ka: Lowe, V. (viide 44), lk 139-140. Rääkides riigi õigusest kindlale territooriumile, viitab Lowe otseselt eraõiguslikule omandisuhtele. Lowe kirjutab, et riigil on õigus territooriumile, sest niivõrd kui me saame selle üle otsustada, on riik territooriumi endale saanud õiguspäraselt. Siinjuures toob Lowe näiteks eraisikute maaomandi – me oleme maa omanikud, sest me oleme selle ostnud, pärinud või saanud abiellumisel, seega pealtnäha õiguspäraselt. Ei küsita selle kohta, kuidas maa omand on liikunud ühelt teiselt läbi aastasadade.

¹⁶⁹ *Frontier Dispute* (Benin/Niger). Rahvusvaheline Kohus, 12.07.2005, International Court of Justice Reports 2005, ¶119.

¹⁷⁰ *Ibid.*, ¶121.

¹⁷¹ *Ibid.*, ¶122.

¹⁷² „[Riigi] piir tähistab joont, mille alusel eristada riikide suveräänsuse piire, mitte ainult maa peal, vaid ka aluspinnases ja seda katvas õhuruumis. Koda leiab, et Gaya ja Malanville'i vahelistel sildadel asuv piir jookseb samamoodi nagu piir jões. Selline järeldus ei mõjuta Benini ja Nigeri vahel sõlmitud kokkuleppeid, mis puudutavad nimetatud sildade kasutamist ja haldamist, mida rahastavad mõlemad riigid võrdselt. Koda märgib konkreetselt, et küsimus sildadel jooksvast [riigi] piirist on täiesti sõltumatu nende [sildade] omandist, mis kuulub mõlemale osapooltele võrdselt.” *Ibid.*, ¶124.

See tähendab, et riigi suveräänsuse piir on lahutatud piirialuse vara omandist. Sama kinnitas kohus ka hilisemas lahendis *Sovereignty over Pedra Branca/Pulau Batu Puteh*.¹⁷³ Suveräänsuse võimu teostamiseks kindlal maa-alal ei pea tingimata olema selle omanik. Seega ei iseloomusta omandiõigus täielikult suhet riigi ja tema territooriumi vahel. Riigi ja tema territooriumi suhte iseloomustamiseks kasutatakse seetõttu tiitli mõistet.

Territoriaalne suveräänsus, mis põhineb riigi ja tema territooriumi suhtel, tuleneb riigi tiitlist sellele territooriumile.¹⁷⁴ Strauss iseloomustab seda nii:

„Title-to-territory is the conceptual instrument that has evolved in the context of international law to legitimize this property-like relationship between a state and the territory on which it is located, and to provide the state with legal competence on that territory.”¹⁷⁵

Tiitel kätkeb endas seega territoriaalse suveräänsuse olemust.¹⁷⁶ Tiitel territooriumi üle kannab endas kahesugust iseloomu: tiitel võib tähistada kindlaid faktilisi tõendeid kindlast õigusest territooriumile või ise olla sellise õiguse allikaks.¹⁷⁷ Tiitel viitab nii tegelikele kui ka juriidilistele asjaoludele, mis on vajalikud kindla territooriumi arvamiseks ühe või teise võimu alla.¹⁷⁸ Tüüpilised, Rooma õigusel põhinevad tiitli saamise moodused, on:¹⁷⁹ (1) okupatsioon

¹⁷³ *Sovereignty over Pedra Branca/Pulau Batu Puteh* (Malaisia/Singapur). Rahvusvaheline Kohus, 23.05.2008, International Court of Justice Reports 2008, ¶222. Kohus nimetas, et kuigi rahvusvahelises kohtupraktikas on kohati sünonüümselt kasutatud mõisteid „omand” ja „suveräänsus”, on need õiguslikult erinevad. Vt vastupidine seisukoht: *Territorial Sovereignty and Scope of the Dispute* (Eritrea/Jeemen). Alaline Arbitraažikohus, 09.10.1998, Reports of International Arbitral Awards, vol. XXII, ¶473-474. 1998. aastal pidi Arbitraažitribunal otsustama Jeemeni ja Eritrea vahelises vaidluses, kummale nimetatud riikidest kuuluvad Punases meres asuvad saared ja otsustama merepiirid kahe riigi vahel, vastavalt esimeses ja teises arbitraaži faasis. Arbitraažitribunal nimetas oma esimeses otsuses, et selleks, et otsustada nn *leapfrogging*-meetodi põhjendatuse üle territoriaalmeres määramisel, tuleb otsustada, kellele kõnealused saared kuuluvad. Tribunal väitis, et saarte omandiga kaasneb suveräänsus neid ümbritseva mere üle. Seega ei teinud tribunal sisulist vahet omandi ja suveräänsuse tiitli vahel.

¹⁷⁴ De Lupis, I. D. International Law and the Independent State, lk 5; viidatud: Cohan, J. A. (viide 48), lk 921.

¹⁷⁵ „Tiitel territooriumi üle on kontseptsioon, mis on arenenud selleks, et legitimeerida riigi omandisarnast suhet territooriumisse, millel ta asub, ning selgitada riigi õiguslikku kompetentsi sellel territooriumil.” Strauss, M. J. Guantánamo Bay and the Evolution of International Leases and Servitudes. – New York City Law Review 2006-2007/10, lk 482.

¹⁷⁶ Shaw, M. N. (viide 25), lk 490. Samas ei ole tiitel ja suveräänsus täiesti samad mõisted. Näiteks kui riigi õigused territooriumi suhtes on piiratud, siis see tähendab suveräänsuse piirangut, kuid tiitel kui selline on sellest puutumata. Brownlie käsitleb tiitli mõtet tagada riigi territoriaalse suveräänsuse nõuete kehtivus teiste riikide vastu: „[T]he essence of title [is] the validity of claims to territorial sovereignty against other states.” Brownlie, I. (viide 30), lk 120-121. Viimati nimetatud omadust on käsitlenud ka Rahvusvaheline Alaline Kohus asjas *Legal Status of Eastern Greenland*, kus kohus ütles, et enamik territoriaalsetest vaidlustest on sellised, kus kohus on pidanud otsustama selle üle, kellel on kindlale territooriumile tugevam nõue. *Legal Status of Eastern Greenland* (Taani vs. Norra). Alaline Rahvusvaheline Kohus, 05.04.1933, Report Series A/B, nr. 53, lk 46.

¹⁷⁷ *Frontier Dispute* (Burkina Faso/Mali Vabariik). Rahvusvaheline Kohus, 22.12.1986, International Court of Justice Reports 1986, ¶18; Shaw, M. N. (viide 129), lk 16.

¹⁷⁸ Shaw, M. N. (viide 25), lk 490.

¹⁷⁹ Vt üldiselt: Jennings, R. Y. (viide 129), lk 6-7; Shaw, M. N. (viide 129), lk 17; Brownlie, I. (viide 30), lk 129-130; Oppenheim, L. International Law: A Treatise, Volume 1 (3. vlj.). New Jersey: Lawbook Exchange 2005;

(*terra nullius* puhul),¹⁸⁰ (2) preskriptsioon,¹⁸¹ (3) tsessioon,¹⁸² (4) akretsioon,¹⁸³ ning (5) vallutamine.¹⁸⁴ Nende puhul võib omakorda rääkida originaalsetest ja tuletuslikest ehk derivatiivsetest tiitlitest.¹⁸⁵ Riigi suveräänsete tiitlite seas kindlale territooriumile võib eristada ka administratiivseid tiitleid, mis annavad riigile õiguse teatud territooriumil kindlates piirides tegutseda, kuid mis ei anna riigile suveräänsust territooriumi üle.¹⁸⁶ Tuleb tähele panna, et eelnimetatud moodused on n-õ klassikalised tiitli saamise viisid ning tiitli territooriumile võib riik saada ka muul moel.¹⁸⁷ Kindlasti ei ole riigi tiitli saamise viisid piiratud eelnimetatud

London, New York: Longmans, Green and Co 1920-1921 (orig.), lk 375; Sharma, S. P. Territorial Acquisition, Disputes, and International Law. Haag: Kluwer Law International 1997, lk 35 jj.

¹⁸⁰ Inglise keeles *occupation*. Okupatsioon on (või õigemini oli) võimalik *terra nullius* puhul, kus riik okupeeris maa-ala, mis kellelegi ei kuulunud. Okupatsiooni puhul on oluline, et okupeeriv isik oli riik ja mitte eraisik, okupatsioon oli efektiivne ning oli suunatud suveräänsuse võimu kehtestamisele. Tihti eelnes okupatsioonile avastus (*discovery*) ehk et riik avastas kindla uue maa-ala, mis kellelegi ei kuulunud. Siiski polnud selline avastus piisav tiitli tekitamiseks, vaid sellele pidi järgnema okupatsioon. Okupatsioon on sarnane preskriptsiooniga, kuid preskriptsiooni puhul pole tegemist *terra nullius*ega. Shaw, M. N. (viide 25), lk 502–504.

¹⁸¹ Inglise keeles *prescription*. Preskriptsioon sarnaneb okupatsiooniga, kuid suveräänsus kehtestatakse territooriumi üle, mis pole *terra nullius*. Preskriptsiooni teel saab riik tiitli territooriumile olukorras, kus ta valdab territooriumi õigusvastaselt või on tiitli saanud ebaselgetel asjaoludel. Aja möödumine on see, mis riigi tiitli legitimeerib. Teisisõnu, preskriptsioon tähendab, et riik saab tiitli kindlale territooriumile, kui ta seda pikema aja jooksul ilma teiste riikide vastuväideteta valdab. Selline valdamine peab olema rahumeelne, püsiv ning avalik. Seega on siin tegemist eelmise suverääni kaudse nõusolekuga tiitli üleminekuks. *Ibid.*, lk 504–507.

¹⁸² Inglise keeles *cession*. Sellel juhul asendub ühe riigi suveräänsus teisega rahumeelselt rahvusvahelise lepingu kaudu. Tihti on seda tehtud rahulepingutes, mis järgnevad sõjategevusele. Tsessiooni puhul on uus riik eelmise õigusjärglane kindla territooriumi suhtes, mistõttu on uue suverääni õigused ja kohustused sel territooriumil samad mis eelmise puhul. See tähendab, et näiteks kolmandate riikide õigused jäävad tsessiooni puhul püsima. Rahvusvahelise lepinguga määratud tiitli ülemineku puhul on oluline poolte tahe suveräänsuse võimu vahetuseks. *Ibid.*, lk 499–500. Rahvusvaheline Kohus on samuti rõhutanud, et kui tiitel loovutatakse poolte kokkuleppel, nt rahvusvahelise lepinguga, on oluline roll poolte tahtel (ja mitte vormil), ning igal juhul peab suveräänsuse üleminek olema selgelt määratletud. *Soveriegnity over Pedra Branca/Pulau Batu Puteh*. (viide 173), ¶120, 122. Tsessiooniks võib seetõttu pidada ka piirilepinguid. Shaw käsitleb neid küll eraldi moodusena, kuid sisuliselt on tegemist samasuguse kokkuleppelise viisiga, eriti, kuna piirilepingud kujutavad iseendast tiitlit kindlale territooriumile. Vt piirilepingute kohta: Shaw, M. N. (viide 25), lk 495–498.

¹⁸³ Inglise keeles *accretion*. Akretsioon tähendab olukorda, kus riigi territoorium suureneb looduslikel põhjustel, näiteks saare kerkimine meres või jõesängi muutus. Kui uus maa tekib juurde alal, mis on juba ühe riigi suveräänsuse võimu all, kuulub see maa talle. Problemaatilisem on olukord näiteks jõesängi muutusega, kui riigipiir on määratud jõe järgi. Sel juhul eeldatakse, et riigipiir jääb püsima endise sängi juurde. Shaw, M. N. (viide 25), lk 498.

¹⁸⁴ Inglise keeles *conquest*. Üldreeglina kehtib põhimõte *ex iniuria ius non oritur*, mille järgi ei saa riigile tekkida õiguspärast tiitlit territooriumile, kui ta on selle territooriumi oma valdusse saanud õigust rikkudes. Siiski kirjutab Shaw, et vahel peab rahvusvaheline õigus end vastavusse viima uue tekkinud olukorraga ning lugema selle õiguslikuks. Seega võis jõu kasutamine ning territooriumi vallutamine viia õiguspärase tiitli tekkeni. Siiski pole selline olukord praegu põhimõtteliselt võimalik, sest tänapäeval kehtib rahvusvahelises õiguses jõu kasutamise keeld. Kuigi see pole absoluutne ning jõudu võib kasutada näiteks enesekaitseks, ei vii jõu kasutamine uue tiitlini kindlal territooriumil. *Ibid.*, lk 500–502. Vt ka: ÜRO põhikiri. (viide 57), art-d 2(4) ja 51, ning ÜRO Peaassamblee resolutsioon 25/2625. (viide 153), lk 123.

¹⁸⁵ Vt ka: *Western Sahara* (soovitusliku iseloomuga arvamus). Rahvusvaheline Kohus, 19.10.1975, International Court of Justice Reports 1975, ¶79–80. Kohus nimetab, et okupatsioon kui õiguslik meetod territooriumi saamiseks loob originaalse tiitli territooriumi üle, mistõttu peab okupeeritav ala olema *terra nullius*. Kuna kohus leidis, et Lääne-Sahara polnud *terra nullius*, siis võis Hispaania saada nende alade üle derivatiivse tiitli lepingutega, mida nad kohalikega sõlmisid.

¹⁸⁶ Kohen, M. G. Hébié, M. Territory, Acquisition. – Max Planck Encyclopedia of International Law' võrguväljaanne 2013, ¶6. Kättesaadav aadressil: www.mpepil.com. Vt ka: Brownlie, I. (viide 30), lk 107–108. Brownlie kirjeldab olukorda, kus territooriumi okupeerimine ei tähenda suveräänsuse üleminekut okupeerivale riigile, nt liitlaste ülevõim Saksamaal peale teist maailmasõda. Brownlie kirjeldab ka olukorda, kus rahvusvahelistel organisatsioonidel on territooriumil administratiivne õigus, kuid mitte suveräänsuse õigusi.

¹⁸⁷ Shaw, M. N. (viide 129), lk 17.

viiega ning tihti pole võimalik selgelt eristada, millise tiitli saamise viisiga on tegemist.¹⁸⁸ Kuigi riik peab tiitli saama õiguspäraselt ning näiteks õigusvastane jõu kasutamine ei anna riigile õiguspärasest tiitlit territooriumile.¹⁸⁹ Seega kokkuvõttes väljendab tiitel territooriumile seda, et territoorium kuulub kindla riigi suveräänsuse alla, kuigi riik ei pea olema territooriumi omanik.

5. Vahekokkuvõte: riigi lõppemisest territooriumi kadumisel

Käesolev peatükk on otsinud vastust neljale küsimusele: esiteks, kas riigi olemasolu on õiguslik küsimus; teiseks, mis tingimused rahvusvaheline õigus riiklusele seab; kolmandaks, kas samad reeglid, mis kehtivad riikide tekkimisele, reguleerivad ka riikide lõppemist; ning neljandaks, missugune on territooriumi tähtsus riikluse olemuses ning kuidas on riik ja territoorium omavahel seotud. Esiteks, riigi olemasolu on õiguslik küsimus ning rahvusvaheline õigus peab pakkuma lahenduse riikluse üle otsustamiseks, sest teiste riikide tunnustamisel on tänapäeval pigem deklaratiivne roll. Teiseks, Montevideo konventsiooni artikkel 1 pakub tänapäevases õiguses enam viidatud ja kasutatud riigi definitsiooni. Kuigi erinevate kriteeriumide tegeliku sisu ja ulatuse üle võib vaielda ning nende kriteeriumide kohaldamine praktikas võib olla mitmetähenduslik, on tänapäevane riigi olemuse paradigma selge: riigil peab olema territoorium, rahvastik ning valitsus, et ta saaks funktsioneerida riigina või lähtudes efektiivsuse põhimõttest, olla riigina efektiivne. Võime astuda suhetesse teiste riikidega on pigem riikluse tulemus, kuid kui seda mõista iseseisvusena, kujutab see endast ka riikluse kriteeriumi. Kolmandaks, kuigi on väidetud, et Montevideo konventsiooni kriteeriumid kohalduvad vaid riikide tekkimisele, ei ole põhjust, miks samad kriteeriumid ei peaks kohalduma riikide lõppemisele. Riikide jätkuvuse eeldus, mis võib riiklust alal hoida juhul, kui riik ajutiselt ei vasta mõnele riikluse kriteeriumile, ei tähenda, et riigid ei peaks lõppema juhul, kui nad püsivalt mõnele kriteeriumile ei vasta. Ja neljandaks, riigi territooriumi roll väljendub selle suhtes valitsuse ja rahvastikuga. Ühest küljest võib territooriumi vaadelda kui valitsuse võimu sfääri, teisest küljest on see inimeste loodud riigi identiteedi osa. Tänapäeval on aga levinuim vaade territooriumile kui riigi suveräänsuse piiridele – territoorium on dimensioon, kus riigil on suveräänne võim. Riik ei pea olema territooriumi omanik, vaid riigi võim territooriumi üle tuleneb tiitlist, mille saamiseks pole rahvusvahelises õiguses kindlaid reegleid. Peamine nõue on, et tiitel peab olema õiguspärane, mistõttu ei loo näiteks õigusvastane okupatsioon õiguspärasest tiitlit territooriumile.

¹⁸⁸ *Ibid.*

¹⁸⁹ *Ibid.*

Nagu McAdam nimetab, on olukord, kus riik võib kaotada oma identiteedi rahvusvahelises õiguses kliima soojenemise tagajärjel, erinev kõigist teistest olukordadest, sest ei ole teist riiki, kes kadunud riigi territooriumi üle võtaks.¹⁹⁰ See tähendab, et ei toimu tavalist õigusjärglust,¹⁹¹ riik kas jätkub või lõpeb. Üldjoontes võib eeldada, et kui riigi territoorium kliima soojenemise tagajärjel kaob, ei vasta see enam riikluse normidele ning lõpeb, sest riigil pole enam territooriumi, millele tal oleks tiitel ja mis seeläbi oleks tema territoorium riikluse kriteeriumide mõttes.¹⁹² Siinjuures tuleb taas pöörduda riikide jätkuvuse eelduse juurde, mille järgi riigid ei kaota oma staatust, kui nende territooriumis toimuvad märkimisväärsed muutused või kui nad okupatsiooni tagajärjel kaotavad kontrolli oma territooriumi üle.¹⁹³ Crawford käsitleb kaht tüüpi näiteid seoses territooriumi kaotamise ja jätkuvusega: esiteks, impeeriumide lagunemine,¹⁹⁴ ja teiseks, illegaalne okupatsioon¹⁹⁵. Kummalgi juhul ei põhjusta territooriumi kaotamine riikluse lõppu, sest esimesel juhul jääb riigile alles teatud osa territooriumist ning teisel juhul ei saa rangelt õigusvastane tegu vastavalt *ex iniuria ius non oritur* põhimõttele endaga kaasa tuua õiguslikku tagajärge, see tähendab riigi lõppemist.¹⁹⁶ Seega, kui riik kaotab täielikult oma territooriumi ning riigi säilimine pole õigustatud *ex iniuria ius non oritur* põhimõtte alusel, siis peab järeldama, et riik on lõppenud. Isegi Marek, kes muidu väidab, et riikide lõppemisele ei eksisteeri kindlaid reegleid, kirjutab Guggenheimile viidates, et riik lõpeb, kui riigi territoorium kaob täielikult või märkimisväärses mahus.¹⁹⁷ Ka professor Piip nimetab riigi füüsilist hävimist riikluse lõpuks:

“Riigi territooriumi või elanikkonda võib tabada mõni määratu loodusjõudude katastroof, nagu maavärin ja vulkaaniline tegevus, mis on mõeldav muidugi vaid

¹⁹⁰ McAdam, J. (viide 8), lk 2.

¹⁹¹ Mõlemad Viini konventsioonid, mis tegelevad riikide õigusjärglusega, defineerivad õigusjärglust kui „ühe riigi asendamist teisega teatava territooriumi välissuhete eest vastutajana”. Sisuliselt tähendab see, et üks riik vahetub teisega kindlal territooriumil ning võtab üle eelmise õigussuhted. Kui aga territoorium jääb püsivalt vee alla, ei eksisteeri enam territooriumi, kus üks riik võiks teisega vahetuda. Riikide õigusjärglust vara, arhiivide ja võlgade suhtes käsitlev Viini konventsioon. (viide 107), art 2(1a). Riikide õigusjärglust rahvusvaheliste lepingute suhtes käsitlev Viini konventsioon. (viide 107), art 2(1b).

¹⁹² Teistsugune järeldus vt: Gagain, M. (viide 4), lk 92-93. Viidates Malta Ordule, kirjutab Gagain: „This indicates that a state submerged by sea level rise may assume the role of a *sui generis* international entity and continue its existence so long as other states choose to continue recognizing it.” („See viitab, et riik, mis on meretaseme tõusu tõttu uppunud, võib säilitada *sui generis* rahvusvahelise subjekti staatuse ning jätkata oma olemasolu nii kaua, kuni teised riigid teda tunnustavad.”) Siiski ei saa seda seisukohta päriselt põhjendatuks pidada, sest riikide olemasolu ei sõltu teiste riikide tunnustusest. Vt ülal peatükk 1. Asjaolu, et riik säilitab teatud rahvusvahelise õiguse subjektsuse, ei tähenda, et ta säilitab enda staatuse riigina. Teine olukord oleks, kui pidada võimalikuks, et riik võib mingi uue reegli kohaselt eksisteerida riigina, nagu on arutletud allpool, II osa peatükkides 2.2.2 ja 2.2.3.

¹⁹³ Crawford, J. (viide 25), lk 673–678; Zimmermann, A. Continuity of States. – Max Planck Encyclopedia of International Law’ võrguväljaanne 2013, ¶4, 10, 13. Kättesaadav aadressil: www.mpepil.com.

¹⁹⁴ Crawford, J. (viide 25), lk 675–678.

¹⁹⁵ *Ibid.*, lk 689-690.

¹⁹⁶ Vt selle kohta: Mälksoo, L. Illegal Annexation and State Continuity: The Case of the Incorporation of the Baltic States by the USSR. Leiden: Brill Academic Publishers 2003, lk 38–43.

¹⁹⁷ Marek, K. (viide 17), lk 23.

mõne kääbussaareriigi juures. Samuti on ettekujutatav, et elanikkond sureb välja laastavate taudide tagajärjel, nagu katk jne.”¹⁹⁸

Ilmselt ei lõpe riik automaatselt, see tähendab hetkel, kui ta territoorium on jäänud vee alla. Kuigi riik ei saa jätkuvuse eeldusele tuginedes igavesti säilida, kui ta on oma territooriumi püsivalt kaotanud, võib see riigi staatuse säilitada ajavahemikus, mil riigi territoorium on vee alla jäänud, kuid riik pole uut territooriumi veel saanud, näiteks kui läbirääkimised territooriumi ostmiseks või rentimiseks veel kestavad. Sel juhul võib öelda, et olukord pole muutunud püsivaks, vaid tegemist on ajutise olukorraga. Siinkohal võib ka mainida probleemi, et küsimus riigi jätkumisest või lõppemisest võib ajaliselt kerkida ka varem, hetkel, kui riigi elanikkond on sunnitud riigi territooriumilt lahkuma.¹⁹⁹ Seega võib kõne alla tulla ka riigi lõppemine rahvastiku või efektiivse valitsuse kriteeriumi mittetäitmise tõttu.²⁰⁰ Siiski on käesoleva töö uurimisteenaks just territoorium kui riigi olemasolu kriteerium ning seetõttu eelnimetatul pikemalt ei peatuta, vaid uuritakse, kuidas võib riik oma endise territooriumi kaotamisest hoolimata riigina säilida. Riik võib oma staatuse säilitada siis, kui ta saab endale uue territooriumi või kui rahvusvaheline õigus lubab tal eksisteerida riigina ilma territooriumita. Viimane eeldab, et kui saabub olukord, kus riik kaotab kliima soojenemise tõttu oma territooriumi, eksisteerib sellele olukorrale vastav norm, mis lubab riiklusel siiski säilida. Järgnevas peatükis analüüsitakse nimetatud võimalusi täpsemalt.

¹⁹⁸ Piip, A. (viide 51), lk 116-117.

¹⁹⁹ McAdam, J. (viide 4), lk 2.

²⁰⁰ *Ibid.*, lk 4.

II. VÕIMALIKUD LAHENDUSED RIIKLUSE SÄILITAMISEKS

Kui riik kaotab kliima soojenemise ja meretaseme tõusu tõttu oma territooriumi, ei vasta ta enam riigi kriteeriumidele ning lõpeb. Selleks et oma staatus riigina säilitada, on seetõttu kaks lahendust: kas riik leiab endale uue territooriumi või rahvusvahelisse õigusse tekib uus norm, mille järgi võib riik riigina eksisteerida ka juhul, kui tal enam territooriumi pole. Alljärgnevalt uuritakse kõigepealt, millised võimalused on riigil uue territooriumi saamiseks, ning seejärel, kas ja kuidas oleks võimalik riigil eksisteerida ilma territooriumita.

1. Millised on võimalused saada uus territoorium?

Käesolev alapeatükk uurib, millised võimalused on riigil saada endale uus territoorium, kus ta saaks eksisteerida. Kuigi on ka välja pakutud, et meretaseme tõusu tõttu vee alla jäänud territoorium võib taas vee alt üles kerkida,²⁰¹ keskendutakse käesolevas töös kolmele tõenäolisemale variandile: uue territooriumi saamine tsessiooni teel, uue territooriumi rentimine ning ümberasumine tehissaartele. Iga variandi puhul tuuakse välja selle mooduse sisu, võimalikud probleemid ning otsitakse vastust käesoleva töö põhiküsimusele, kas nimetatud moodus tagab riigi säilimise ehk kas riik saab endale territooriumi riikluse kriteeriumide mõttes.

1.1 Tsessioon

Tsessioon oleks oma eelmise territooriumi kaotanud riigile parim lahendus, sest sel juhul annab üks riik oma tiitli kindlale territooriumile kokkuleppel üle teisele riigile.²⁰² Tsessiooni puhul pole oluline täpne vorm, milles seda tehakse, vaid poolte tahe kokkuleppeliselt tiitel üle anda.²⁰³ Tsessioon oleks õiguslikult kõige lihtsam lahendus, sest taastatakse selline olukord, nagu oli enne territooriumi kadumist. Riik vastab riikluse kriteeriumidele ning ei pea otsustama tema võimaliku lõppemise üle. Tsessioon on riikide praktikas toimunud territooriumi ostmise, territooriumide vahetamise või rahulepingute kaudu.²⁰⁴ Samuti on sisult

²⁰¹ Yamamoto, L. Esteban, M. Vanishing Island States and Sovereignty. – Ocean and Coastal Management 2010/53, lk 7-8.

²⁰² Vt ülal I osa peatükk 4.2, eriti viide 182. Vt ka: Piip, A. (viide 51), lk 118-119. Piip nimetab, et *cessio* on puhtal kujul kas vabatahtlik territooriumi üleandmine või sõjajärgne rahuleping, ülejäänud moodused nagu ost/müük, on tsessioon varjatud kujul.

²⁰³ *Sovereignty over Pedra Branca/Pulau Batu Puteh*. (viide 173), ¶120, 122; Dörr, O. Cession. – Max Planck Encyclopedia of International Law' võrguväljaanne 2013, ¶1. Kättesaadav aadressil: www.mpepil.com; Jennings, R. Y. (viide 129), lk 16–19.

²⁰⁴ Dörr, O. (viide 203), ¶6.

tsessioonid piirilepingud.²⁰⁵ Kuigi ka tänapäeval on põhimõtteliselt mõeldav, et mõni riik nõustuks oma tiitli territooriumi kaotanud riigile tasuta üle andma, on see praktikas üsna ebatõenäoline.²⁰⁶ Kuigi samuti vähe tõenäoline, on praktikas mõeldavam territooriumi ostmine teiselt riigilt.²⁰⁷ Näiteks endine Maldivide president Mohamed Nasheed nimetas juba ametisse asumist, et üks tema ülesannetest presidendina on otsida Maldivide elanikkonnale uus kodumaa territooriumi ostmise kaudu.²⁰⁸ Kuigi territooriumi ostmise või üldiselt tsessiooni puhul saaks riik uue territooriumi ning ei tekiks riikluse kadumise küsimust, on seejuures paar problemaatilist momenti, millel tuleb peatuda.

Esiteks, territoorium, mille oma endise territooriumi kaotanud riik endale saab, peab vastama kindlatele tingimustele, et see oleks ümberasuvale rahvastikule sobiv. Riik ei saaks oma uue kodumaana valida sellist asukohta, kus elanikkonna elu ja tervis oleks ohustatud. Näiteks kui kadunud saareriik asus merelises soojas kliimas ning territoorium oli geograafiliselt tasane, on väga ebatõenäoline, et elanikkond saaks ümber asuda näiteks külma ja mägisesse sisemaapiirkonda. Elanikkonna kohanemine täiesti uues ja erinevas kliimas on raske või isegi mõeldamatu. Riigil on aga kohustus tagada, et tema kodanike ja tema jurisdiktsiooni alla kuuluvate isikute õigused oleksid tagatud.²⁰⁹ Näiteks Nauru märkis oma nõudes Austraaliale kahe riigi vaidluses fosfaadi kaevandamisega tehtud kahju üle, et uus territoorium peab asuma sobivas kliimatsoonis.²¹⁰

²⁰⁵ *Ibid.*, ¶7.

²⁰⁶ Seda, kui oluline on territoorium ja sellega kaasnevad mereõigused, näitab näiteks Jaapani ja Hiina aastakümneid kestnud ja senini lahendamata vaidlus Ida-Hiina meres asuvate saarte üle. Vt selle kohta nt: Vilisaar, M. Sino-Japanese Maritime Jurisdictional Disputes in the East China Sea. – *Acta Societas Martensis* 2009-2010/4, lk 229–252.

²⁰⁷ Kõige kuulsamad näited territooriumi ostmisest on ilmselt Louisiana ja Alaska tsessioonid Ameerika Ühendriikide ning Prantsusmaa ja Venemaa vahel. Treaty between the United States of America and the French Republic. Allkirjastatud Pariisis, 30.04.1803. Kättesaadav: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/louis1.asp - 19.03.13; Treaty concerning the Cession of the Russian Possessions in North America by his Majesty the Emperor of all the Russias to the United States of America. Allkirjastatud Washington, 20.06.1867. Kättesaadav: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/treatywi.asp - 19.03.13.

²⁰⁸ Ramesh, R. „Paradise almost lost: Maldives seek to buy new homeland” – *The Guardian*, 10.11.2008. Nasheed oli oma ametiajal kliimamuutuste vastu võitlemise peamine eestvedaja ning saavutas oma julgete väljautlemistega mõnevõrra kagelasliku staatuse. Vt: Shenk, J. „The Island President” (dokumentaalfilm). 08.11.2011, 101 min. Nasheed pole Maldivide president alates 2012. aasta veebruarist, pärast väidetavat riigipööret endise presidendi Maumoon Abdul Gayoomi kasuks. Vt: Genser, J. Rogers, B. „The Maldives: Small Country, Big Principle at Stake” – *Huffington Post*, 29.02.2012, kättesaadav: http://www.huffingtonpost.com/jared-genser/maldives-coup_b_1310513.html - 26.03.13

²⁰⁹ Vt nt: Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt. – RT II 1994, 10, 11, (*International Covenant on Civil and Political Rights*, edaspidi ICCPR) art-d 2(1), 6(1) ja 7.

²¹⁰ McAdam, J. (viide 4), lk 18. Kahe riigi vaidlus puudutas kahjut, mille olid fosfaadi kaevandamisega tekitanud Naurule Austraalia, Uus-Meremaa ja Inglismaa. Asi jõudis ka Rahvusvahelisse Kohtusse, kuid kohus ei teinud sisulist otsust, sest Nauru nõue oma nõude rahuldamiseks kindlate varade arvel tähendas kohtumenetluses uut nõuet ning polnud vastuvõetav. Vt: *Certain Phosphate Lands in Nauru* (Nauru vs. Austraalia). Rahvusvaheline Kohus, 26.06.1992, *International Court of Justice Reports* 1992, lk 240 jj. Vt ka allpool peatükk 2.2.1.

Ja teiseks, territooriumi ostmise eeldab, et riigil on selleks piisavalt vahendeid. Kliimamuutustest enam ohustatud saareriigid on pigem vaesed riigid, kelle rahaline võimekus uut territooriumi osta on kaheldav.²¹¹ Seetõttu tekib küsimus, kas ja millised võimalused oleksid neil riikidel tsessiooniga seotud kulutusi nõuda mõnelt teiselt riigilt.²¹² Üks selline võimalus nõude esitamiseks võib olla Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni kliimamuutuste raamkonventsiooni (*UN Framework Convention on Climate Change*, edaspidi UNFCCC) artikkel 4 lõige 4, mis sätestab, et arenenud maad „aitavad kliimamuutuste ebasoodsatele mõjudele eriti vastuvõtlikke arengumaade osalisi ka nende ebasoodsate mõjudega kohanemiseks vajalike kulutuste katmisel.”²¹³ Seega, kui on tegemist väikese saareriigiga, kelle territoorium jääb kliimamuutuse tõttu vee alla, peavad arenenud maad aitama tal kulutusi kanda. Siiski tuleb tähele panna, et tsisteeritud säte ei täpsusta, mil määral peavad arenenud riigid kulutuste katmisel abivajavat riiki aitama.²¹⁴ Kyoto protokolli artikkel 12 lõige 8 näeb ette, et eriti tundlikel arengumaadel aidatakse katta kliimamuutustega kohanemisega seotud kulusid.²¹⁵ Eelnimetatud sätetes ette nähtud finantsabi osutamiseks on loodud mitmesugused fondid, kuhu riigid saavad nõudeid esitada.²¹⁶ Siiski, kui vaadata

²¹¹ Nii Nauru, Tuvalu, Kiribati, Vanuatu, Seišellid, Maldiivid ja Marshalli saared on ÜRO Väikeste Arenevate Saareriikide (*Small Island Developing States*, edaspidi SIDS) nimekirjas, kusjuures Kiribati, Tuvalu ja Vanuatu on ka Vähim Arenenud Riikide (*Least Developed Countries*, edaspidi LDC) nimekirjas. Maldiivid pole LDC nimekirjas alates 2012. aastast. On keeruline ette kujutada, et sellistel riikidel oleks võimalik katta territooriumi ostmiseks vajalikud ning riigi ümberkolimisega seotud kulud. Vt LDC ja SIDS kohta nt: ÜRO Peaassamblee resolutsioon 26/2768 „Identification of the least developed among the developing countries”; ÜRO Peaassamblee resolutsioon 27/3036 „Special measures in favour of the least developed countries”; ÜRO Peaassamblee resolutsioon 47/189 „Convening of a Global Conference on the Sustainable Development of Small Island Developing States”; ÜRO Peaassamblee resolutsioon 48/193 „Global Conference on the Sustainable Development of Small Island Developing States”. Vt ka: ÜRO vähim arenenud riikide, maast ümbritsetud arenguriikide ja väikeste arenevate saareriikide kõrge esindaja (*UN Office of the High Representative for the Least Developed Countries, Landlocked Developing Countries and Small Island Developing States*; UN-OHRLS) koduleht: <http://www.unohrrls.org/en/home/> – 28.03.13; Väikeste Saareriikide Liidu (*Alliance of Small Island States*; AOSIS) koduleht: <http://aosis.org/about-aosis/> – 02.02.13.

²¹² Siinjuures keskendub autor riikidevahelistele nõuetele ning mitte eraisikute omavahelistele või eraisikute riikide vastu esitatud nõuetele. Seda põhjusel, et kõnealune kahjunõue on suunatud riigile piisavate vahendite saamiseks, et osta territooriumi. Kuigi on öeldud, et olukord, kus üks riik esitab kliimamuutusest tuleneva nõude teise riigi vastu, on ebatõenäoline, pole see siiski mõeldamatu, nagu näitab Fidži, Kiribati, Tuvalu ja Nauru ühine deklaratsioon UNFCCC-ga ühinemisel. Nimetatud riigid nimelt tegid avalduse, et UNFCCC-ga ühinemine ei mõjuta kuidagi neile üldisest rahvusvahelisest õigusest tulenevaid õigusi riigi vastutuse raames ning ei piira nende võimalusi esitada nõudeid üldisest rahvusvahelisest õigusest lähtuvalt. Faure, M. G. Nollkaemper, A. *International Liability as an Instrument to Prevent and Compensate for Climate Change*. – *Stanford Journal of International Law* 2007/43A, lk 124, 128-129.

²¹³ Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni kliimamuutuste raamkonventsioon. – RT II 1994, 14, 43 (edaspidi UNFCCC), art 4(4). Siinjuures tuleb ka tähele panna, et tulenevalt sama konventsiooni artiklist 24 ei saa konventsiooni ratifitseerimisel esitada lisatingimusi, mis tähendab, et kõik riigid, kes on konventsiooni liikmed, peavad järgima artiklis 4(4) sätestatud kohustust. Sama artikli lõige 8 punkt a sätestab, et eriti vastuvõtlike arengumaade all peetakse silmas näiteks väikseid saareriike. UNFCCC art 1(1) sätestab, et ebasoodsad mõjud tähendavad ka „kliimamuutustest tulenevaid füüsilise keskkonna või bioota muutusi, mis avaldavad märgatavat kahjulikku mõju /.../ sotsiaal-majanduslike süsteemide toimimisele või inimese tervisele ja heaolule”.

²¹⁴ Ülalöeldut on aga tõlgendatud ka abivajavatele riikidele soodsalt, sest nad saavad nõuda nii paljude kulude katmist, mis on vajalikud uue territooriumi ostmiseks ja ümberasumiseks. Larson, C. J. (viide 4), lk 510.

²¹⁵ Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni kliimamuutuste raamkonventsiooni Kyoto protokoll. – RT II 2002, 26, 111 (edaspidi Kyoto protokoll), art 12(8).

summasid, mis on riikidele makstud, ei ole need märkimisväärselt suured ning saareriigid on juhtinud tähelepanu praeguse rahastamise puudustele.²¹⁷ Võib üsna kindlalt öelda, et need summad pole uue territooriumi soetamise ja ümberasumise kulude katmiseks piisavad,²¹⁸ mistõttu võiks riik otsida nõude esitamiseks ka muid võimalusi.

Riigi vastutuse tekkimiseks peavad selles küsimuses rahvusvahelist tavaõigust peegeldavate riigivastutuse artiklite järgi olema täidetud kaks tingimust: esiteks, peab eksisteerima tegu, mis on omistatav riigile, ning teiseks, see tegu peab endast kujutama rahvusvahelise õiguse rikkumist.²¹⁹ Seega peab riigi vastutuse tekkimiseks rahvusvahelises õiguses eksisteerima kohustus, mida riik rikub. Selline kohustus võib eksisteerida nii tava- kui lepinguõiguses. Tavaõiguslik vastutus võib tekkida kohustusest tagada, et riigi territooriumil toimuv ei tekita kahju teistele riikidele.²²⁰ Näiteks kui riik paiskab õhku kasvuhoonegaase, mis põhjustavad kliima soojenemise ja seeläbi meretaseme tõusu, on riik rikkunud oma eelnimetatud kohustust. Lepinguõiguslik kohustus tuleneb juba eelviidatud UNFCCC-st ja/või Kyoto protokollist. Kui riik on vaid UNFCCC osaline, siis võib kohustus olla ebapiisavalt määratletud, sest UNFCCC sätestab riikide kohustused väga üldsõnaliselt.²²¹ Kyoto protokoll seevastu näeb kasvuhoonegaaside emiteerimise vähendamiseks ette kindlad kohustused.²²² Seega, kui riik, kelle vastu tahetakse nõuet esitada, on nii UNFCCC kui ka Kyoto protokollis osalisriik, on tal

²¹⁶ Kliimamuutustega kohanemiseks vajaliku rahastamisega tegelevad *Green Climate Fund*, *Special Climate Fund*, *Least Developed Countries Fund* ja *Adaptation Fund*. UNFCCC: Green Climate Fund. Kättesaadav: http://unfccc.int/cooperation_and_support/financial_mechanism/green_climate_fund/items/5869.php – 28.03.13; UNFCCC: The Special Climate Fund. Kättesaadav: http://unfccc.int/cooperation_and_support/financial_mechanism/special_climate_change_fund/items/3657.php - 28.03.13; UNFCCC: Least Developed Countries Fund. Kättesaadav: http://unfccc.int/cooperation_support/least_developed_countries_portal/ldc_fund/items/4723.php – 28.03.13; Adaptation Fund Brochure. Kättesaadav Kohanemisfondi kodulehel: https://www.adaptation-fund.org/sites/default/files/AF_broch_CRAblue_lores1.pdf – 28.03.13

²¹⁷ Näiteks Kohanemisfondi suurim väljamakstud summa on jäänud kümne miljoni Ameerika dollari piiri alla ja väikseim on olnud veidi alla kolme miljoni. Adaptation Fund: Funded Projects. Kättesaadav Kohanemisfondi kodulehel: https://www.adaptation-fund.org/funded_projects – 28.03.13. Vt ka: Maclellan, N. Rising Tides – Responding to Climate Change in the Pacific. – Social Alternatives 2009/28, lk 10-11.

²¹⁸ Näiteks Nauru ümberasumise kulud ilma territooriumi ostmata oleksid juba 1964. aastal ulatunud 10 miljoni Inglise naelani. McAdam, J. (viide 4), lk 18.

²¹⁹ ASR. (viide 84), art 2. Need artiklid valmistas ette Rahvusvahelise Õiguse Komisjon (*International Law Commission*, edaspidi ILC), kelle ülesandeks on kodifitseerida ja arendada rahvusvahelist tavaõigust. Kuigi kõik ILC ettevalmistatud dokumendid pole tavaõiguslikud normid, peegeldab eelnimetatud norm tavaõigust. Samasisulist riigi vastutust on kinnitanud ka Rahvusvaheline Kohus näiteks asjas *United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran* (Ameerika Ühendriigid vs. Iraan). Rahvusvaheline Kohus, 24.05.1980, International Court of Justice Reports 1980, ¶56, 61. Vt ILC ülesannete kohta: ÜRO Peaassamblee resolutsioon 174(II) „Establishment of an International Law Commission”, lisa „Statute of the International Law Commission”, art 1; ning üldiselt riigi vastutuse kohta: Crawford, J. R. State Responsibility. – Max Planck Encyclopedia of International Law’ võrguväljaanne 2013, kättesaadav: www.mpepil.com.

²²⁰ *Trail Smelter* (Ameerika Ühendriigid, Kanada). Alaline Arbitraažikohus, 11.03.1941, Reports of International Arbitral Awards, vol. III, lk 1965; *Corfu Channel* (Suurbritannia Ühendkuningriigid ja Põhja-Iirimaa vs. Albaania). Rahvusvaheline Kohus, 09.04.1949, International Court of Justice Reports 1949, lk 22.

²²¹ Vt UNFCCC, (viide 213), art 4(1, 2).

²²² Kyoto protokoll, (viide 215), art 3(1) ja lisa B.

kindel lepinguõiguslik kohustus kasvuhoonegaaside tootmist vähendada ning selle rikkumisel võib tulla kõne alla tema rahvusvaheline vastutus. Tava- ja lepinguõiguse alusel nõude esitamise vahe ilmneb tõendamiskoormises: kui Kyoto protokollil puhul piisab riigi tõestusest, et teine riik on rikkunud oma kohustust, siis tavaõigusliku nõude puhul tuleb näidata, et teine riik ei käitunud rikkumise ennetamisel nõutava hoolsusega (*due diligence*).²²³ Nii tavaõigusliku kui ka lepinguõigusliku kohustuse rikkumise puhul on problemaatilised neli aspekti²²⁴: põhjuslik seos²²⁵, vastustaja riigi valik, tagasiulatav vastutus ning kumulatiivsus.

Põhjusliku seose puhul võib olla probleemne tõestada seost kasvuhoonegaaside emiteerimise ja kliima soojenemise vahel. Nagu ülal öeldud, on siiani raske täie kindlusega väita, et kliima soojenemise põhjustab täielikult kasvuhoonegaaside kontsentratsiooni suurenemine, sest teadlaste arusaamine kliima soojenemise mehhanismidest ning meetodite valik erinevad siiani üsna olulisel määral.²²⁶ Siiski on väidetud, et põhjusliku seose tõestamine on probleemne vaid UNFCCC-ga mitteliitunud riikide puhul, seda põhjusel, et riigid, kes on UNFCCC liikmed, on otsest seost heitgaaside ja kliima soojenemise vahel tunnistanud.²²⁷ UNFCCC preambul ütleb, et „inimtegevus tõstab oluliselt kasvuhoonegaaside kontsentratsiooni atmosfääris, see aga suurendab looduslikku kasvuhooneefekti, viib Maa välispinna ja atmosfääri

²²³ Faure, M. G. Nollkaemper, A. (viide 212), lk 145-146; Stallard, H. Turning Up the Heat on Tuvalu: An Assessment of Potential Compensation for Climate Change Damage in Accordance with State Responsibility under International Law. – *Cantebury Law Review* 2009/15, lk 174.

²²⁴ Siia võib lisada ka muid juriidilis-tehnilisi küsimusi, kuid see väljub käesoleva töö piirest. Siiski võib siinkohal ülevaatlikult välja tuua kohtualluvuse problematika. Nimelt on Rahvusvahelisel Kohtul õigus asja arutada juhul, kui riigid on selle jurisdiktsiooniga nõustunud. UNFCCC art 14(2) sätestab, et UNFCCC osalisriik võib Rahvusvahelise Kohtu või arbitraaži jurisdiktsiooni kohta UNFCCC-st tulenevate vaidluste lahendamiseks. Seega on Rahvusvahelisel Kohtul kohtualluvus UNFCCC järgi siis, kui riik on sellise deklaratsiooni teinud. See on kooskõlas Rahvusvahelise Kohtu enda statuudi artikli 36 lõikega 1, mille järgi on kohtul õigus asja arutada siis, kui see on kehtivas lepingus ette nähtud. Mõistagi on kohtul jurisdiktsioon ka juhul, kui ta nõustub asja arutamisega, asi on kohtu ette jõudnud poolte kokkuleppel või statuudi art 36(2) kohaselt tehtud deklaratsiooni kaudu. Vt: UNFCCC. (viide 213), art 14(2); Rahvusvahelise Kohtu põhikiri. (viide 57), art 36(1, 2).

²²⁵ Nagu Rahvusvaheline Kohus kinnitas asjas *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, peab riik näitama, kuidas ja mil määral on vaidlusaluse kahju põhjustanud teise riigi õigusvastane tegevus. Kohus täpsustas, et põhjuslik seos peab olema otsene ja kindlaksmääratud. *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide* (Bosnia ja Hertsegoviina vs. Serbia ja Montenegro). Rahvusvaheline Kohus, 26.02.2007, International Court of Justice Reports 2007, lk 43 jj, ¶462.

²²⁶ Ann Hayes, Pacific Legal Foundationi jurist sõnastas selle nõnda: „They will have a real hard time proving causation... you can't even tell what the weather is going to be two days from now; do they honestly think they can attribute some global weather event to some discrete action by a government agency?” „Põhjuslikku seose tõestamine saab nende jaoks tõeliselt raske olema... Sa ei saa isegi öelda, milline on ilm kahe päeva pärast; kas nad tõesti mõtlevad, et saavad mõne globaalse ilmasündmuse omistada valitsusasutuse diskreetsele tegevusele?” Seelye, K. Q. „Global Warming May Bring New Variety of Class Action” *N.Y. Times*, 05.09.2001; viidatud: Culley, D. Global Warming, Sea Level Rise and Tort. – *Ocean and Coastal Law Journal* 2002/8, lk 95.

²²⁷ UNFCCC. (viide 213), preambul. Eriti kehtib see riikidele, kes on ühinenud ka Kyoto protokolliga (see täpsustab UNFCCC kohustusi). Samas vt ka UNFCCC preambul, milles on märgitud, et „kliimamuutused, eriti nende toimumisaeg, ulatus ja regionaalsed iseärasused on raskesti prognoositavad”. Eelöeldust hoolimata on siiski kogu UNFCCC süsteemi eesmärk võidelda kasvuhoonegaasidega, sest need põhjustavad kliima soojenemist. *Ibid.*, art 2. Vt ka: *ibid.*, art 3(3). Veidi erinev lähenemine kausaalsusele vt: Faure, M. G. Nollkaemper, A. (viide 212), lk 157–163. Vt ka all peatükk 2.2.2.

soojenemiseni ning võib kahjustada looduslikke ökosüsteeme ja inimkonda”.²²⁸ UNFCCC artikkel 2 sätestab UNFCCC eesmärgina „kasvuhoonegaaside kontsentratsiooni stabiliseerumise tasemel, mis hoiaks ära antropogeense sekkumise kliimasüsteemi”.²²⁹ Eelnevast tulenevalt võib väita, et nõude esitaja riik ei pea muretsema kausaalse seose tõestamise pärast, kui mõista eelnimetatud kui tunnistust kasvuhoonegaaside emiteerimise ja kliima soojenemise vahel.

Teine probleem on otsustus, millise riigi vastu nõue esitada. Kui kõik riigid, kes oma territooriumil toimuva tegevuse käigus lubavad kasvuhoonegaase emiteerida, on ühtlasi vastutavad kliima soojenemise eest, siis on ebaselge, kes ja mil määral tagajärgede eest vastutab. Muuhulgas tähendab see, et riik, kelle vastu on nõue esitatud, võib esitada esialgse vastuväite, et asja ei saa arutada, kui kõik vastutavad riigid pole vaidluse osalised.²³⁰ Rahvusvaheline Kohus leidis asjas *Certain Phosphate Lands in Nauru*, et tal on õigus asja arutada, kui ühe riigi vastutus on sõltumatu teiste riikide vastutusest ning vaidluse pooleks oleva riigi vastutuse üle otsustamiseks ei pea võtma otsust vaidluse pooleks mitteoleva riigi teo õiguspärasuse kohta.²³¹ Kohus nimetas veel, et kuigi kohtu otsus võib mõjutada teiste riikide õiguslikku olukorda, ei takista see kohtul otsust tegemast, kui otsuse sisulises pooles ei pea kohus võtma seisukohta vaidluse pooleks mitteoleva riigi vastutuse üle.²³² Seega võib territooriumi kaotanud riik esitada nõude ka ühe saastava riigi vastu, kui tema vastutuse üle saab otsustada sõltumatult teiste riikide vastutusest.

Vastutuse puhul on problemaatiline ka tagasiulatuv vastutus. Riigid vastutavad sellise kohustuse rikkumise eest, mis oli neile siduv rikkumise ajal.²³³ Kliima soojenemine on aga pikaajalise heitgaaside emiteerimise tagajärg. Siin tuleb eristada lepingu- ja tavaõiguslikku

²²⁸ UNFCCC. (viide 213), preambul, punkt 2.

²²⁹ *Ibid.*, art 2.

²³⁰ Sellise vastuväite esitas näiteks Austraalia asjas *Certain Phosphate Lands in Nauru*, kus Austraalia esitas ühe vastuväitena probleemi, et kuna fosfaadi kaevandamise eest vastutasid peale Austraalia ka Uus-Meremaa ning Suurbritannia, ei saa kohus võtta seisukohta Austraalia vastutuse osas, ilma et ta otsustaks ka nimetatud riikide vastutuse üle, kes pole vaidluse osalised. *Certain Phosphate Lands in Nauru*. (viide 210), ¶39.

²³¹ *Ibid.*, ¶48, 54-55, 57. Seeläbi eristas kohus kõnealust olukorda olukorrast, mis oli asjas *Monetary Gold Removed from Rome in 1943*. Viimati nimetatud asjas leidis kohus, et ta ei saa asja arutada, sest vaidluse pooleks olevate riikide vastutuse üle otsustamiseks oleks tal vaja otsustada selle üle, kas Albaania tegevus oli õigusvastane. Kuna Albaania polnud vaidluse osaliseks, leidis kohus, et ta ei saa asja otsustada, sest see oleks vastuolus põhimõttega, et Rahvusvahelisel Kohtul on riigi üle jurisdiktsioon vaid eelmise nõusolekul. Vt: *Monetary Gold Removed from Rome in 1943* (Itaalia vs. Prantsusmaa, Suurbritannia Ühendkuningriigid ja Põhja-Iirimaa ning Ameerika Ühendriigid). Rahvusvaheline Kohus, 15.06.1954, International Court of Justice Reports 1954, lk 26-27, 32-33.

²³² *Ibid.*, ¶55.

²³³ ASR. (viide 84), art 13; *Island of Palmas*. (viide 150), lk 845.

kohustust.²³⁴ Kui nõue esitatakse UNFCCC ja/või Kyoto protokolli alusel, on kohustus olnud riigile siduv alates lepingutega liitumise kuupäevast. Kui nõue esitatakse tavaõigusele ehk kahju tekitamise keelule tuginedes, on ebaselge, mis ajast on kohustus riikidele siduv olnud. Kuna kahju tekitamise keeld eeldab, et riik tegutseks nõuetekohase hoolsusega, on pakutud, et riikide tavaõigusliku vastutuse alguseks võiks olla 1990. aasta, kui IPCC avaldas oma esimese raporti ning riigid pidid saama teadlikuks kasvuhoonegaaside emiteerimisega kaasnevatest kahjulikest mõjudest ja alates sellest tegutsema nõuetekohase hoolsusega.²³⁵ Võib ka argumenteerida, et kohustus tekkis veel varem, see tähendab ajal, kui emissioonid hakkasid kliimat mõjutama, kuid selline argument ei ole ilmselt veenev.²³⁶ Riigid ei saa vastutada parasjagu kehtiva kohustuse rikkumise eest ajal, mil see kohustus ei olnud neile siduv, ning seega tuleb riikide tavaõigusliku vastutuse kohaldamisel aja määramisel olla pigem ettevaatlik. Nagu eespool öeldud, on kliimasoojenemise põhjustanud pikaajaline kasvuhoonegaaside emiteerimine, mistõttu võib olla keeruline näidata, kuidas just need emissioonid, mis on tehtud pärast kohustuse tekkimist, on põhjustanud territooriumi kadumise.

Niisama probleemne on kumulatiivsus. Kliima soojenemine kui riikide kumulatiivse tegevuse tagajärg toob kaasa küsimuse, kui suur on ühe kindla riigi osa kliimamuutusest tekitatud kahjus, mille on põhjustanud paljude riikide koosmõju. Sisuliselt võib siin olla tegemist kas osa- või solidaarvastutusega.²³⁷ Siseriiklikes õigussüsteemides kehtib üldjoontes reegel, et kui pole võimalik kindlaks teha, mil määral mingi vastutaja kahju tekitas, kehtib nende suhtes solidaarvastutus: nõude saab esitada täies ulatuses ühe riigi vastu, kes nõude rahuldamise järel omandab omakorda nõude teiste vastutajate suhtes.²³⁸ Siiski ei ole sellise reegli olemasolu rahvusvahelises õiguses nii selge. Bruno Simma on oma eriarvamuses väitnud, et eelnimetatud reegel peaks kohalduma ka rahvusvahelises õiguses,²³⁹ kuid nagu Faure ja Nollkaemper märgivad, pidas Simma silmas vastutust ja mitte kahjuhüvitamist, ning on raske põhjendada, miks üks riik peaks katma kõik kliimamuutusest tulenenud kahju.²⁴⁰ Seega ei saa kumulatiivsuse probleemi täielikult lahendada, kuigi ilmselt on argumente nii osa- kui ka solidaarvastutuse poolt.

²³⁴ Lepingu- ja tavaõigusliku vastutuse eristamine on oluline ka seetõttu, et riigid, kes on liitunud Kyoto protokolliga, ei pruugi vastutada tavaõiguslikul alusel, sest Kyoto protokoll võib tavaõiguse suhtes olla *lex specialis* staatuses. Stoutenburg, J. G. (viide 14), lk 82-83.

²³⁵ *Ibid.*, lk 82.

²³⁶ Vt täpsemalt selle kohta: Faure, M. G. Nollkaemper, A. (viide 212), lk 171–173.

²³⁷ Kuigi kohus märkis *Certain Phosphate Lands in Nauru* asjas, et riik võib küll esitada ühe riigi vastu nõude võimalike kahjutekitajateasjus, kuid ei võtnud seisukohta osa- või solidaarvastutuse küsimuses, sest see oleks tähendanud asja sisulist otsustamist. Kuna kohus ei saanud aga asja arutada, ei saanud ta ka otsust teha. *Certain Phosphate Lands in Nauru*. (viide 210), ¶70-71.

²³⁸ Faure, M. G. Nollkaemper, A. (viide 212), lk 166.

²³⁹ *Ibid.*, lk 167 ja nende viidatud allikad.

²⁴⁰ *Ibid.*, lk 167-168.

Kokkuvõtlikult öeldes on riigil vähemalt teoreetiliselt võimalus esitada nõue hüvitada kliima soojenemise tõttu kaotatud territooriumi asendamiseks kantud kulud. Kui riigil on foorum, kuhu oma nõudega pöörduda, ning ta suudab tõestada põhjuslikku seost, jäävad ilmselt kõige problemaatilisemateks aspektideks vastutuse tagasiulatuv kohaldamine ning kumulatiivsus. Seetõttu võib suuresti kahelda, kas selline teoreetiline nõue praktikas rahuldamist leiaks. Vastutuse küsimuste juurde pöördutakse uuesti ka allpool, peatükis 2.2.2.

1.2 Territooriumi rent

Kui osutub ebatõenäoliseks, et mõni riik oleks tänapäeval nõus oma territooriumi müüma, võib lahendus olla territooriumi rent, sest sel juhul ei pea riik oma territooriumist alatiseks loobuma. Näiteks Indoneesia on pakkunud, et on nõus endale kuuluvaid saari vajaduse korral saareriikidele välja rentima, kui nad on kliima soojenemise tõttu sunnitud oma saartelt evakueeruma.²⁴¹ Siiski on ebaselge, kas riik saab renditud territooriumil riigina eksisteerida. Rent ei mahu küll tüüpilisse territooriumi omandamise raamistikku,²⁴² kuid annab riigile õiguse rakendada oma jurisdiktsiooni kindla territooriumi üle.²⁴³ Kuna riikide vahel ei eksisteeri kindlaid territooriumi rentimise reegleid, on iga rendileping *sui generis* ning iga rent sõltub kokkulepitud tingimustest.²⁴⁴ Õigusteadlased pole ühel nõul, kas rendilepinguga saab rentija ka suveräänsuse kindla territooriumi üle või mitte. On autoreid, kes väidavad, et rendilepingu puhul jääb suveräänsus rendileandjale ning jurisdiktsioon, mis seeläbi suveräänsusest lahutatakse, kuulub rentijale.²⁴⁵ Selliselt mõistetuna on renti nimetatud ka administratiivseks tsessiooniks: rentija saab endale administratiivse tiitli, kuid mitte suveräänsuse tiitlit – see jääb rendileandjale.²⁴⁶ Teised autorid leiavad vastupidiselt, et rendilepingu kehtivuse ajal kuulub suveräänsus territooriumi üle rentijale.²⁴⁷ Ühine joon eri

²⁴¹ Powers, P. M. An International Emergency: Declaring ‘Marshall’ Law due to Global Climate Change. – T. M. Cooley Journal of Practical and Clinical Law 2011/13, lk 449

²⁴² Vt ülal I osa peatükk 4.2. Paljud autorid, näiteks Shaw, väidavad, et klassikalised territooriumi omandamise viisid ei vasta tegelikult riikide praktikale ja reaalsusele. Shaw, M. N. (viide 129), lk 17.

²⁴³ Ronen, Y. Territory, Lease. – Max Planck Encyclopedia of International Law’ võrguväljaanne 2013, ¶1.

Kättesaadav aadressil: www.mpepil.com.

²⁴⁴ *Ibid.*; Strauss, M. J. (viide 175), lk 480.

²⁴⁵ Ronen, Y. (viide 243), ¶1; Brownlie, I. (viide 30), lk 111; Lowe, V. (viide 44), lk 139.

²⁴⁶ Dörr, O. (viide 203), ¶3.

²⁴⁷ Shaw, M. N. (viide 25), lk 539; Malanczuk, P. (viide 15), lk 158; Piip, A. (viide 51), lk 118. Professor Piip kirjeldab renti nii: „Rendi korral jääb suveräänsus teoreetiliselt endisele riigile, mõnikord on rent määratud isegi tähtajaline, enamasti 99 a. peale. Tegelikult on aga nii, et rendivaldus muutub alatiseks ja tähendab suveräänsuse üleminekut rentijale, mis sageli lõpeb renditava maa täieliku inkorporeerimisega.”

autorite käsitlestes on, et praktiliselt iga rendilepingu analüüsimisel eristatakse suveräänsust ning suveräänsete õiguste teostamist.²⁴⁸

Riikide praktika ei paku suveräänsuse üleminekule ühest vastust. Tuntuimad rendilepingute näited on 1898. aastal sõlmitud lepingud Hiina ning Inglismaa, Saksamaa²⁴⁹, Venemaa²⁵⁰ ja Prantsusmaa²⁵¹ vahel.²⁵² Inglismaaga sõlmitud leping on teistest olulisem seetõttu, et leping kehtis tähtaja lõpuni ehk 99 aastat. Selle lepingu puhul on ebaselge, kumb riik oli tegelikult rendilepingute objektiks olevate alade suverään.²⁵³ Rendileping sõlmiti niinimetatud uute territooriumide osas, millega Inglismaa sai 99 aastaks enda käsutusse Hong Kongi ümbritsevad alad.²⁵⁴ Kuigi on väidetud, et Inglismaa oli rendilepingu objektiks olevate alade suverään, kinnitas Hiina valitsus 20. sajandi jooksul pidevalt, et sõlmitud lepingud on ebavõrdsed ja imperialistlikud ning seetõttu sisult kehtetud ja et Hiina on alati olnud nimetatud alade suverään.²⁵⁵ Seega ei saa teha ühemõttelist järeldust, kumb pooltest oli

²⁴⁸ Knoll, B. United Nations *Imperium*: Horizontal and Vertical Transfer of Effective Control and the Concept of Residual Sovereignty in „Internationalized Territories”. – Austrian Review of International and European Law 2002/7, lk 10–12.

²⁴⁹ Saksamaa sõlmis Hiinaga 1898. aastal Kiao-Chau alade üle sarnase rendilepingu nagu oli teinud Inglismaa. Kiao-Chau alad tagastati Hiinale 1922. aasta lepinguga. Vt: Convention Between the German Empire and China Respecting the Lease of Kiao-Chau. Allkirjastatud Pekingis, 06.03.1898. – American Journal of International Law Supplement 1910/4, lk 285–289; Ku, C. Abolition of China's Unequal Treaties and the Search for Regional Stability in Asia, 1919–1943. – Chinese (Taiwan) Yearbook of International Law and Affairs 1992–1994, lk 70, 79.

²⁵⁰ Venemaa leping kehtis 25 aastat, olles seega ajaliselt piiratum kui Inglismaa ja Saksamaa lepingud. Venemaa loobus lepinguga saadud aladest 1905. aastal Hiina kasuks, kuigi alade üle valitsevaks jäi hoopis Inglismaa. Vt: Convention between Russia and China for Lease to Russia of Port Arthur, Talienwan and the Adjacent Waters. Allkirjastatud Pekingis, 27.03.1898. – American Journal of International Law Supplement 1910/4, lk 289–292; Chen, L. Book Review: Carol G. S. Tan, British Rule In China: Law And Justice In Weihaiwei, 1898–1930, London: Wildy, Simmonds, & Hill, 2008. – Law and History Review 2010/28, lk 573.

²⁵¹ Huvitava kombel sätestab Prantsuse-Hiina lepingu artikkel 1, et Prantsuse võim ei mõjuta Hiina suveräänseid õigusi. Kuigi nimetatud artikkel ise defineerib objektiks olevat territooriumi kui „loovutatud territooriumi” („territory ceded”). Convention for the Lease of Kuang-Chow Wan. Esitatud 27.05.1898, ratifitseeritud Hiina poolt 05.01.1900. – American Journal of International Law 1910/4, lk 293–295.

²⁵² Ühe hilisema näitena riikidevahelistest rendilepingutest nimetatakse tihti 1994. aasta Jordaania ja Iisraeli rahulepingut. Vt nt: Strauss, M. J. (viide 175), lk 488–489. Siiski pole selle lepingu puhul päriselt selge, millega on tegu. Pooled ise ei pea seda rendilepinguks ning ka lepingu enda tekst ei ütle midagi rentimise kohta. Treaty of Peace between the State of Israel and the Hashemite Kingdom of Jordan. Allkirjastatud 26.10.1994 Arava/Araba piiripunktis. – United Nations Treaty Series 2002/2042, lk 351 jj, art 3(8) ja lisa I(b).

²⁵³ Vrd nt: Lowe, V. (viide 44), lk 139 ja Shaw, M. N. (viide 25), lk 539.

²⁵⁴ Convention between the United Kingdom and China, Respecting an Extension of Hong Kong Territory. Allkirjastatud Pekingis, 1898. – American Journal of International Law Supplement 1910/4, lk 295–296. Inglismaa sai Hong Kongi saare endale sõjajärgse tsessiooniga 1841. ja 1842. aasta Chuenpi ja Nankingi lepingutega. Hong Kongi piirkonda laiendati 1860. aasta Pekingi lepinguga, mis oli samuti tsessioonileping. Li, C.-N. The Political History of China, 1840–1928. Stanford: Stanford University Press 1956, lk 37, 41–42.

²⁵⁵ Buckley, R. Hong Kong: the Road to 1970. Cambridge: Cambridge University Press 1997, lk 104–126. 1984. aastal tegid Hiina ja Inglismaa ühise avalduse, mille järgi jätkas Hiina oma suveräänsust Hong Kongi üle. Seepeale võttis Inglismaa vastu siseriikliku akti, mille järgi andis Inglismaa suveräänsuse Hiinale tagasi. Joint Declaration of the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the Government of the People's Republic of China on the Question of Hong Kong, 19.12.1984. Kättesaadav: http://www.legislation.gov.hk/blis_ind.nsf/CURALLENGDOC/034B10AF5D3058DB482575EE000EDB9F?OpenDocument - 29.03.13; Hong Kong Act 1985. Kättesaadav: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1985/15> - 29.03.13.

tegelikult rendilepingu objektiks olevate alade suverään ning kas rendilepinguga on võimalik anda üle suveräänsed tiitlit. Teised näited on Panama kanali ning Guantánamo lahe tähtajatud lepingud, mis sõlmiti Ameerika Ühendriikide ning Panama ja Kuuba vahel 1903. aastal. Panama lepingu puhul (muudetud 1977. aasta lepinguga) ei ole jällegi selge, kes oli lepingu kehtivuse ajal kõnealuse territooriumi tegelik suverään. Kuigi esialgu sõlmiti leping igaveseks, lõppesid 1999. aastal Ameerika Ühendriikidele antud õigused vastavalt 1977. aasta täiendavale kokkuleppele. Brownlie tõlgendab seda nii, et renditud õigustest ülejäänud suveräänsus jäi Panamale, Shaw aga nimetab, et 1977. aasta kokkuleppega sai Panama oma suveräänsuse tagasi, see tähendab, et Ameerika Ühendriigid oli Shaw käsitles Panama kanali suverään.²⁵⁶ Guantánamo lepingu artikkel 3 sätestab, et ülim suveräänsus jääb Kuubale.²⁵⁷ Siiski ei ole õigusteadlased ka siin ühel nõul, kas Guantánamo suverääniks jäi Kuuba või said Ameerika Ühendriigid.²⁵⁸ Ühendriikide kõrgeim kohus on asjades *Rasul vs. Bush*²⁵⁹ ja *Boumediene vs. Bush*²⁶⁰ kinnitanud, et Kuuba on Guantánamo suverään ning asjaolu, et Ameerika Ühendriikidel on õigus teostada suveräänsed võimu, ei muuda territooriumi suveräänsed kuuluvust.

Seega ei ole riikide praktikast lähtuvalt sugugi selge, kas suveräänsus jääb rendileandjale või liigub rentijale. Kui lähtuda sellisest konstruktsioonist, kus suveräänsus liigub rentijale, võib sisult seda mõista tähtajalise tsessioonina ning mitte lihtsalt rendina.²⁶¹ Sel juhul peaks olema vastus küsimusele suveräänsusest üsna selge – kuna rentnik on saanud tiitli territooriumile, mille alusel võib teda pidada territooriumi suverääniks, siis on tal territoriaalne suveräänsus ka juhul, kui ta pole territooriumi omanik.²⁶² Võimalik on aga ka argumenteerida, et suveräänsuseks ei ole vaja tsessiooni ehk tiitli täielikku üleminekut. Kui rentnik saab rendilepinguga territooriumi üle täieliku kontrolli ja laiaulatuslikud õigused, võib rääkida ka *nudum ius*'ist: kuna rendileandja annab peaaegu kõik oma territoriaalsed õigused rentniku kasutusse, siis väheneb tema enda tiitel sisult olematuks.²⁶³ Siiski jääb talle teatud formaalne

²⁵⁶ Vrd nt: Shaw, M. N. (viide 25), lk 593 ja Brownlie, I. (viide 30), lk 112.

²⁵⁷ Agreement Between the United States and Cuba for the Lease of Lands for Coaling and Naval stations. Allkirjastatud Havanas, 23.02.1933. Kättesaadav: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/dip_cuba002.asp - 29.03.13, art III.

²⁵⁸ Erinevad arvamused vt: Strauss, M. J. (viide 175), lk 499-500.

²⁵⁹ *Rasul v. Bush*. Ameerika Ühendriikide Ülemkohus, 28.06.2004. Kättesaadav: <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=us&vol=000&invol=03-334#opinion1> - 09.04.13

²⁶⁰ *Boumediene v. Bush*. Ameerika Ühendriikide Ülemkohus, 12.06.2008. Kättesaadav: <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=us&vol=000&invol=06-1195> - 09.04.13

²⁶¹ Strauss, M. J. (viide 175), lk 489; Ronen, Y. (viide 243), ¶4.

²⁶² Selle kohta, et suveräänsus ei eelda omandiõigust, vt ülal I osa peatükk 4.2.

²⁶³ Knoll, B. (viide 248), lk 10. Ka Müller räägib sellisest *nudum ius* konstruktsioonist, viidates olukorrale Kosovos. Nimelt tekkis Kosovo ja Jugoslaavia puhul situatsioon, kus kogu võim ja kontroll Kosovo territooriumi üle teostati ÜRO resolutsioonide alusel ÜRO Kosovo administratsiooni kaudu, millega kahanes

suveräänsus territooriumi üle, mille alusel võib ta nõuda kontrolli ja õiguste tagasiandmist.²⁶⁴ Kui lähtuda Crawfordi territooriumi määratlusest, võib jõuda sama tulemuseni.²⁶⁵ Crawford nimetab, et kõige olulisem on valitsuse võim territooriumi üle ehk valitsuse õigus kontrollida teatud territooriumi ja seal asuvat rahvastikku.²⁶⁶ Kui lähtuda sellisest eeldusest, ei pea rendilepingut isegi tõlgendama tsessioonina, vaid võib öelda, et kui rentija on saanud piisavalt ulatuslikud õigused, on tal piisav tiitel territooriumile ning ta võib eksisteerida riigina.

Rendilepingute juures on oluline veel üks õigus, nimelt õigus territooriumi loovutada. Üldjuhul jääb selline õigus alati rendileandjale, mille tõttu võib väita, et rentnik ei saa territooriumi üle kunagi suveräänsust tiitlit, vaid ainult administratiivse.²⁶⁷ Seega ei saa riik kunagi eksisteerida renditud territooriumil, kui tal pole õigust territooriumi loovutada, isegi kui võib rääkida tema suveräänsusest territooriumi üle. Samas tundub selline järeldus minevat vastuollu tänapäevase arusaamaga suveräänsusest.²⁶⁸ Kui riikidel on õigus oma suveräänsust jagada, delegeerida teatud ülesandeid teistele riikidele, lasta oma suveräänsust piirata,²⁶⁹ siis kõlab aegununa selline absoluutne formuleering, mis ütleb, et kui riigil pole õigus territooriumi käsutada, siis ei saa ta sel territooriumil ka riigina eksisteerida. Seda eriti, kui võtta arvesse asjaolu, et rendileandjal pole õigust omavoliliselt lepingut ilma õiguslikku aluseta lõpetada, ka mitte siis, kui ta territooriumi kolmandale riigile loovutab.²⁷⁰

Isegi kui pidada võimalikuks konstruktsiooni, et rentnik on lepingu kehtivuse ajal territooriumi suverään, pole kindel, kas riik võiks renditud territooriumil eksisteerida, sest see võib endast kujutada ohtu tema iseseisvusele. Kuigi iseseisvusel pole rahvusvahelises õiguses kindlat definitsiooni,²⁷¹ viidatakse iseseisvuse kriteeriumi²⁷² mõtestamisel peamiselt kahele

Jugoslaavia suveräänne õigus *nudum ius*iks ehk tühjaks õiguseks. Müller, A. T. Sovereignty 2010: The Necessity of Circling the Square. – Vienna Online Journal on International Constitutional Law 2010/4, lk 636.

²⁶⁴ Knoll, B. (viide 248), lk 11.

²⁶⁵ Vt ka ülal I osa peatükk 4.1.

²⁶⁶ Crawford, J. (viide 25), lk 664-665.

²⁶⁷ Kohen, M. G. Hébié, M. (viide 186), ¶5-6.

²⁶⁸ Strauss, M. J. (viide 175), lk 485-487.

²⁶⁹ Siin tuleb märkida, et sellist seisukohta, et riikide suveräänsus on täna midagi vähemat kui minevikus, on ka esitatud oluline vastuväide. Alvarez nimelt kirjutab, et suveräänsus on suveräänsus, ta pole olnud midagi vähemat ega enam. Riigid on alati enda suveräänseid õigusi delegeerinud, piiranud ja jaganud, alates Vestfaali rahust tänapäevani. Alvarez, J. E. State Sovereignty is Not Withering Away: A Few Lessons for the Future. – Cassese, A. (toim.) Realizing Utopia: The Future of International Law. Oxford: Oxford University Press 2012, lk 30-31.

²⁷⁰ Ronen, Y. (viide 243), ¶9.

²⁷¹ Grant, T. D. (viide 52), lk 438.

²⁷² Nagu Crawford kirjutab: „Statehood can be conferred on communities which, in what might be thought of as „normal” States, would be nothing more than hamlets or local government areas. Thus the distinguishing feature of a State is its independence from other States.” („Riigi staatuse võivad saada ka kogukonnad, mis „normaalsete” riikidega võrreldes poleks midagi muud kui külad või kohaliku omavalitsuse piirkonnad. Seega on riiki eristav

allikale: arbiiter Huberi otsusele asjas *Island of Palmas* ja kohtunik Anzilotti eriarvamusele asjas *Customs Regime Between Germany and Austria*. Huber ütles iseseisvuse kohta nii:

„Sovereignty in the relations between States signifies independence. Independence in regard to a portion of the globe is the right to exercise therein, to the exclusion of any other State, the functions of a State.”²⁷³

Sellisest määratlusest tuleb ilmsiks iseseisvuse ja suveräänsuse side, mistõttu on vajalik nende kahe eristamist selgitada. Eristades mõisteid „suveräänsus” ja „iseseisvus”, ütleb Crawford, et iseseisvus on riikluse eeltingimus, suveräänsus riikluse tagajärg.²⁷⁴ Suveräänsus ei saa tekkida enne riiklust – suveräänsus kui riiki iseloomustav nähtus tekib koos riigiga.²⁷⁵ Siin aga tekib küsimus, et kui iseseisvus on see, mida suveräänsus tähistab, siis kas iseseisvus ei ole ka tegelikult riikluse tagajärg? Crawfordi järgi peitub vastus iseseisvuse kahesuguses iseloomus: iseseisvus kui eeldus ja iseseisvus kui õigus. Esimene tähendab, et riigil on nii formaalne kui ka tegelik iseseisvus, mis on vajalik tema kategoriseerimiseks riigina.²⁷⁶ Viimane tähendab, et riigil on õigus iseseisvusele, ja seda tähistab näiteks teiste riikide siseasjadesse sekkumise ning jõu kasutamise keeld.²⁷⁷ Seega räägitakse siin iseseisvusest kui riikluse kriteeriumist.

Kui lähtuda Max Huberi määratlusest, tuleb iseseisvusena mõista olukorda, kus riigi sees on riigi valitsus ainus, kes teostab suveräänsust võimu.²⁷⁸ Sellisel iseseisvusel on kaks mõõdet: formaalne iseseisvus ja tegelik iseseisvus. Formaalne iseseisvus tähendab, et kindlal territooriumil eksisteerival riigi valitsusel on võim otsustada riigi siseriiklike ja välissuhete üle.²⁷⁹ Tegelik iseseisvus tähendab, et riigil on tegelikkuses võimalus neid otsuseid iseseisvalt teha.²⁸⁰ Siiski on paljude riikide puhul kaheldav, kas nad on tegelikult iseseisvad. Riikide vahel on palju kokkuleppeid, kus üks riik on oma ülesanded delegeerinud teisele riigile. Näiteks on Ameerika Ühendriigid vastutavad Marshalli saarte, Mikroneesia ja Palau

tunnus selle iseseisvus teistest riikidest.”) Crawford, J. *Islands as Sovereign Nations*. – *International and Comparative Law Quarterly* 1989/38, lk 281.

²⁷³ „Suveräänsus tähistab rahvusvahelistes suhetes iseseisvust. Iseseisvus seotuna teatud osaga maakerast on õigus sellel osal täita riigi funktsioone, välistades teise riigi samasuguse õiguse.” *Island of Palmas*. (viide 150), lk 838.

²⁷⁴ Crawford, J. (viide 25), lk 89.

²⁷⁵ Crawford, J. (viide 34), lk 117; vt ka ülal I osa peatükk 4.1.

²⁷⁶ Näiteks uue riigi tekkimisel eraldumise teel on vaja tal demonstreerida enda iseseisvust. Crawford, J. (viide 25), lk 63.

²⁷⁷ ÜRO põhikiri. (viide 57), art 2(4).

²⁷⁸ Crawford, J. (viide 34), lk 121.

²⁷⁹ Crawford, J. (viide 25), lk 67.

²⁸⁰ *Ibid.*, lk 72.

julgeoleku- ja kaitsepoliitika eest.²⁸¹ Niinimetatud mikroriigid, kelle mõnesid ülesandeid täidavad teised riigid, ei ole alati tegelikkuses iseseisvad,²⁸² kuid nad on sellest hoolimata riigid. Seetõttu peaks iseseisvuse kui riikluse kriteeriumi all mõistma juriidilist iseseisvust ehk riikide võimet teha iseseisvalt otsuseid.²⁸³ Selliselt mõtestab iseseisvust kohtunik Anzilotti eriarvamus asjas *Customs Regime Between Germany and Austria*:

„[T]he independence of Austria within the meaning of Article 88 is nothing else but the existence of Austria, within the frontiers laid down by the Treaty of Saint-Germain, as a separate State and not subject to the authority of any other State or group of States. Independence as thus understood is really no more than the normal condition of States according to international law; it may also be described as sovereignty (*suprema potestas*), or *external sovereignty*, by which is meant that the State has over it no other authority than that of international law.”²⁸⁴

Iseseisvus tähendab sellises määratluses, et riigid alluvad vaid rahvusvahelisele õigusele ning mitte teistele riikidele. Selline määratlus pakub ka vastuse ülalkirjeldatud olukorrale, kus riigid pole tegelikkuses täiesti iseseisvad, kuid vastavad riigi kriteeriumitele. Samuti lahendab see rahvusvaheliste organisatsioonide probleemi: kui iseseisvuse nõue tähistaks tegelikku, poliitilist ja majanduslikku iseseisvust, siis rahvusvahelised organisatsioonid rikuksid seda iseseisvust, sest riigid peavad neile alluma.²⁸⁵ Seega on lahendus käsitada iseseisvuse kriteeriumi mõistet juriidilise iseseisvuse ehk iseseisvuse õiguses.²⁸⁶ Nagu ka Crawford järeldeb, peaks riigiks pidama territoriaalset üksust, kes on formaalselt teistest eraldiseisev ning võimeline teostama vähemalt mingit tegelikku võimu.²⁸⁷ Crawford nimetab isegi, et protektoraatide või rahvusvahelistatud territooriumide riigistaatus pole iseseisvuse puudumise tõttu *a priori* välistatud.²⁸⁸

²⁸¹ Dema, B. Sea Level Rise and the Freely Associated States: Addressing Environmental Migration under the Compacts of Free Association. – Colombia Journal of Environmental Law 2012/37, lk 179-180.

²⁸² Grant, T. D. Micro States. – Max Planck Encyclopedia of International Law' võrguväljaanne 2013, ¶7.

Kättesaadav aadressil: www.mpepil.com.

²⁸³ Duursma, J. (viide 44), lk 122–126, 200–204, 257–259, 305–310, 367–370, 413–416; viidatud: Grant, T. D. (viide 52), lk 438-439.

²⁸⁴ „/.../ Austria iseseisvus artikli 88 tähenduses pole midagi muud kui Austria eksisteerimine eraldi riigina nendes piirides, mis on sätestatud Saint-Germaini lepingus, olemata allutatud mõnele teisele riigile või riikide grupele. Iseseisvus nõnda mõistetuna ei ole midagi muud kui tavaline riikluse tingimus rahvusvahelises õiguses. Seda võib samuti kirjeldada kui suveräänsust (*suprema potestas*) või välist suveräänsust, mille all mõeldakse olukorda, et ainus võim, millele riik peab alluma, on rahvusvaheline õigus.” *Customs Regime Between Germany and Austria* (soovitusliku iseloomuga arvamus) (kohtunik Anzilotti eriarvamus) Alaline Rahvusvaheline Kohus, 05.09.1931, Report Series A/B, nr 41, lk 57.

²⁸⁵ *Ibid.*, lk 438.

²⁸⁶ *Ibid.*

²⁸⁷ Crawford, J. (viide 25), lk 88.

²⁸⁸ *Ibid.*

Kuna iseseisvust on rahvusvahelises õiguses keeruline määratleda ning hulk näiteid selle kohta, et riikide sõltuvus teistest riikidest ei röövi neilt riigi staatust, oleks ka mõeldav, et riik võib iseseisvalt eksisteerida renditud territooriumil, eriti võttes arvesse, et territooriumi olemasolu ei eelda selle omamist. Kui rendileping on sõlmitud tingimustel, mis on sarnased Inglismaa-Hiina 1898. aasta lepingu või Kuuba-Ameerika 1903. aasta lepinguga, võib rentija teostada täielikku suveräänset võimu territooriumi üle. See tähendab, et tal on formaalne ning tegelik võimalus teha kindlal territooriumil riigi tegevusega seotud otsuseid. Isegi, kui tema tegelikus iseseisvuses võib kahelda, on tal siiski juriidiline iseseisvus, sest ta ei allu teisele riigile, s.t. rendileandjale. Ainus problemaatiline aspekt seisneb siin selles, et rentijal pole õigust territooriumi võõrandada ning rendileandja võib lepingu Viini rahvusvaheliste lepingute konventsiooni sätete järgi²⁸⁹ lõpetada või peatada. Võõrandamine pole tegelikult niivõrd problemaatiline, sest rentija õigused jäävad ka territooriumi uue omaniku suhtes püsima. Kui aga rendileandja peaks sattuma olukorda, kus tal on vajadus ja õigus leping lõpetada või peatada, on rentija riik olukorras, kus tal pole enam territooriumi ning kogu tema olemasolu satub kahtluse alla. Siiski tuleb tähele panna, et rendileandja peab seda tehes tuginema kindlale õigustusele, nagu rahvusvaheliste lepingute õigus seda ette näeb, ning omavoliline lõpetamine pole lubatud. Rendileandja ühepoolne lepingu muutmine ilma kindla õigusliku aluseta oleks vastuolus *pacta sunt servanda* põhimõttega.²⁹⁰ Sellisest vaatepunktist ei sõltu riigi olemasolu teise riigi suvast ning juhul, kui riigile on antud rendilepinguga piisavalt laiad õigused, võib ta vastata iseseisvuse kriteeriumile ka renditud territooriumil.²⁹¹

²⁸⁹ Näiteks võib riik lepingu lõpetada, kui asjaolud on oluliselt muutunud, Viini konventsiooni artikli 62 järgi. Võib tulla ette olukord, kus rendileandja riigil on territooriumi näiteks loodusõnnetuse tõttu vaja, et oma elanikke ümber asustada. Vt lepingute lõpetamise või peatamise kohta: Rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsioon. (viide 54), art-d 54–62. Teisel seisukohal on Ian Brownlie, kes ütleb, et kui rendileping on sõlmitud igaveseks, pole seda võimalik peatada või lõpetada. Vt: Brownlie, I. (viide 30), lk 112. Siiski ei näe käesoleva töö autor põhjust, miks ei peaks ka igaveseks sõlmitud leping alluma üldistele rahvusvaheliste lepingute õigusele. Siin võib tuua näite, et kui lepingu objektiks olev territoorium kaob või muutub kasutamise- või elamiskõlbmatuks loodusõnnetuse tagajärjel, siis peaks rahvusvaheline õigus pakkuma sellise lepingu lõpetamiseks lahenduse, sest lepingu objekt on kadunud. Seega tuleks kohaldamisele Viini konventsiooni art 61, mille järgi võib lepingu lõpetada, kui lepingu objekt on pöördumatult kadunud või hävinud. Ka igaveseks sõlmitud lepingu edasine kehtivus on objekti kadumisel sisutühi ega ole mõistlikku põhjendust, miks sellises olukorras ei peaks üldised lepinguõiguse sätted lepingule kohalduma.

²⁹⁰ Rahvusvaheline Kohus on selle põhimõtte erilist olulisust kinnitanud näiteks: *Gabčíkovo-Nagymaros Project* (Ungari/Slovakkia). Rahvusvaheline Kohus, 25.09.1997, International Court of Justice Reports 1997, lk 7 jj, ¶114.

²⁹¹ Stroutenburg nimetab, et riik ei saa olla juriidiliselt iseseisev, kui tema eksistents ja suveräänne võim sõltub kolmanda riigi või riikide tahtest ning vastutulekust. Siin peab ta silmas olukorda, kus riigi elanikkond resideerub kolmandate riikide territooriumil. Grote Stroutenburg, J. (viide 14), lk 72. Siiski ei kehti öeldu pärsielt rendi puhul. Nagu ülal kirjeldatud, pole kolmandal riigil õigust ilma kindla õigusliku aluseta lepingut lõpetada või isegi muuta. Seega pole rent võrreldav olukorraga, kus elanikkond resideerub kolmanda riigi territooriumil ilma ametliku rendilepinguta.

1.3 Tehissaarte ehitamine

Maldiivid on juba ehitanud ühe tehissaare, Hulhumalé, mis võib vähemalt ühe autori arvates pakkuda lahendust riikluse säilimise probleemidele, kui Maldiivide looduslik territoorium jääb püsivalt vee alla.²⁹² Ka Kiribati president on öelnud, et Kiribati kaalub tehissaarte ostmist Jaapanilt, kuhu tema elanikkond saaks ümber asuda, kui nende endi territoorium elamiskõlbmatuks muutub.²⁹³ Siiski nimetab näiteks Crawford, et nagu laevadki, ei saa tehissaared olla riigi territooriumiks.²⁹⁴ Selline järeldus on kooskõlas ÜRO mereõiguse konventsiooni artikliga 121, mille järgi on saar mereõiguse mõttes „veega ümbritsetud looduslik maa-ala, mis jääb tõusuvee ajal vee alt välja”.²⁹⁵ Nimetatud konventsiooni artikkel 60 lõige 8 ütleb otsesõnu, et tehissaari ei loeta saarteks.²⁹⁶ Seega, kehtiva rahvusvahelise mereõiguse alusel ei ole tehissaared riigi territoorium riikluse mõttes. Sellest hoolimata jõuab Stoutenburg vastupidisele järeldusele. Stoutenburg nimetab, et tehisaar pole küll territoorium mereõiguse mõttes, kuid võib olla territoorium riikluse kriteeriumide järgi.²⁹⁷ Stoutenburg põhjendab seda nii, et ajalooliselt on tehisaari loetud riikide territooriumiks ning seetõttu peaks neid nõnda nägema ka nüüd.²⁹⁸ Teatud riikide siseriiklik kohtupraktika viitab aga vastupidisele. Kölni Halduskohus leidis oma palju viidatud otsuses asjas *In re Duchy of Sealand*:

„The view expressed by [Gerber, Strupp, Schlochhauer, Verdross and Simma], that State territory consists of „a part of the surface of the earth” or „land territory”, leads to the conclusion that only those parts of the surface of the earth which have come into existence in a natural way can be recognized as constituting State territory. A man-made artificial platform, such as the so-called „Duchy of Sealand”, cannot be called either „a part of the earth’s surface” or „land territory” because it does not constitute a segment of the earth’s sphere.”²⁹⁹

²⁹² Gagain, M. (viide 4), lk 81-82.

²⁹³ Stoutenburg, J. G. (viide 14), lk 63; McAdam, J. ‘Disappearing States’, Statelessness and Relocation. – McAdam, J. (toim.) *Climate Change, Forced Migration and International Law*. Oxford: Oxford University Press 2012, lk 137.

²⁹⁴ Crawford, J. (viide 272), lk 279. Vt ka: Park, S. (viide 111), lk 14; Gagain, M. (viide 4), lk 82 jj.

²⁹⁵ ÜRO mereõiguse konventsioon. (viide 131), art 121(1). Sama artikli 3. lõige lisab, et saarel peab olema võimalik inimasustus või majandustegevus.

²⁹⁶ *Ibid.*, art 60(8). Veelgi enam, kuigi sadamarajatised võivad mereõiguse konventsiooni järgi olla riigi ranniku osa, millest territoriaalmere piire määratakse, ütleb art 11 *expressis verbis*, et tehissaared ei ole selles mõttes sadamarajatiseks. *Ibid.*, art 11.

²⁹⁷ Stoutenburg, J. G. (viide 14), lk 62-63. Kahjuks Stoutenburg ei täpsusta, kuidas see täpselt ajalooliselt avaldub.

²⁹⁸ *Ibid.*

²⁹⁹ „Gerberi, Struppi, Schlochhaueri, Verdrossi ja Simma vaade, et riik koosneb „osast maa pinnast” või „maismaaterritooriumist”, viib järelduseni, et riigi territooriumina saab tunnustada ainult neid osasid maa pinnast, mis on looduslikult tekkinud. Inimtekkeline naftaplatvorm, nagu seda on niinimetatud „Duchy of Sealand”, pole

Samale järeldusele, et tehissaar ei saa olla riigi territoorium, oli kaheksa aastat varem jõudnud ka Ameerika Ühendriikide Apellatsioonikohus.³⁰⁰ Siiski ei öelnud Ameerika Ühendriikide kohus, et tehissaar ei saa põhimõtteliselt riigi territoorium olla, vaid ütles, et tehissaare ehitamine ilma riigi loata on õigusvastane ning et Ühendriikidel on õigustatud huvi ennetada olukorda, kus uus riik luuakse nende territoriaalvetesse.³⁰¹ Nii Kölni halduskohus kui ka Ameerika Ühendriikide apellatsioonikohus on tegelnud olukordadega, kus eraisik on soovinud luua uue riigi. Olukord, kus ohustatud saareriik soovib ehitada tehisaare oma territoriaalvetesse,³⁰² on sellest täiesti erinev. Seetõttu tekib küsimus, kas absoluutne vaade, et tehissaar ei saa olla riigi territoorium, on siiski põhjendatud. Selleks tuleb uurida, mis põhjustel on kohtud sellise seisukoha võtnud ning miks ei loe ÜRO mereõiguse konventsioon tehissaari võrdseks looduslikega.

Esiteks, tuginedes eelviidatud kohtupraktikale, tahetakse ilmselt vältida olukorda, kus eraisikud saaksid maksude vältimiseks või muude ebaseaduslike tegevuste tarbeks ehitada püsiva rajatise ning rajada sellele eraldi riigi. Siinjuures tuleb arvesse võtta territoriaalse puutumatus põhimõtet.³⁰³ Kui isik rajab tehisaare või muu rajatise teise riigi territoriaalvetesse ning kuulutab end iseseisvaks riigiks, rikub ta sellega eelmise riigi territoriaalset puutumatus. Seetõttu peab rahval või isikutel, kes soovivad end riigiks kuulutada, olema selleks õigustus enesemääramisõiguse näol ning seda saab kasutada teise riigi territoriaalset puutumatus rikkudes ainult kindlatel tingimustel.³⁰⁴ Kui eraisikud ehitavad tehisaare avamerele ja soovivad end riigiks kuulutada, keelab seda avamere vabaduse põhimõte, mida väljendab ka ÜRO mereõiguse konventsiooni artikkel 89, mis sätestab, et

ei „osa maa pinnast” ega „maismaaterritoorium”, sest ta ei ole tükk maakerast.” *In re Duchy of Sealand*. Saksamaa Föderaalvabariigi Kölni Halduskohus, 03.05.1978. – International Law Reports 1989/80, lk 686-687.

³⁰⁰ Juhtum puudutas Ameerika Ühendriikide mandrilaval asuval korallirahule rajatavat tehissaart, millele kaks ettevõtet tahtsid luua oma riigi, et pakkuda seal hasartmänge, maksuvabastusi ning lõigata kasu meresaadustest. Huvitavalt kombel esitasid kõnealused isikud argumendi, et korallirahu on *terra nullius*, mida neil on õigus okupeerida ja hallata. Ameerika Ühendriigid süüdistasid neid valitsuse vara kahjustamises, Kohus leidis, et ettevõtted ei saanud riigi vara kahjustada, sest korallirahu polnud selles mõttes riigi vara, sest Ameerika ei olnud esitanud nõuet ega haaranud kontrolli nimetatud rahu üle. Siiski leidis kohus, et ilma riigi loata oli rahule ehitamine õigusvastane. Kohus lisas ka, et eraõiguslikud huvid ei saa sellistes olukordades olla suuremad avalikest, mis on suunatud looduse säilitamisele ja uurimisele. Kohus lisas, et Ameerika Ühendriikidel on ilmselge huvi ennetada olukorda, kus uus suveräänne riik rajatakse nelja ja poole miili kaugusele tema rannikust. *United States of America v. Ray*. Ameerika Ühendriikide viienda ringkonna apellatsioonikohus, 22.01.1970. Kättesaadav: <https://bulk.resource.org/courts.gov/c/F2/423/423.F2d.16.27888.html> - 11.04.13

³⁰¹ *Ibid.*

³⁰² Kuigi tehissaari ei saa ehitada avamerele, sest mereõiguse konventsiooni artikkel 89 näeb otsesõnu ette, et ükski riik ei või kehtestada oma suveräänsust avamere üle, võib võimaliku territooriumina loodava tehisaare ehitada kehtivatesse territoriaalvetesse. Gagain, M. (viide 4), lk 109-110; ÜRO mereõiguse konventsioon. (viide 131), art-d 56(1b) ja 89. Vt ka: *ibid.*, art 87(1d).

³⁰³ ÜRO põhikiri. (viide 57), art 2(4).

³⁰⁴ Vt *Reference re Secession of Quebec*. Kanada Ülemkohus, 20.08.1998. Kättesaadav: <http://scc.lexum.org/decisia-scc-csc/scc-csc/scc-csc/en/item/1643/index.do> - 11.04.13. Vt ka all viide 401.

ükski riik ei või suveräänsust kehtestada avamere üle.³⁰⁵ Seega ka juhul, kui riik kuulutaks oma territoriaalvetesse ehitatud tehissaare enda territooriumiks, ei looks see ohtlikku pretsedenti, mille järgi võiksid ka eraisikud seda teha, sest uue riigi loomist takistavad territoriaalse puutumatuse põhimõte ja avamere vabaduse põhimõte.

Teine põhjus võib olla, et riigid ei soovi olukorda, kus riik saab ehitada üha enam tehissaari ning esitada nõudeid üha ulatuslikumale mereosale.³⁰⁶ Seetõttu ütleb ÜRO mereõiguse konventsioon *expressis verbis*, et tehissaart ei loeta saareks ning selle ümber ei saa kehtestada suveräänseid merealasid.³⁰⁷ Seda võib tõlgendada nii, et regulatsiooni mõte ei ole mitte tehissaare mittelugemine saareks *per se*, vaid vältida täiendavate merepiiride kehtestamist tehissaarte ümber. Seega, kui riik ei soovi kehtestada tehissaare ümber merepiire, pole see vastuolus ÜRO mereõiguse konventsiooni mõttega. Kui aga ka saareriigid tahaksid tehissaare ümber oma territoriaalmerd kehtestada, peaksid nad leidma vastuse probleemile, kuidas vältida olukorda, et riigid hakkavad laiendama oma territoriaalset merd tehissaarte abil. Üks võimalus, mille Gagain välja pakub, on piirata nende riikide hulka, kellel oleks lubatud kehtestada suveräänsus tehissaare ja sellest tulenevate merealade üle.³⁰⁸ Seda saaks teha kindlatel tingimustel, mille järgi peab olema objektiivselt kindlaks tehtud, et sellist võimalust kasutada sooviv riik on meretõusu tõttu ohustatud.³⁰⁹ Siinjuures peab õigustatud riik olema saareriik ning mitte lihtsalt ohustatud riik.³¹⁰

Viimasena peab peatuma ka tehissaarte ja nn ujuvate saarte eristusel. Näiteks Maldiviide Hulhumalé on merepõhjaga püsivalt ühendatud, kuid Kiribati kaalub Jaapanilt just ujuvate saarte ostmist. Stoutenburg ütleb, et kui tehissaared võivad olla riigi territooriumiks, siis ujuvad saared ei või, sest nad pole ühendatud merepõhjaga ja ajalooliselt pole neid peetud samaväärseks loodusliku territooriumiga.³¹¹ Siiski ei välista Stoutenburg ka ujuvaid saari kui võimalikku territooriumi. Nimelt on mõeldav olukord, kus saareriik kuulutab ujuva tehissaare oma uueks territooriumiks ning teised riigid võib lugeda uue olukorraga vaikimisi nõustunuks,

³⁰⁵ ÜRO mereõiguse konventsioon. (viide 131), art 89. Kuigi kõik nimetatud konventsiooni sätted ei peegelda tavaõigust, on avamere vabaduse põhimõte rahvusvahelises õiguses eksisteerinud alates 18. sajandist, mistõttu on see ilmselt tavaõiguslikus staatuses. Shaw, M. N. (viide 25), lk 555-556, 609.

³⁰⁶ Gagain, M. (viide 4), lk 105.

³⁰⁷ ÜRO mereõiguse konventsioon. (viide 131), art 60(8).

³⁰⁸ Gagain, M. (viide 4), lk 108.

³⁰⁹ *Ibid.* Sellise hinnangu andjaks võib olla näiteks IPCC.

³¹⁰ Meretaseme tõus ei ohusta ainult saareriike, vaid ka teisi, nagu näiteks Bangladesh, mis võib kliimasoojenemise tõttu aastaks 2100 kaotada 17% oma territooriumist. Powers, A. (viide 4), lk 161. Siiski saavad mittesaareriigid kasutada võimalust rajada tehiskult uus territoorium, mis toetub olemasolevale territooriumile ning mida võib seeläbi pidada õiguspäraseks, kui tugineda ülal viidatud Saksa kohtulahendile.

³¹¹ Stoutenburg, J. G. (viide 14), lk 63.

kui nad sellele vastuväiteid ei esita.³¹² Eelõeldu on tõenäolisem siis, kui saareriigid ei esita täiendavale merealale nõudeid. Juhul kui riik soovib ujuva tehissaare ümber kehtestada oma suveräänseid merealasid, tekib ilmselt olukord, kus teised riigid selle vastu protestivad.

Kokkuvõttes võib öelda, et kuigi praegune mereõiguse regulatsioon ütleb *expressis verbis*, et saar peab olema looduslik,³¹³ pole olukord, kus saareriigid saavad oma riikluse säilitamiseks ümber asuda tehissaartele, põhimõtteliselt vastuolus praeguse regulatsiooni ja kohtupraktikaga. Kuigi ei saa täie kindlusega öelda, et tehissaar võib riigi territooriumiks olla,³¹⁴ pole see võimatu, kui asetada praegune regulatsioon kindlasse konteksti. Kui tehissaar ei või riigi territooriumiks olla, võib Stoutenburgi pakutud vaikimisi nõustumise idee ujuvate saarte puhul üle kanda kõigile tehissaartele: kui riik kuulutab tehissaare oma uueks territooriumiks ning keegi sellele vastu ei vaidle, siis võib lugeda teised riigid vaikimisi nõustunuks ning pidada tehissaart riigi territooriumiks. See variant on praktikas ilmselt kõige tõenäolisem, sest raske on ette kujutada põhjuseid, miks riigid peaksid sellise korralduse vastu protesteerima. Nagu eespool kirjeldatud, ei ole selline lahendus vastuolus mereõiguse eesmärkide või kohtupraktika põhjendustega.

2. Deterritorialiseeritud riigi idee ehk kas riik võib eksisteerida ilma territooriumita?

Rayfuse väidab, et uppuvad saareriigid püüavad saavutada lahendust, mille järgi nad võiksid säilitada oma staatuse ja suveräänsuse ka siis, kui on oma territooriumi kaotanud.³¹⁵ Deterritorialiseeritud riigi idee, nagu Rayfuse selle välja pakub, tähendab, et riik võib riigina eksisteerida ka siis, kui tal ei ole kindlat territooriumi.³¹⁶ Deterritorialiseeritud riigi olemasolu

³¹² *Ibid.*

³¹³ ÜRO mereõiguse konventsioon. (viide 131), art 121(1).

³¹⁴ Seda ka seetõttu, et 1958. aasta mereõiguse konventsioon defineerib saart kui „looduslikult tekkinud maa-ala, mis on vee alt väljas”. See viitab praeguse konventsiooni artikli 121(1) tavaõiguslikule iseloomule. Vt: Shaw, M. N. (viide 25), lk 556; Convention on the Territorial Sea and the Contiguous Zone. – United Nations Treaty Series 1966/516, lk 205 jj, art 10(1).

³¹⁵ Rayfuse, R. (viide 53), lk 11.

³¹⁶ *Ibid.*, lk 10–12; Rayfuse, R. (viide 14), lk 10–13; Rayfuse, R. „Life After Land”. NY Times, 18.07.2011.

Kättesaadav: http://www.nytimes.com/2011/07/19/opinion/19rayfuse.html?ref=opinion&_r=0 - 24.03.13. Siin tuleb märkida, et nii Rayfuse'i ja Burketti käsitlustes esineb teatud ebamäärasust terminite „riik”, „autoriteet” ja „suveräänne rahvusvahelise õiguse subjekt” kasutamisel, mistõttu ei ole alati selge, kas nad peavad silmas riiki või mingit muud subjekti. Eelõeldust hoolimata on Rayfuse'i originaalne idee suunatud just riigi staatuse säilitamisele, sest kogu Rayfuse'i deterritorialiseeritud riigi idee eeldus on merealade fikseerimine ning ainult riigid saavad kehtestada oma võimu merealade üle. Samuti märgib Rayfuse *expressis verbis*, et mõte deterritorialiseeritud riikidest ehk „ilma territooriumita riikidest” pole rahvusvahelises õiguses võõras. Sama võib öelda ka Burketti käsitluse kohta, kus ta ka vihjab „autoriteedile” ning „suveräänsele ideniteedile”. Siiski ütleb Burkett, et need on „riigi” alternatiivsed vormid, ning nimetab sissejuhatuses *expressis verbis*, et *ex-situ* rahvuse konstruktsioon „lubab igavesti säilitada suveräänse riigi staatuse koos kõigi õiguste ja kohustustega”. Ka Stoutenburgi käsitluses on terminoloogia veidi ebaselge. Ühest küljest nimetab ta, et riikidel peaks olema võimalus säilitada „rahvusvaheline õigussubjektsus”. Samas ehitab ta oma argumenti üles sellele, et „riik” ei saa

eeldab antud juhul suveräänsuse säilimist merealade üle, kuigi maismaa on jäänud püsivalt vee alla. Seda seetõttu, et merealasid saab kasutada vahetuskaubana oma suveräänsuse säilitamise eest ning rahvastiku ainsa sissetulekuna.³¹⁷ Sama idee on üle võtnud ka Stoutenburg ning Burkett, viimane *ex situ* rahvuse mõiste all.³¹⁸ Allpool peatutakse ka nende autorite käsitlusel, kuid peamine lähtekoht on Rayfuse'i originaalne idee.³¹⁹

Esimene alapeatükk vastab küsimusele, kas selline deterritorialiseeritud riik on kooskõlas rahvusvahelise õigusega. Teine alapeatükk uurib, kas uue, territooriumita riigi aktsepteerimine uue normina oleks vajalik ja tõenäoline. Merepiiride fikseerimise võimalikkust on analüüsitud käesoleva töö teises lisas.

2.1 Kas deterritorialiseeritud riik saab olla riik rahvusvahelise õiguse mõttes?

Rayfuse kirjutab deterritorialiseeritud riikide tunnustamise ideed kaitstes:

„International law is /.../ fully capable of responding to the problem of disappearing states in a way that positively recognizes their sovereign rights without further

lõppeda, kui sellises olukorras on rikutud rahvusvahelise õiguse norme. Lõpuks taandub tema käsitlus sellele, kas teistel riikidel on kohustus jätkata territooriumi kaotanud riigi tunnustamist „riigina”. Vt: Rayfuse, R. (viide 53), lk 10 jj; Burkett, M. A. (viide 14), lk 90 jj; Stoutenburg, J. G. (viide 14), lk 58-59 jj. Seega lähtub käesoleva töö autor kokkuvõttes deterritorialiseeritud riigi kui „riigi” säilimisest ning mitte lihtsalt rahvusvahelise õiguse subjekti säilitamisest, sest kõigi eelnimetatud kolme autori ideed, kuigi terminoloogiliselt mitte alati selged, on sisuliselt siiski suunatud riigi säilitamisele ning põhitekstis keskenduvad nad just riigile ja riigi staatusest tulenevatele õigustele ja kohustustele. Sellise tõlgendusega ei soovi käesoleva töö autor vihjata, nagu ei oleks teistsugune järeldus võimalik.

³¹⁷ Rayfuse, R. (viide 53), lk 12; Rayfuse, R. (viide 14), lk 12.

³¹⁸ Burkett, M. A. (viide 14), lk 89-90. Deterritorialiseeritud riikidele vihjavad ka teised autorid, kuid ei analüüsi seda põhjalikumalt, vaid piirduvad mainimisega. Vt nt: Leal-Arcas, R. *Climate Change and International Trade*. Cheltenham: Edward Elgar Publishers 2013, lk 50.

³¹⁹ Siin on vajalik kommentaar, miks käesolev töö ei lähtu otseselt Burketti käsitlusest. Burketti käsitlus põhineb sellel, et deterritorialiseeritud riikide staatus oleks võimalik saavutada praeguse ÜRO hooldussüsteemi raames, kuid deterritorialiseeritud riik poleks klassikalises mõttes hooldussüsteemi kuuluv territoorium, vaid siiski võrdne suverään. Siinkohal tekib küsimus, miks on deterritorialiseeritud riigi mahutamise hooldussüsteemi üldse vajalik. ÜRO põhikirja artikkel 78 näeb *expressis verbis* ette, et kui riik on ÜRO liige, ei saa ÜRO hooldussüsteem talle laieneda. Seega ei saa hooldussüsteem laieneda praegustele ÜRO liikmesriikidele. Burkett nimetab ka ise, et ÜRO või tema liikmesriigid ei tohiks hooldussüsteemi raames riigi siseasjadesse sekkuda ning lõppkokkuvõttes eeldab sellise riigi legitiimsus rahvusvahelise kogukonna vaikivat nõusolekut. Lihtsam võimalus oleks seetõttu mitte püüda uut juriidilist konstruktsiooni eksisteeriva hooldussüsteemi raamidesse suruda, vaid koheldagi seda kui uut rahvusvahelise õiguse normi, juhul kui rahvusvaheline kogukond sellega nõustub. Sel juhul saaks deterritorialiseeritud riigi valitsus sõlmida vajalikud kokkulepped riikidega, kus paikneb nende rahvastik, ning vastavad õigused ja kohustused oleksid määratud bilateraalsete lepingutega. Kuigi Burketti eesmärk on ilmselt vältida olukorda, kus bilateraalset lepinguid ei saaks sõlmida, sest saareriik poleks enam riik, ei lahenda hooldussüsteem seda probleemi. Burketti pakutud konstruktsioon eeldab samuti, et saareriike koheldaks kui riike, suverääne. Seega pole sisuliselt vahet, kas riigid sõlmivad kahepoolsed lepingud või nõustuvad saareriikide jätkuva tunnustamisega hooldussüsteemi raames. Seetõttu lähtub käesolev töö eelkõige deterritorialiseeritud riigi ideest, nii nagu Rayfuse selle on välja pakkunud, ning mitte Burketti vaatenurgast. Burkett, M. A. (viide 14), lk 109–111, 113; ÜRO põhikirja. (viide 57), art 78.

victimizing them by the loss not only of their territory but of their sovereign existence as well.”³²⁰

Oma idee toetamiseks toob Rayfuse näiteks neli olukorda: eksiilis olevad valitsused; põlisrahvad, kes on olnud sunnitud ümber asuma; Taiwan ja Euroopa Liit; ning Püha Tool aastatel 1870–1929 ja Malta Ordu.³²¹ Riigi säilimise seisukohalt on nendest näidetest olulised esimene ja viimane: eksiilis olevad valitsused ning Püha Tool ja Malta Ordu. Teine Rayfuse'i pakutud näide – inuiidid, maorid, tiibetlased ja palestiinlased, kes on olnud sunnitud oma territooriumilt lahkuma –, ei ole riigi säilimise mõttes tegelikult oluline. Seda põhjusel, et inuiitidel ja maoridel pole oma riiki. Rayfuse ja Burkett viitavad põlisrahvastele ilmselt seetõttu, et riigid on põlisrahvastega sõlminud kokkuleppeid, astunud nendega lepingulistesse suhetesse. Niisugused suhted viitavad teatud suveräänsusele, mis põlisrahvastel on.³²² Isegi kui leida, et põlisrahvastel on teatud iselaadi suveräänsus, pole nad sellest hoolimata riigid. Kuigi Tiibeti ja Palestiina staatus riigina on tõenäolisem, ning Palestiina puhul üha selgem, jääb siin problemaatiliseks asjaolu, et neil on territoorium. Ka Palestiinal on territoorium, kuigi selle piirid võivad olla vaidluse objektiks.³²³ Ehkki nimetatud rahvaste olukorda võib tuua näiteks ühiskondadest, kes on olnud sunnitud territooriumilt lahkuma, ei paku see lahendust territooriumita riigi puhul. Sama võib öelda ka Euroopa Liidu ning Taiwani kohta.³²⁴ Kuigi nad võivad olla rahvusvahelise õiguse subjektid, ei ole nad riigid.

Kõigepealt tuleb peatuda eksiilis olevate valitsuste küsimusel, sest pealtnäha on deterritorialiseeritud riigi idee väga sarnane olukorrale valitsusega eksiilis. Ka teised autorid on tõmmanud paralleeli eksiilis olevate valitsustega, kelle eesmärk on esindada rahvast, kes paikneb territooriumil, mille üle pole valitsusel kontrolli.³²⁵ Siiski, nagu McAdam väidab, erineb eksiilis olevate valitsuste olukord sellest, kui riik kaotab territooriumi kliima soojenemise tõttu. Eksiilis olevate valitsuste legitiimsus eeldab, et olukord on ajutine, ning

³²⁰ „Rahvusvaheline õigus on täiesti suuteline pakkuma kaduvate riikide probleemile lahendust viisil, mis tunnustab nende suveräänseid õigusi, põhjustamata neile täiendavat kahju läbi selle, et riik kaotab lisaks territooriumile ka enda suveräänse olemasolu.” Rayfuse, R. (viide 53), lk 11.

³²¹ Rayfuse, R. (viide 53), lk 10; Rayfuse, R. (viide 14), lk 10. Samadele näidetele toetub ka Burkett: Burkett, M. A. (viide 14), lk 96–98.

³²² Vt põlisrahvaste ja nende suveräänsuse kohta nt: Gudmundur, A. Indigenous People, Treaties with. – Max Planck Encyclopedia of International Law' võrguväljaanne 2013. Kättesaadav aadressil: www.mpepil.com; Kingsbury, B. Indigenous People. – Max Planck Encyclopedia of International Law' võrguväljaanne 2013, ¶33–53. Kättesaadav aadressil: www.mpepil.com.

³²³ Selle kohta, et riigi piirid ei pea olema täpselt määratletud, vt ülal I osa peatükk 4.1.

³²⁴ Selle kohta, et Taiwan pole riik, vt ülal I osa peatükk 2.2.

³²⁵ Vt nt: Stoutenburg, J. G. (viide 14), lk 68–69; Yamamoto, L. Esteban, M. (viide 201), lk 7–8. Yamamoto ja Estebani käsitlus toetub huvitavalt sellele, et kliima soojenemise tulemusel vee alla jäänud saared võivad ühel päeval taas vee alt välja jääda, mistõttu oleks võimalik tagada eksiilis oleva valitsuse legitiimsus. Eksiilis olevate valitsuste kohta üldiselt vt: Tiroch, K. Governments in Exile. – Max Planck Encyclopedia in International Law' võrguväljaanne 2013. Kättesaadav aadressil: www.mpepil.com.

kunagi tulevikus on neil taas võimalik kehtestada oma kontroll endise territooriumi üle.³²⁶ See tähendab, et eksiilis olevate valitsuste puhul paikneb rahvastik kindlal territooriumil, mille üle valitsusel oli enne võim, kuid mis oli sunnitud riigist lahkuma. Kliima soojenemise tõttu territooriumi kaotanud riikide puhul pole valitsusel aga enam territooriumi ega rahvastikku, kes sellel paikneks, vaid rahvastik paikneb kolmandate riikide territooriumil. Seega pole deterritorialiseeritud riigi idee päris võrreldav eksiilis olevate valitsuste olukorraga, mistõttu pole selline analoogia päriselt kohaldatav. Seega on esmapilgul olulisemaks näiteks Püha Tool ning Malta Ordu. Neid analüüsitakse alljärgnevalt täpsemalt.

Malta Ordu, ametlikult Jeruusalemma, Rhodose ja Malta Püha Johannese Suveräänne Sõjaline Hospitaliitide Ordu, sai alguse 1042. aastal, kui Itaalia ja Egiptuse päritolu kaupmehed asutasid Jeruusalemma haigla kristlikele palveränduritele.³²⁷ Malta Ordu võib lugeda riigiks alates 1313. aastast, kui ta sai Rhodose omanikuks,³²⁸ või hiljemalt 1446. aastast, kui ordu valitsejat tunnustas Rhodose suveräänina toonane paavst Nicolaus V.³²⁹ 1523. aastal oli ordu pärast kaotust Osmanite impeeriumile sunnitud Rhodoselt taanduma ning seitse aastat hiljem andis Sitsiilia kuningas neile Malta ja Gozo saared.³³⁰ Sealtpäele oli ordu kuni 1798. aastani Malta suverään ning ta täitis kõiki riikidele omaseid ülesandeid rahvusvahelisel tasandil.³³¹ Kokkuvõttes võib väita, et Malta Ordu oli 18. sajandi lõpul samasugune suveräänne riik nagu teisedki Euroopa riigid, kuid alates 1798. aastast on Malta Ordu olnud territooriumita.³³² Seejuures on tähelepanuväärne, et ordu säilitas diplomaatilised suhted mitmete riikidega ning pärast teist maailmasõda on ordu tunnustavate ja temaga diplomaatilistes suhetes olevate riikide hulk kasvanud.³³³ Seega, isegi pärast seda, kui Malta Ordu kogu oma territooriumi 18. sajandi lõpul kaotas, säilitas ta teatud staatuse rahvusvahelise õiguse subjektina.³³⁴ Sama

³²⁶ McAdam, J. (viide 4), lk 11.

³²⁷ Asutamisele järgnenud aastakümnetel kogus organisatsioon tuntuks ning 1100. aastal sai sellest ametlik usuline ordu. Algselt olidki ordu eesmärgid puhtalt usulised ja heategevuslikud, kuid 12. sajandi lõpul lisandus sõjaline roll nii haigla kaitseks kui üldise ususõja huvides. Pärast Jeruusalemma kaotamist asus ordu kõigepealt Küprosele ning siis Rhodosele, kus nende suveräänset võimu 15. sajandil tunnustatigi. D'Olivier, F. C. Sovereign Order of Malta in International Law. – International and Comparative Law Quarterly 1954/3, lk 219.

³²⁸ Cox väidab, et Malta Ordu võis riigina kvalifitseeruda ka juba 1291. aastal, kui ta sai kontrolli Rhodose üle. Cox, N. The Acquisition of Sovereignty by Quasi-States: The case of the Order of Malta. – Mountbatten Journal of Legal Studies 2002/6, lk 35-36.

³²⁹ D'Olivier, F. C. (viide 327), lk 219.

³³⁰ *Ibid.*, lk 219-220.

³³¹ On tähelepanuväärne, et ordu saadikuid Roomas, Viinis, Pariisis ning Madridis tunnustati samamoodi nagu teiste riikide saadikuid, kuigi 18. sajandil said sellise tunnustuse osaliseks üldreeglina vaid võimsate riikide saadikud. *Ibid.*, lk 220.

³³² Napoleoni juhitud Prantsusmaa vallutas Malta 1798. aastal. Napoleon loobus sellest Venemaa tsaari Paul I kasuks. Tsaari poeg Aleksander I loobus omakorda kõigist nõuetest saarele ning 1814. aastast alates kuulus saar Suurbritanniale. *Ibid.*, lk 220-221. 1834. aastast on Malta Ordu olnud peakorter Roomas, kuid see ei kujuta endast kindlat territooriumi Montevideo definitsiooni mõttes. Cox, N. (viide 328), lk 36.

³³³ D'Olivier, F. C. (viide 327), lk 218, 222.

³³⁴ Cox, N. (viide 328), lk 37; Crawford, J. (viide 25), lk 231.

kinnitab ka Itaalia Kassatsioonikohtu otsus asjas *Nanni v Pace and the Sovereign Order of Malta*, kus kohus leidis, et kuigi riigid on territoriaalsed üksused, ei ole rahvusvahelise õiguse subjektsus seotud territooriumi olemasoluga ning Malta Ordu suveräänsus ei lõppenud territooriumi kaotamisega.³³⁵

Samasugune suveräänsus oli ka Pühal Toolil (ladina keeles *Sancta Sedes*, inglise keeles *Holy See*) aastatel 1870–1929, kui tal polnud kindlat territooriumi.³³⁶ Ei ole selge, kas Püha Tool oli enne 1870. aastat riigi staatuses. Kindlasti oli enne 1870. aastat riigi staatuses kirikuriik (*Papal States*) ning Püha Tool oli vaadeldav kirikuriigi valitsusena.³³⁷ Seetõttu ei tõusetunud praktikas enne 1870. aastat küsimust Püha Tooli eraldiseisvast identiteedist, kuid võib väita, et Püha Toolil oli juba sel ajal rahvusvahelise õiguse subjektina teatud eri staatus. Seda kinnitab tema võime astuda enda nimel rahvusvahelistesse lepingulistesse suhetesse või saata teistesse riikidesse oma saadikuid.³³⁸ 1870. aastal kaotas Püha Tool oma territooriumi Itaaliale ning oli territooriumita kuni Lateraani lepinguni 1929. aastal, kui Itaalia andis eritingimustel Püha Tooli omandusse ning suveräänse jurisdiktsiooni alla Vatikani linna.³³⁹ Kuigi aastatel 1870–1929 polnud tal territooriumi, ei kaotanud ta seetõttu oma rahvusvahelise õiguse subjekti staatust.³⁴⁰ Püha Tool säilitas staatuse, mis tal oli enne territooriumi kaotamist – kindlad õigused ja kohustused ning sellest tulenev õigussubjektsus rahvusvahelises õiguses.³⁴¹ Missugune on aga Püha Tooli staatus täna? Kirjanduses ja praktikas on Püha Tooli ja Vatikani eristamisel palju ebamäärasust. Kuigi enamik õigusteadlastest leiab, et Püha Tool on Vatikanist eraldiseisev isik, pole see eristus väga selgepiiriline.³⁴² Näiteks Ameerika Ühendriikide kohtud loevad neid üheks juriidiliseks isikuks ning ka Eesti Vabariik suhtub Vatikani ning Püha Tooli kui samasse isikusse.³⁴³ Ryngaert eristab Vatikani ja Püha Tooli sel

³³⁵ Tsiteeritud: Harris, D. (viide 25), lk 128-129.

³³⁶ Ryngaert, C. The Legal Status of the Holy See. – Goettingen Journal of International Law 2011/3, lk 832–836; Araujo, R. J. The International Personality and Sovereignty of the Holy See. – Catholic University Law Review 2001/50, lk 293.

³³⁷ Crawford, J. (viide 25), lk 226.

³³⁸ *Ibid.*, lk 221, 225-226; Ryngaert, C. (viide 336), lk 830. Rahvusvahelise õiguse subjektsus 19. sajandil ning enne seda tähistaski sisuliselt riiki, sest ainult riigid said olla rahvusvaheliste õiguste ja kohustuste kandjaks. Siiski pole põhjalikum diskussioon siinjuures vajalik, sest kuni 1870. aastani oli Pühal Toolil territoorium, millel tegutseda, sõltumata staatusest.

³³⁹ Crawford, J. (viide 25), lk 222; Ryngaert, C. (viide 336), lk 833.

³⁴⁰ Suhtes Eestiga näitab Püha Tooli suveräänsust see, et Püha Tool tunnustas esimest Eesti Vabariiki 1921. aastal, s.o ajal, kui tal ametlikult territooriumi ei olnud. Välisministeeriumi kodulehel märgitud: „Vatikani Linnriik /.../ ehk Püha Tool tunnustas Eesti Vabariiki esmakordselt 10.10.1921 /.../.” Siiski saab Vatikani linnriigist selles mõttes rääkida alates 1929. aastast. Eesti Vabariigi Välisministeerium: Eesti ja Vatikan. <http://www.vm.ee/?q=node/194>. Vt ka: Araujo, R. J. (viide 336), lk 326–329.

³⁴¹ Crawford, J. (viide 25), lk 226; Araujo, R. J. (viide 336), lk 324–331.

³⁴² Ryngaert, C. (viide 336), lk 832.

³⁴³ Välisministeeriumi kodulehelt võib lugeda Eesti ja Vatikani suhete tutvustuse alguses „Vatikani Linnriik /.../ ehk Püha Tool”. Samuti võib sellise järelduse teha Eesti ja Püha Tooli vahel sõlmitud kokkuleppest katoliku kiriku õigusliku staatuse kohta Eesti Vabariigis. Eesti Vabariigi ja Püha Tooli vaheline kokkulepe katoliku kiriku

moel, et Püha Tool täidab rahvusvahelisel tasandil pigem usuga seotud ülesandeid, nagu inimõigused, rahu ja turvalisus; ning Vatikan ülesandeid, mis puudutavad linnriigi vajadusi.³⁴⁴ Ilmselt on kõige täpsem lähenemine Crawfordil, kes ütleb, et Püha Tool on mitteriiklik rahvusvahelise õiguse subjekt ning Vatikan on riigi staatuses, ning Püha Tool on lisaks rahvusvahelise õiguse subjektsusele ka Vatikani, iseseisva riigi valitsus.³⁴⁵

Kokkuvõttes, nii Malta Ordu kui ka Pühal Toolil on või on olnud teatud rahvusvahelise õiguse subjekti staatus ka ajal, mil neil pole olnud territooriumi. Siiski seisab sellise subjektsuse taga kindel funktsioon, mida isik täidab. Malta Ordu niinimetatud suveräänsus säilis seetõttu, et ordul oli funktsionaalne suveräänsus, mis ei tulenenud selle kontrollist Malta territooriumi üle, vaid kindlast rollist humanitaarabi pakkujana.³⁴⁶ Malta Ordu puhul on kasutatud mõistet „kvaasisuveräänsus”.³⁴⁷ Püha Tooli suveräänsuse säilimise taga oli samasugune kindel funktsioon: kuna rahvusvaheline õigus ei luba ühelgi riigil paavsti kui katoliku kiriku pead kontrollida, siis on paavst rahvusvahelises õiguses iseseisev, isegi kui ta ei ole riigi valitseja.³⁴⁸ Sellist suveräänsust on nimetatud ka spirituaalseks suveräänsuseks.³⁴⁹ Kuigi neid võib oma erilise rolli tõttu nimetada suveräänideks, ei ole ei Malta Ordu ega Püha Tool riigi staatuses.³⁵⁰ Püha Tooli puhul pole selge, kas ta üldse on riik olnud, ning Malta Ordu kaotas riigi staatuse koos territooriumiga 1798. aastal. Et Malta Ordu ning Püha Tool

õigusliku staatuse kohta Eesti Vabariigis. Kokkulepitud nootide vahetamise teel Tallinnas, 23.12.1998, ja Vatikanis, 15.02.1999. – RT II 1999, 7, 47; Eesti Vabariigi Välisministeerium: Eesti ja Vatikan. (viide 340); Ryngaert, C. (viide 336), lk 832. Ka Malanczuk käsitleb Püha Tooli ning Vatikani kui üht isikut. Malanczuk, P. (viide 15), lk 76. Hiljem nimetab Malanczuk Vatikani eraldi riigina, kuigi on eelnevalt öelnud, et Püha Tool ja Vatikan on sisuliselt samad. *Ibid.*, lk 80.

³⁴⁴ Näiteks Vatikan on WIPO (*World Intellectual Property Organization*, Maailma Intellektuaalse Omandi Organisatsioon), UNIDROITi (*International Institute for the Unification of Private Law*, Rahvusvaheline Eraõiguse Ühtlustamise Instituut) ja teiste sarnaste organisatsioonide liige, samas kui Püha Tool on OSCE (*Organization for Security and Co-operation in Europe*, Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsioon), UNCTADi (*United Nations Conference on Trade and Development*, Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni Kaubandus- ja Arengukonverents) ja teiste sarnaste organisatsioonide liige. Ryngaert, C. (viide 336), lk 835. Siiski nagu Ryngaert märgib, täidab Püha Tool rahvusvaheliselt olulisemat rolli kui Vatikan, eriti, sest Püha Tool on eksisteerinud palju pikemat aega kui Vatikani linnriik. Näiteks ka saadikud esindavad nii Püha Tooli kui Vatikani, kuid formaalselt on diplomaatilised suhted sisse seatud Püha Tooli nime all. *Ibid.*, lk 836.

³⁴⁵ Crawford, J. (viide 25), lk 229-230. Vt ka: Ryngaert, C. (viide 336), lk 830-837; Graham, R. A. *Vatican Diplomacy: A Study of Church and State on the International Plane*. Princeton: Princeton University Press 1959, lk 186, 201; viidatud: Harris, D. (viide 25), lk 129. Ei saa märkimata jätta, et on ka õigusteadlasi, kes ka Vatikani riikluses kahtlevad. Näiteks Brownlie nimetab, et Vatikani riigi staatuses võib kahelda tema erilise funktsiooni tõttu. Nimelt on Vatikani roll pakkuda Püha Toolile kindlat territoriaalset ja administratiivset baasi, mistõttu pole ta Brownlie sõnul klassikalises mõttes riik. Brownlie, I. (viide 30), lk 64-65.

³⁴⁶ Cox, N. (viide 328), lk 37-38.

³⁴⁷ *Ibid.*, lk 46.

³⁴⁸ Hatschek, J. *An Outline of International Law*. London: Bell & Sons 1930, lk 56; viidatud: Cox, N. (viide 328), lk 32; Crawford, J. (viide 25), lk 226.

³⁴⁹ Sellise termini võttis kasutusele A. D. Hertzke oma artiklis „The Catholic Church and Catholicism in Global Politics” kogumikus *Routledge Handbook of Religion and Politics*; viidatud: Ryngaert, C. (viide 336), lk 838.

³⁵⁰ Crawford, J. (viide 25), lk 221-233; Duursma, J. (viide 44), lk 386; Ryngaert, C. (viide 336), lk 837-838; Cox, N. (viide 328), lk 46-47. Ka Stoutenburg nimetab, et Malta Ordu ei ole riik, vaid piiratud funktsionaalne suveräänsusega. Stoutenburg, J. G. (viide 14), lk 85.

pole riigid, kinnitab ka Itaalia siseriiklik kohtupraktika asjades *Nanni v Pace and the Sovereign Order of Malta* ja *Thome Guadalupe v. Assoc Italiana di S Cecilia*.³⁵¹

Seega, kuigi Rayfuse ja Burkett on teistsugusel seisukohal,³⁵² ei saa käesoleva töö autor nendega nõustuda. Nagu käesoleva töö esimeses osas analüüsitud, on riigid praeguse rahvusvahelise õiguse järgi territoriaalsed üksused. Kuigi funktsionaalne suveräänsus on võimalik, ei tähista see riiki, vaid rahvusvahelise õiguse subjektsust ja on lahutamatult seotud kindla rolliga, mida isik täidab. Seepärast ei tõesta eeltoodud näited, et riik saab rahvusvahelises õiguses riigina eksisteerida ka ilma territooriumita.³⁵³ Nagu ülal, käesoleva töö esimeses osas analüüsitud, vajavad riigid praeguse rahvusvahelise õiguse järgi territooriumi, et neid saaks riikideks pidada. Seetõttu ei ole ka deterritorialiseeritud riigi eksisteerimine võimalik. See ei välista aga riike vastu võtmast ja tunnustamast uut normi, mille järgi võib riik erandjuhul eksisteerida ka ilma territooriumita. Alljärgnevalt analüüsitakse sellise võimaluse vajalikkust ning tõenäosust.

2.2 Deterritorialiseeritud riigi võimalikkusest tulevikus

Kuigi riigid on rahvusvahelise õiguse järgi territoriaalsed üksused, ei välista see võimalust, et tulevikus ei võiks see muutuda, seda eriti, kui vaadelda deterritorialiseeritud riiki erandina üldisest reeglist, mis kohalduks vaid kliimamuutuste tagajärjel territooriumi kaotanud riikidele. Seda võimalust analüüsides on olulised kolm aspekti. Esiteks, kas ohustatud riigid on üldse sellisest lahendusest huvitatud ja miks oleks selline lahendus nende jaoks vajalik? Teiseks, kas rahvusvahelisel kogukonnal võiks olla kohustus deterritorialiseeritud riike aktsepteerida? Ja kolmandaks, kui sellist kohustust pole, kas rahvusvahelisel kogukonnal võiks sellest hoolimata olla ühine huvi selliste riikide alalhoidmiseks? Alljärgnevalt uuritakse neid kolme aspekti lähemalt.

³⁵¹ *Nanni v Pace and the Sovereign Order of Malta* (1935-1937); tsiteeritud: Harris, D. (viide 25), lk 128-129; *Thome Guadalupe v Assoc Italiana di S Cecilia* (1937); tsiteeritud: Crawford, J. (viide 25), lk 221-222. Ka eriline paavsttribunal (*Papal Tribunal*) leidis 1953. aastal, et Malta Ordul on küll teatud suveräänsed funktsioonid, kuid kindlasti pole ta riik ega täieõiguslik suverään selle päristähenduses. Tsiteeritud: Crawford, J. (viide 25), lk 231-232.

³⁵² Rayfuse, R. (viide 53), lk 12; Burkett, M. A. (viide 14), lk 97-98.

³⁵³ Sama kinnitab ka Itaalia Kassatsioonikohus, öeldes: „... States as international entities which are territorially identifiable.” („... riigid kui rahvusvahelised isikud, mis on territoriaalselt identifitseeritavad.”) *Nanni v Pace and the Sovereign Order of Malta*; tsiteeritud: Harris, D. (viide 25), lk 129.

2.2.1 Deterritorialiseeritud riigi enda huvi riiklust säilitada

Rahvusvaheline Kohus on oma arvamuses *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons* nimetanud, et iga riigi põhiõigus on tagada enda säilimine.³⁵⁴ Kuigi nimetatud seisukoha tegelik olulisus ja sisu on vaieldavad,³⁵⁵ näitab see, et riikide tegevus on üldjoontes suunatud enda säilitamisele. Et riik tahab olla riik, on enamiku autorite arvates iseenesestmõistetav eeldus. Miks peaks aga riik tahtma olla riik ka siis, kui ta on püsivalt kaotanud oma territooriumi, see tähendab kogu füüsilise ala, kus ta sai riigina funktsioneerida?

Käesoleva töö sissejuhatuses tsiteeritud Väikeste Saareriikide Liidu 2012. aasta ühisest deklaratsioonist, kus liikmesriigid kinnitasid enda suveräänseid õigusi ja väljendasid muret, et kliima soojenemine ohustab nende suveräänset olemasolu,³⁵⁶ võib välja lugeda, et liikmesriigid on oma riikluse säilitamisest väga huvitatud. Siiski on ohustatud riigid kliima soojenemise tagajärgedega kohanemise puhul rõhutanud eri aspekte. Näiteks Kiribati peamine eesmärk pikaajalises perspektiivis on tagada oma elanike migratsioon naaberriikidesse nii, et need, kes soovivad lahkuda, saavad seda teha võimalikult vara.³⁵⁷ Seeläbi loodetakse luua Kiribati kogukonnad mujal, nii et oleks tagatud Kiribati kultuuri ja traditsioonide säilimine.³⁵⁸ Tuleb tähele panna, et Kiribatile pole niivõrd oluline oma riigi säilitamine, kuivõrd oma elanike ümberasumine turvalistele aladele, soovitatavalt oma tavasid ja traditsioone säilitades.³⁵⁹ Teistsuguse lähenemise on valinud Tuvalu, kelle peamine eesmärk on võidelda kliimamuutustega, nii et tema elanikkond saaks oma territooriumile jääda võimalikult kauaks.³⁶⁰ Seetõttu on Tuvalu vastu kliimamuutuste valguses sõlmitavates lepingutes sisalduvale mõistele „ümberasumine”, sest seeläbi ei keskendu arenenud riigid mitte kliimamuutustega võitlemisele, vaid ümberasustamisega kaasnevate tagajärgede likvideerimisele.³⁶¹ 2009. aastal ütles Tuvalu peaminister nimetatud teemat kommenteerides, et kuigi Tuvalu tulevik on kliimamuutuste tõttu ebakindel, jäävad Tuvalu elanikud Tuvalu

³⁵⁴ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons* (soovitusliku iseloomuga arvamus). Rahvusvaheline Kohus, 08.07.1996, International Court of Justice Reports 1996, ¶96.

³⁵⁵ Stoutenburg, J. G. (viide 14), lk 79.

³⁵⁶ Alliance of Small Island States Leaders' Declaration, 2012. (viide 9), p 1.

³⁵⁷ McAdam, J. (viide 5), lk 20.

³⁵⁸ *Ibid.*, lk 20-21.

³⁵⁹ McAdam, J. (viide 4), lk 20. Sihtkohariigil võib olla kohustus tagada, et sinna kolinud inimestel oleks võimalik omavahel rääkida oma emakeeles, järgida oma usulisi traditsioone ja kultuuri, seda eeldusel, et uude riiki ümberasunud on vähemus ICCPR mõttes ehk neid ei peeta illegaalseteks immigrantideks. ICCPR. (viide 209), art 27. Vt ka: Wippman, D. Introduction: Ethnic Claims and International Law. – Wippman, D. (toim.) International Law and Ethnic Conflict. Ithaca: Cornell University Press 1998, lk 13–16.

³⁶⁰ McAdam, J. (viide 5), lk 21.

³⁶¹ *Ibid.*, lk 18.

pinnale ning võitlevad oma riigi, kultuuri ning eluviisi säilimise eest.³⁶² Aasta varem kinnitas peaminister:

„It is our belief that Tuvalu, as a nation, has a right to exist forever. It is our basic human right. We are not contemplating migration. We are a proud nation with a unique culture, which cannot be relocated elsewhere. We want to survive as a people and as a nation. We will survive. It is our fundamental right.”³⁶³

Selline retoorika erineb radikaalselt Kiribati omast – Tuvalu peamine huvi on säilitada oma riik ning mitte ümber asuda teiste riikide territooriumile. Isegi, kui Tuvalul ei õnnestu tagada merevee tõusu peatumine tasemel, mis lubaks tema elanikel jääda Tuvalu pinnale,³⁶⁴ on Tuvalu püüdlused ennekõike suunatud rahvuse säilitamisele. Selliselt võib vaadelda ka Nauru nõudeid 1964. aastal, s.o. neli aastat enne iseseisvumist. Nimelt pakkus Austraalia Naurule fosfaadikaevandamisest tingitud kahju hüvitamiseks Curtise saart, kus Nauru oleks saanud laialdased õigused kohaliku autonoomse üksusena, kuid tingimusel, et Nauru elanikud oleksid pidanud vastu võtma Austraalia kodakondsuse.³⁶⁵ Nauru keeldus sellisest pakkumisest, öeldes:

„Your terms insisted on our becoming Australians with all that citizenship entails, whereas we wish to remain as a Nauruan people in the fullest sense of the term even if we were resettled on Curtis Island. To owe allegiance to ourselves does not mean that we are coming to your shores to do you harm or become the means whereby harm will be done to you through us. We have tried to assure you of this from the beginning. Your reply has been to the effect that we cannot give such an assurance as future Nauruan leaders and people may not think the same as we do.”³⁶⁶

³⁶² Tuvalu peaministri kommentaarid Arengukomitees 10. detsembril 2009; viidatud: McAdam, J. (viide 5), lk 18.

³⁶³ „Me usume, et Tuvalul kui rahvusriigil on õigus eksisteerida igavesti. See on meie peamine inimõigus. Me ei kaalu migratsiooni. Me oleme uhke rahvas ainulaadse kultuuriga, kes ei saa ümber asuda. Me soovime ellu jääda rahva ja rahvusriigina. Me jääme ellu. See on meie põhiõigus.” Tuvalu peaministri kommentaarid UNFCCC konverentsil, detsembris 2008; viidatud: Maclellan, N. (viide 217), lk 11.

³⁶⁴ See on äärmiselt tõenäoline, sest vastavalt IPCC raportile jätkub meretaseme tõus järgmise saja aasta jooksul ka siis, kui riigid järsult oma heitgaaside emiteerimist vähendavad.

³⁶⁵ McAdam, J. (viide 4), lk 18-19.

³⁶⁶ „Teie tingimused nõudsid meilt muutumist austraallasteks koos kõigega, mida see kodakondsus endas kannab, aga meie soovime jääda Nauru rahvaks selle kõige laiemas mõttes, isegi kui me asume ümber Curtise saarele. See, et me jääme truuks iseendale, ei tähenda, et me tuleme teie kallastele teile kahju tekitama või et me saame faktoriks, mille läbi teie kahju tekib. Me oleme üritanud teid selles algusest saati veenda. Teie vastus on olnud selline, mis ei luba meil kinnitada, et Nauru juhid ja rahvas mõtleb tulevikus samamoodi nagu meie.” *Case concerning Phosphate Lands in Nauru* (Nauru vs. Australia). Rahvusvaheline Kohus, Memorial of the Republic of Nauru, vol 1, April 1990, ¶171; tsiteeritud: McAdam, J. (viide 4), lk 18.

Kuigi Nauru ei olnud sel hetkel veel iseseisev riik, pidas Nauru Austraalia kodakondsuse vastuvõtmist oma identiteeti tugevalt kahjustavaks.³⁶⁷ Võib eeldada, et kui Nauru oleks ka siis olnud iseseisev riik, oleks ta sama vastuväite esitanud riikluse säilitamise kontekstis ning riigi staatuse kadumist oleks Nauru näinud suure ohuna oma identiteedile. Seega on nimetatud riikide praeguses retoorikas riigi säilimise olulisuse tingimusena enim esile tõstetud elanikkonna identiteedi ning traditsioonide säilitamise küsimus. Burkett, üks väheseid autoritest, kes analüüsib muuhulgas riigi säilimise vajalikkust, nimetab, et eksisteerimine riigina on elanikele kindlaim garantii, säilitamaks nende identiteeti läbi põlvkondade ning see annab inimestele ühtsustunde, ühise eesmärgi.³⁶⁸ Ühtse kogukonna säilimine on kõige kindlam, kui selle tagab kindel juriidiline konstruktsioon – riik.³⁶⁹ Siin võib küsida, kas aga kogukonna identiteet ka ei muutu, kui kogukond kaotab enda territooriumi. Tuginedes Shaw' käsitlusele territooriumi olulisusest elanikkonna identiteedi kujunemisel³⁷⁰ võib väita, et kui inimesed on kaotanud oma kodumaa, on nad kaotanud ka oma identiteedi riigina. Kuigi kindlal territooriumil on ühiskonna identiteedi kujunemisel ohustatud riikides kindel roll, iseloomustab vähemalt Vaikse ookeani riikide kogukondi kaheksaühe identiteet: ühest küljest on nad tugevasti seotud oma kodumaaga, kuid teisest küljest on neid ühiskondi alati iseloomustanud suur liikuvus ja migratsioon.³⁷¹ Kuigi riikide elanikud võivad oma kodumaalt lahkuda, säilib neil ühine tunnetus sellest, mis on rahvusriik.³⁷²

Lisaks eelöeldule võib riigi õiguste säilitamise püüde aluspõhjusena näha tahet säilitada elanikkonna heaolu.³⁷³ Inimesed ei kaota oma kodakondsust ning eksisteerib riik, kes saab nende õigusi kaitsta, peaaesjalikult diplomaatilise kaitse õiguse kaudu. Diplomaatilise kaitse

³⁶⁷ McAdam, J. (viide 4), lk 19. Kuigi Nauru kinnitas Austraaliale, et ei taha luua saadud saarel iseseisvat riiki, kinnitas Nauru, et võib enesemääramisõiguse alusel seda teha. *Ibid.*

³⁶⁸ Burkett, M. A. (viide 14), lk 116-117.

³⁶⁹ Teistsugune järeldus vt: McAdam, J. (viide 293), lk 156-157. McAdam väidab vastupidiselt Burkettile, et rahvastel pole kindlat soovi riigina säilida, sest ohustatud saareriikide ühiskondades pole välja kujunenud riiklikku identiteeti.

³⁷⁰ Vt ülal I osa peatükk 4.1.

³⁷¹ Campbell, J. *Climate-Induced Community Relocation in the Pacific: The Meaning and Importance of Land*. – McAdam, J. *Climate Change and Displacement: Multi-Disciplinary Perspectives*. Oxford: Hart Publishing 2010, lk 60, 63; viidatud: Burkett, M. A. (viide 14), lk 103.

³⁷² Burkett, M. A. (viide 14), lk 104-105. Vt ka: Basch, L. Schiller, N. G. Blanc, C. S. *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States* (5. tr.). London, New York: Routledge 2006. Uurides St. Vincenti ja Grenada kogukondi Ameerika Ühendriikides, avastasid Basch jt, et Kariibi ja Filipiinide päritolu sisseännanuid iseloomustas üldiselt idee deterritorialiseeritud riigist. Siin ei mõelda deterritorialiseeritud riiki nii, nagu käesolev töö seda mõistetakse, vaid kui assimilatsioonivastupanuvormi. Selle asemel et sulanduda uude ühiskonda, hoidsid sisseännanud alal oma erilist ja eristuvat identiteeti, mille põhjusena võib peamiselt näha nende poliitilist ja majanduslikku ebavõrdsust ameeriklastega võrreldes. Kui kanda eelöeldu käesoleva töö konteksti, võib eeldada samasuguse olukorra tekkimist: inimesed uues asukohariigis tunnevad tõenäoliselt samasugust ebavõrdsust ning soovivad edasi kanda oma identiteeti, mis väljendub riigi olemuses. Kuigi olukorrad erinevad – ühel juhul on alles kindel kodumaa, millega inimesed end seostavad, ning teisel juhul mitte –, võib riik endas edasi kanda samasugust olulist sümbolistlikku tähendust.

³⁷³ Burkett, M. A. (viide 14), lk 90.

pakkumise õiguse puhul on pikemas perspektiivis problemaatiline, et juhul kui deterritorialiseeritud riigi kodanikud peaksid saama endale ka teise, asukohariigi kodakondsuse, võib see õigus asukohariigile üle minna ning deterritorialiseeritud riik võib selle õiguse aja jooksul kaotada.³⁷⁴ Üldise inimõiguste kaitse puhul võib öelda, et kuigi ükski riik ei tohi inimõigusi rikkuda, on riikidel oma kodanike suhtes suurem aktiivse kaitse kohustus: kui oma kodanike puhul peab riik aktiivselt jälgima, et nende õigusi ei rikutaks, ning sekkuma, kui see peaks juhtuma, ei ole riigil üldiselt sellist kohustust mittekodanike ees, kellel pole selle riigiga kindlat sidet.³⁷⁵ Olukord, kus riik peaks territooriumi kadumisel lõppema ning inimesed ei saa endale kolmandas riigis uut kodakondsust ega vasta põgeniku staatuset, s.t. ükski riik pole nende eest vastutav, paneb need inimesed oma õiguste kaitsmisel keerulisse olukorda.³⁷⁶

Lisaks võib riik (ja tema elanikkond) olla oma staatuse säilitamisest huvitatud sel eesmärgil, et säilitada oma muud õigused, mis talle rahvusvahelisest õigusest tulenevad. Kui riik pole enam riik, siis kaotab ta oma koha rahvusvahelistes organisatsioonides. Olulisemana kaotab riik oma liikmelisuse ÜRO-s, sest ainult riigid saavad olla ÜRO liikmed.³⁷⁷ See tähendab, et riik ei saa enam teistega võrdselt oma seisukohti kaitsta ning teha neid endisel määral rahvusvahelisel tasandil kuuldavaks.³⁷⁸ Eelöeldu on eriti oluline, kui arvestada ÜRO rolliga rahvusvahelise õiguse kujunemisel ja kujundamisel.³⁷⁹ Seega, kui riik kaotab oma liikmelisuse ÜRO-s, ei saa ta võrdselt teiste riikidega rahvusvahelisel tasandil ning rahvusvahelise õiguse kujunemisel kaasa rääkida. Samuti ei saa riik enam olla pooleks Rahvusvahelises Kohtus.³⁸⁰ Riik kaotab koos staatusega ka oma suveräänsed merealad, sest ainult riigid saavad esitada nõudeid mere suhtes.³⁸¹ Antud juhul on merealade säilitamine oluline eeldusel, et merepiirid on võimalik enne territooriumi kadumist fikseerida, sest praeguse õiguse järgi on merepiirid ambulatoorsed ning riik kaotab seeläbi koos maismaaterritooriumiga ka mereterritooriumi.³⁸²

³⁷⁴ McAdam, J. (viide 293), lk 137-138.

³⁷⁵ Oliver, S. A New Challenge to International Law: The Disappearance of the Entire Territory of a State. – International Journal on Minority and Group Rights 2009/16, lk 216.

³⁷⁶ *Ibid.*, lk 216-217.

³⁷⁷ ÜRO põhikirj. (viide 57), art-d 3 ja 4(1).

³⁷⁸ Selline riikide võrdsuse põhimõte tuleneb ÜRO põhikirja art-st 2(1).

³⁷⁹ Boyle, A. International Lawmaking: Towards a New Role for the Security Council. – Cassese, A. (toim.) Realizing Utopia: The Future of International Law. Oxford: Oxford University Press 2012, lk 175-176.

³⁸⁰ Rahvusvahelise Kohtu statuut. (viide 57), art 34(1).

³⁸¹ ÜRO mereõiguse konventsioon. (viide 131), art-d 2(1) ja 56(1).

³⁸² Vt lisa 2.

Kokkuvõttes võib öelda, et riigi säilimine võib olla vajalik kolmel põhjusel. Esiteks, see aitab tagada kogukonna identiteedi ja traditsioonide säilimise. Teiseks, inimesed säilitavad oma kodakondsuse ning riigi, kes nende õigusi kaitseb. Ja kolmandaks, riik säilitab kõik õigused, mis talle rahvusvahelise õiguse alusel kuuluvad; olulisemana oma koha ÜRO-s ja teistes rahvusvahelistes organisatsioonides, mille liikmeteks saavad olla ainult riigid. Samuti säilitab riik oma suveräänsed õigused merealadele. Kuna aga praeguse õiguse järgi ei saa riik territooriumita riigi staatuses olla, peab rahvusvaheline kogukond riigi säilimiseks nõustuma uue normiga. Seda, millised võivad siin olla rahvusvahelise kogukonna kohustused ja huvid, analüüsitakse järgmistes alapeatükkides.

2.2.2 Kas teistel riikidel võib olla juriidiline kohustus territooriumita riigi staatus säilitada?

Nagu ülal öeldud, võib rahvusvaheline kogukond aktsepteerida uute, territooriumita riikide olemasolu ning seeläbi tuua rahvusvahelisse õigusse uue normi.³⁸³ Stoutenburg pakub välja, et teistel riikidel võiks teoreetiliselt olla ka juriidiline kohustus deterritoriaalset riiki tunnustada. Stoutenburgi käsitus põhineb eeldusel, et legaalsuse ja efektiivsuse põhimõtete konflikti korral prevaleerib legaalsuse põhimõte.³⁸⁴ See tähendab, et ka siis, kui riik enam efektiivsuse põhimõtte järgi ei eksisteeriks, ei lõpe riik, kui tema kriteeriumidele mittevastavuse on põhjustanud õigusvastane tegu.³⁸⁵ Stoutenburgi käsitluses on ehk kõige problemaatilisem asjaolu, et ta tugineb riigi olemasolu seletades puhtalt teiste riikide tunnustamisele: territooriumi kaotanud saareriik on riik senikaua, kuni teda sellisena tunnustatakse.³⁸⁶ Riigi olemasolu on aga rahvusvahelise õiguse küsimus ning tunnustamine iseenesest ei loo ega tekita riike.³⁸⁷ Kuigi tunnustamine iseenesest ei mõjuta riigi teket või olemasolu, võib selline üldine tunnustus olla käsitletav uue, deterritorialiseeritud riigi kui normi olemasolu tunnustamisena. Käesoleva töö mõttes tähistab see uue rahvusvahelise õiguse normi vastuvõtmist. Milles selline kohustus seisneb?

Legaalsuse põhimõtte ütleb, et isegi kui riik pole riigina efektiivne, näiteks on tema territoorium okupeeritud, riik ei lõpe, sest selline ebaefektiivsus on põhjustatud illegaalselt

³⁸³ Vt ka: Burkett, M. A. (viide 14), lk 95 jj.

³⁸⁴ Stoutenburg, J. G. (viide 14), lk 58. Efektiivsuse põhimõtte kohta vt nt Crawfordi käsitlust Montevideo kriteeriumidest, mis kõik põhinevad riigi võimalusel riigina tegutseda: Crawford, J. (viide 25), lk 46 jj.

Legaalsuse põhimõtte kohta vt nt: *ibid.*, lk 700–703.

³⁸⁵ Stroutenburg, J. G. (viide 14), lk 58–59.

³⁸⁶ *Ibid.*

³⁸⁷ Vt ülal I osa peatükk 1.

ning kooskõlas *ex iniuria ius non oritur* põhimõttega, et riik ei lõpe.³⁸⁸ Nagu juba ülal mainitud,³⁸⁹ ei ole riigid kaotanud oma staatust okupatsiooni või annekteerimise tagajärjel. Sellise põhimõtte sätestavad ka International Law Commissioni riigivastutuse artiklid (edaspidi ASR), mille järgi ei saa riigid õiguspärasena tunnistada olukorda, mis on tekkinud rahvusvahelise üldkohustusliku normi tõsise rikkumise tõttu.³⁹⁰ Teisisõnu, riigi kriteeriumidele mittevastamine ei tähenda riikluse lõppu, kui see mittevastavus tuleneb rahvusvahelise õiguse põhinormi tõsisest rikkumisest.³⁹¹ Õigus, mida on rikutud, peab seega olema *ius cogens* norm³⁹² ning rikkumine peab olema tõsine või süstemaatiline *ius cogens* normi täitmata jätmine.³⁹³ Kuna kasvuhoonegaaside emiteerimise vähendamise kohustus ei ole *ius cogens* iseloomuga norm, pakub Stoutenburg välja kolm võimalikku *ius cogens* normi, mida on rikutud:³⁹⁴ enesemääramisõigus³⁹⁵, õigus käsutada vabalt oma loodusvarasid ja ressursse³⁹⁶ ning õigus elule³⁹⁷. Enesemääramisõiguse puhul on problemaatiline asjaolu, et kuigi see võib olla *ius cogens* staatuses, ei saa sellest järeldada, et kindlal ühiskonnal on väljaspool dekoloniseerimisprotsessi õigus eksisteerida riigina.³⁹⁸ Enesemääramisõigus ütleb, et rahval on õigus kehtestada oma poliitiline staatus ning vabalt valida oma majanduslik, sotsiaalne ja kultuuriline areng.³⁹⁹ See võib toimuda iseseisva riigi rajamise kaudu,⁴⁰⁰ kuid see pole enesemääramisõiguse teostamise ainus võimalus.⁴⁰¹ Kuigi enesemääramisõiguse *raison*

³⁸⁸ Stoutenburg, J. G. (viide 14), lk 74-75.

³⁸⁹ Vt ülal I osa peatükk 5.

³⁹⁰ ASR. (viide 84), art 41(2).

³⁹¹ Stoutenburg, J. G. (viide 14), lk 72.

³⁹² *Ius cogens* normid on reguleeritud rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsiooni artiklis 53, mille järgi on leping tühine, kui see on vastuolus üldise rahvusvahelise õiguse sundiva normiga. Nimetatud normide üldkohustuslikkuse sätestavad ka artiklid riikide õigusvastaste tegude kohta. Vt: Rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsioon. (viide 54), art 53; ASR. (viide 84), art-d 40-41. Kuigi *ius cogens* normide olemasolu ning nende kohaldamisulatus on mõnevõrra vaieldav, on Rahvusvaheline Kohus tunnistanud selliste ülimate normide eksisteerimist näiteks oma arvamuses *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*. Kohus küll ei võtnud seisukohta, kas humanitaarõiguse normid on *ius cogens* normid, kuid ei kahelnud selliste normide ülimas õigusjõus ning ütles, et selle üle, kas kindel norm kuulub *ius cogens* normide hulka, tuleb otsustada normi iseloomust lähtuvalt. *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*. (viide 354), ¶83. Vt ka: Linderfalk, U. The Creation of *Jus Cogens* – Making Sense of Article 53 of the Vienna Convention. – Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht 2011/71, lk 359–378; Shelton, D. International Law and ‘Relative Normativity’. – Bodansky, D. Brunnée, J. Hey, E. (toim.) The Oxford Handbook of International Environmental Law. Oxford: Oxford University Press 2007, lk 150-159.

³⁹³ ASR. (viide 84), art 40(2).

³⁹⁴ Stoutenburg, J. G. (viide 14), lk 76–79.

³⁹⁵ ICCPR. (viide 209), art 1(1); Majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvusvaheline pakt. – RT II 1993, 10, 13 (edaspidi ICESCR), art 1(1).

³⁹⁶ ICCPR. (viide 209), art 1(2); ICESCR. (viide 395), art 1(2).

³⁹⁷ ICCPR. (viide 209), art 6(1).

³⁹⁸ Algselt oli enesemääramisõigus ning sellele tuginedes iseseisvate riikide loomine mõeldud dekoloniseerimise jaoks. Raič, D. (viide 53), lk 101–103.

³⁹⁹ ICCPR. (viide 209), art 1(1); ICESCR. (viide 395), art 1(1).

⁴⁰⁰ ÜRO Peaassamblee resolutsioon 25/2625. (viide 153), lk 124.

⁴⁰¹ *Reference re Secession of Quebec*. (viide 304). Asi puudutas Quebeci rahvastiku õigust ühepoolset otsustada Kanadast eraldumine ning luua enda riik. Seejuures käsitles kohus enesemääramisõigust ning selle tähendust. Kohus leidis, et selleks et kogukond saaks enesemääramisõiguse alusel uue riigi luua, on vaja, et nende kollektiivseid õiguseid rikutakse. Näiteks kui siseriiklikult on rahvale tagatud piisavad autonoomsed õigused,

d'être on tagada rahva identiteedi säilimine, rahva vabadus ja eksisteerimine ning eelnimetatu on kõige kindlamalt tagatav iseseisva riigina,⁴⁰² võib selliseid õigusi tagada ka muul moel, näiteks autonoomsete õiguste loomise kaudu.⁴⁰³ Kuna enesemääramisõigus ei sätesta, et rahval on õigus eksisteerida riigina, on seeläbi keeruline konstrueerida *ius cogens* normi rikkumist, kui norm ise ei näe ette kindlat kohustust. Sisuliselt sama võiks väita, kui toetuda ülalnimetatud riigi säilimise õigusele.⁴⁰⁴ Sellise õiguse *ius cogens* iseloomu tõestamine on aga ilmselt keeruline, sest see tähendaks, et ükski riik ei saaks kunagi lõppeda. See oleks järeldus, mida näiteks Jugoslaavia lõppemine ei toeta. Inimõigustest võib kõne alla tulla õigus elule, mis on *ius cogens* normi staatuses.⁴⁰⁵ Stoutenburg väidab ka, et õigus loodusvaradele võib olla *ius cogens* staatuses, sest ÜRO Peaassamblee resolutsioonides viidatakse sellele tihti kui võõrandamatule õigusele.⁴⁰⁶ Seega võivad võimalike rikutud normidena kõne alla tulla õigus elule ning õigus loodusvaradele ja ressurssidele. Kuidas mõjutab kliima soojenemine ja meretaseme tõus nimetatud õigusi?

Õigus elule on puudutatud seeläbi, et inimesed ei saa ellu jääda territooriumil, mis on muutunud elamiskõlbmatuks või jäänud täielikult vee alla, samuti võib vähene või saastunud joogivesi või toit kujutada endast ohtu elule.⁴⁰⁷ Õigus loodusvaradele saab riivatud, kui riik kaotab oma maismaaterritooriumi, aga see puudutab ka merealasid, sest riik kaotab oma suveräänse õiguse loodusvarasid käsutada.⁴⁰⁸ Siinjuures on oluline tähele panna, et kuigi kliima soojenemine võib puudutada või riivata nimetatud õigusi, on problemaatiline selliste õiguste rikkumise tuvastamine. Stoutenburg nimetab, et selliseks rikkumiseks võib olla tegevusetus kasvuhoonegaaside emiteerimise piiramisel: kui riik pole suutnud kasvuhoonegaaside emiteerimist oma territooriumil takistada, võib see olla tegu, millega riik on eelnimetatud *ius cogens* norme rikkunud.⁴⁰⁹ Käesoleva töö autor nõustub selle järeldusega,

siis pole neil välist enesemääramisõigust ehk õigust rikkuda teise riigi territoriaalset puutumatust ning eralduda. Sisuliselt ütles kohus, et enesemääramisõigust tuleb teostada selliselt, et see ei riku eksisteerivate riikide õigusi ning seejuures tuleb silmas pidada territoriaalse puutumatuse põhimõtet. Sellisest juhtumist tuleb eristada dekoloniseerimisprotsessi, kus rahvaste õigus luua oma riik tulenes mineviku ebaõiglusest. Algselt tekkiski enesemääramisõigus just dekoloniseerimise pärast. Tänapäeval aga on see õigus üldiselt tunnustatud kui kõigile rahvastele omane, nagu see on sätestatud ICCPR ja ICESCR artiklis 1(1) ning ÜRO põhikirja artiklis 1(2). Siiski tuleb ka dekoloniseerimisprotsessi puhul lähtuda *uti possidetis* põhimõttest, s.t. riikide tekkimisel jäid püsima nende endiste haldusüksuste piirid. Vt selle kohta nt: Shaw, M. N. (viide 25), lk 525–528.

⁴⁰² Raič, D. (viide 53), lk 222–224.

⁴⁰³ Vt selle kohta: *Reference re Secession of Quebec*. (viide 304).

⁴⁰⁴ Vt ülal II osa peatükk 2.2.1; Stoutenburg, J. G. (viide 14), lk 78.

⁴⁰⁵ Stoutenburg, J. G. (viide 14), lk 78. Enamik õigusteadlasi kinnitab, et õigus elule on *ius cogens* norm. Petersen, N. Life, Right to, International Protection. – Max Planck Encyclopedia of International Law⁷ võrguväljaanne 2013, ¶1. Kättesaadav aadressil: www.mpepil.com.

⁴⁰⁶ Stoutenburg, J. G. (viide 14), lk 77.

⁴⁰⁷ *Ibid.*, lk 78.

⁴⁰⁸ *Ibid.*, lk 77–78.

⁴⁰⁹ *Ibid.*, lk 80.

kuid üks aspekt Stoutenburgi argumentatsioonist vajab täpsustamist. Nimelt see, miks peab ASR artikli 41 teise lõike kohaldamisel arvesse võtma ainult kasvuhoonegaaside emiteerimise piiramise kohustust rikkuvaid emissioone, mistõttu tekib keeruline küsimus tagasiulatuvast vastutusest. ASR artikli 41 lõige 2 sätestab, et ükski riik ei tunnista õiguspärasena olukorda, mille on tekitanud artiklis 40 nimetatud rikkumine. Artikkel 40 sätestab, et rikutud peab olema *ius cogens* normi, ning tõsiseks saab rikkumist lugeda siis, kui tegemist on tõsise või süstemaatilise rikkumisega. Nagu ülal öeldud, ei ole selliseks *ius cogens* normiks mitte kasvuhoonegaaside emiteerimine, vaid õigus elule või loodusvaradele. Seega, kui lähtuda sõna-sõnalt eelnimetatud artiklites sätestatust, ei pea olema õigusvastane mitte tegu, vaid piisab, kui seda tehes rikutakse *ius cogens* normi. Siiski tuleb meeles pidada, et riigi tegu on tema tegevusetus, sest kasvuhoonegaaside emiteerijad on riigi territooriumil asuvad eraisikud, kelle tegevus ei ole tõenäoliselt omistatav riigile.⁴¹⁰ Seetõttu saab rikkumise kindlakstegemisel arvesse võtta ainult kasvuhoonegaaside emiteerimist, mida ei ole riik vastavast kohustusest hoolimata piiranud, sest alates sellest hetkest saab rääkida riigi tegevusetusest.

Rikkumisest saab niisiis rääkida alates sellest hetkest, mil riigid on võtnud kohustuse kasvuhoonegaaside emiteerimist piirata. Ülal on tagasiulatuva vastutuse probleemidel juba peatunud,⁴¹¹ kuid kokkuvõttes võib öelda, et riik ei saa üldiselt vastutada retrospektiivselt, s.t. rikkumist ei saa eksisteerida enne UNFCCC või tavaõigusliku kohustuse tekkimist.⁴¹² Et riigid ei saa *ius cogens* normi rikkuda retrospektiivselt, on ka kaheldav *ius cogens* süstemaatiline või tõsine rikkumine, sest ilmselt on raske näidata, et territooriumi kadumise – mis kujutab endast eelnimetatud õiguste elule ja loodusvarale rikkumist – on põhjustanud kasvuhoonegaaside emiteerimine ajal, mil riigid on pidanud seda piirama, s.t. 1990. aastast tavaõigusliku vastutuse või 1994. aastast UNFCCC alusel tekkiva vastutuse puhul.⁴¹³ Veelgi enam, kuna kasvuhoonegaaside emiteerimise lubamine pole üldiselt rahvusvahelises õiguses keelatud, ei kujuta need endast tõenäoliselt *ius cogens* normi tõsist ja süstemaatilist rikkumist.⁴¹⁴ Seetõttu on sellise juriidilise kohustuse konstrueerimine äärmiselt keeruline ning

⁴¹⁰ *Ibid.*

⁴¹¹ Vt ülal II osa peatükk 1.1.

⁴¹² ASR. (viide 84), art-d 12-13; Stoutenburg, J. G. (viide 14), lk 80. Kui eeldada, et UNFCCC sätestab piisavalt konkreetse kohustuse, on vastav kohustus olnud siduv alates 1994. aastast, Kyoto protokollil puhul 2005. või 2008. aastast. Tavaõiguslikust vastutusest võib rääkida alates 1990. aastast, s.o. alates esimese IPCC raporti ilmunisest. *Ibid.*, lk 84.

⁴¹³ *Ibid.*

⁴¹⁴ *Ibid.*, lk 85.

seetõttu pigem võimatu.⁴¹⁵ Sellest hoolimata võib riikidel olla muu huvi deterritorialiseeritud riikide aktsepteerimiseks.

2.2.3 Miks peaksid riigid olema deterritorialiseeritud riigist huvitatud?

Kliima soojenemise ja selle tagajärgedega võitlemise puhul on oluline kõigi riikide globaalne koostöö ning ühine huvi sellega võidelda, sest ükski riik ei saa soovitud tulemust saavutada üksi. Riikide retoorikas ei ole sellise ühise eesmärgi ilmnemine sugugi selge.⁴¹⁶ Näiteks Koskenniemi juhib eelnevale tähelepanu, kui ta kirjutab argumentidest, mida riigid esitavad keskkonnaküsimustes oma riiklusele tuginedes. Üks riik esitab kasvuhoonegaaside emiteerimise õigustamiseks oma riigi staatusest tuleneva argumendi – riigil on suveräänne õigus läbi viia majanduslikke tegevusi oma territooriumil.⁴¹⁷ Teine riik aga argumenteerib, et esimese tegevus ohustab tema suveräänseid õigusi,⁴¹⁸ kõige äärmuslikumal juhul riigi säilimist ennast. Sellised vastanduvad huvid ja argumendid on ilmselt põhjus, miks riikidel on keeruline jõuda ühisele kokkuleppele. Ühine terminoloogia ei tähenda automaatselt ühiseid huvisid,⁴¹⁹ eriti kui silmas pidada kliimamuutuste tagajärgedega võitlemisel tekkivat huvide konflikti majanduse, arengu ja keskkonnasäästlikkuse vahel.⁴²⁰ Sellest hoolimata räägitakse

⁴¹⁵ *Ibid.*

⁴¹⁶ Vrd ka, kuidas Shaw kirjeldab osoonikihi ja kliima soojenemise regulatsiooni: Shaw, M. N. (viide 25), lk 875–881. Osoonikihi puhul ütleb Shaw väga kindlalt, et riikidel on kindel huvi osoonikihi kadumist ennetada ning selleks on astunud konkreetseid samme. Kliima soojenemise puhul piirdub Shaw vaid UNFCCC sätete kirjeldamisega ega nimeta kordagi, et riigid peavad tegutsema ja tegutsevad ühiselt kliima soojenemisega võitlemiseks.

⁴¹⁷ Koskenniemi, M. The Future of Statehood. – Harvard International Law Journal 1991/32, lk 408–409.

⁴¹⁸ *Ibid.*

⁴¹⁹ *Ibid.*, lk 403–404. See selgitab ka, miks olukorras, kus väga suur osa riike on ühinenud UNFCCC-ga, konkreetseid samme kasvuhoonegaaside emiteerimise vähendamisel alati ei astuta. Näiteks Hiina ja Ameerika pole olnud valmis oma kasvuhoonegaaside tarbimist kuigi palju piirama. Ameerika Ühendriigid ja Hiina varjuvad seejuures üksteise vastumeelsuse taha: Ameerika Ühendriigid ei soovi astuda täiendavaid samme, kui suured arenevad riigid nagu Hiina seda ei tee. Ja vastupidi, Hiina õigustab enda vähest aktiivsust Ühendriikide omaga. Mickelson, K. Beyond a Politics of the Possible? South-North Relations and Climate Justice. – Melbourne Journal of International Law 2009/10, lk 416. Siinjuures tuleb mainida, et Ühendriigid on suurim kasvuhoonegaaside *per capita* ning Hiina suurim üldkoguse emiteerija. Ameerika Ühendriigid on UNFCCC osalisriik ja on Kyoto protokollile alla kirjutanud, kuid pole seda ratifitseerinud. Eelmist on Ameerika Ühendriigid põhjendanud asjaoluga, et senikaua kuni Hiina (või ka India) ei võta endale kohustust kasvuhoonegaaside emiteerimist vähendada, ei näe ka Ameerika selles suuremat eesmärki. Hiina on küll nii UNFCCC kui Kyoto protokollile osalisriik, kuid kuna Hiina pole arenenud, vaid arenev riik, ei näe Kyoto protokoll ette kohustusi Hiinale kasvuhoonegaaside emiteerimise vähendamiseks. UNFCCC: Status of Ratification of the Convention. Kättesaadav:

http://unfccc.int/essential_background/convention/status_of_ratification/items/2631.php - 19.04.13; UNFCCC: Status of Ratification of the Kyoto Protocol.

http://unfccc.int/kyoto_protocol/status_of_ratification/items/2613.php - 19.04.13. Vt ka: Liang, T. K. From Kyoto to Post-2012: The Implications of Engaging China for Environmental Norms and Justice. – University of Baltimore Journal of Environmental Law 2009/17, lk 33–64.

⁴²⁰ Simma, B. From Bilateralism to Community Interest in International Law. – Recueil des Cours 1994/250, lk 240. Koskenniemi nimetab, et kuigi arengust püütakse rääkida keskkonnasäästlikkuse raames, justkui poleks nende vahel põhimõtteliselt konflikti, ilmneb selline konflikt kohe, kui jõutakse konkreetse tegevuseni. Koskenniemi, M. (viide 417), 403. Samale konfliktile viitab ka Beyerlin. Beyerlin, U. State Community Interests and Institution-Building in International Environmental Law. – Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht

akadeemilises kirjanduses üha enam kõigi riikide ühisest huvist kliima soojenemise kontekstis. Seetõttu tasub uurida, mida selline huvi tähendab ning kas selline huvi võib ulatuda ka deterritorialiseeritud riikide aktsepteerimiseni.

Kuigi ühise huvi mõistet kasutatakse eri kontekstis eri tähenduses,⁴²¹ on selle mõiste peamiseks väljenduseks Simma definitsioon, mille järgi ühine huvi on riikide konsensus, kindel ühine väärtus rahvusvahelises õiguses, ning seeläbi pole riikide enda määrata unilateraalselt või bilateraalses suhtes.⁴²² Mis eristab ühiseid huvisid riikide huvidest on see, et ühine huvi ei väljenda üksnes riikide huve, vaid kogu inimkonna vajadusi, lootusi ja hirme ning nende abil taotletakse lahendada probleeme, mis võivad ohustada inimkonna enda säilimist.⁴²³ Siin tuleb eristada riikide kokkulangevaid huve nende ühistest huvidest. Kuigi ühised huvid saavad alguse riikide individuaalsete huvide kattumisest, on nende kvaliteet rahvusvahelisel tasandil midagi muud kui kokkulangevate huvide realiseerimine.⁴²⁴ Ühine huvi tähistab huvi, mis on riikidele püsivalt oluline ning mis lõpptulemusena kristalliseerub üldises rahvusvahelises õiguses.⁴²⁵ Simma ütleb, et keskkonnakaitse on ilmikas näide

und Völkerrecht 1996/56, lk 603-604. Samas peab MacDonald võimalikuks, et majandus(areng) ja keskkonnakaitse saavad areneda ning ka peavad arenema üheskoos – ainult siis, kui suudame need omavahel ühendada, saab rääkida solidaarsusest. MacDonald, R. St. J. Solidarity in the Practice and Discourse of Public International Law. – Pace International Law Review 1996/8, lk 286, 290.

⁴²¹ Feichtner, I. Community Interest. – Max Planck Encyclopedia of International Law' võrguväljaanne 2013, ¶1-3. Kättesaadav aadressil: www.mpepil.com.

⁴²² Simma, B. (viide 420), lk 233. Sellised ühised huvid on ka formuleeritud ÜRO põhikirja artiklis 1: rahvusvaheline rahu ja julgeolek, rahvusvahelised sõbralikud suhted ning rahvusvaheline koostöö. ÜRO põhikiri. (viide 57), art 1. Sellised ideaalid on aga omapäi, s.t. konkreetse kontekstita, praktikas kasutamiseks ehk liialt kõrge abstraktsioonitasemega. Vt ka: Koskeniemi, M. What Is International Law For? – Evans, M. D. (toim.) International Law. Oxford: Oxford University Press 2003, lk 89–91.

⁴²³ Simma, B. (viide 420), lk 244.

⁴²⁴ Brunnée, J. „Common Interest” – Echoes from an Empty Shell? – Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht 1989/49, lk 792-793.

⁴²⁵ *Ibid.*, lk 793-794. Selliste huvide olulist rolli tõendab mõistete *ius cogens* õiguste ning nendele vastavate *erga omnes* kohustuste formuleerimine jurisprudentsis, aga ka Rahvusvahelise Kohtu praktikas. Simma, B. (viide 420), lk 244-245; Brunnée, J. (viide 424), lk 800–804. Ühised huvid pole jurisprudentsis vaid tänapäevane nähtus – juba Suárez ja Hispaania koolkond pidasid *bonum commune humanitatis* kontseptsiooni kogu rahvusvahelise õiguse mõtteks. Feichtner, I. (viide 421), ¶8. Rahvusvaheline Kohus kinnitas sellise ühise huvi olemasolu genotsiidi keelamise puhul asjas *Reservations to the Convention on Genocide*: „In such a convention the contracting States do not have any interests of their own; they merely have /.../ a common interest, namely, the accomplishment of those high purposes which are the *raison d'être* of the convention. Consequently, in a convention of this type one cannot speak of individual advantages or disadvantages to States, or of the maintenance of a perfect contractual balance between rights and duties. The high ideals which inspired the Convention provide, by virtue of the common will of the parties, the foundation and measure of all its provisions.” („Sellise konventsiooni puhul pole osalisriikidel oma huvisid; neil on vaid ühine huvi, nimelt nende kõrgete eesmärkide saavutamine, mis on konventsiooni *raison d'être*. Seetõttu ei saa sellise konventsiooni puhul rääkida riikide kasudest või kahjustest, või täpsest lepinguliste õiguste ja kohustuste tasakaalust. Kõrged ideaalid, mis olid konventsiooni inspiratsiooniks, on osalisriikide ühise huvi kaudu kõigi [konventsiooni] sätete aluseks ja mõõtmeks.”) *Reservations to the Convention on Genocide* (soovitusliku iseloomuga arvamus). Rahvusvaheline Kohus, 28.05.1951, International Court of Justice Reports 1951, lk 23. *Erga omnes* kohustusi nimetas kohus oma otsuses asjas *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited*, kus ta leidis, et mõned kohustused on sellised, mille riik võlgneb rahvusvahelisele kogukonnale tervikuna. *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited* (Belgia vs. Hispaania). Rahvusvaheline Kohus, 05.02.1970, International Court of Justice Reports 1970, ¶33.

rahvusvahelise õiguse arengust traditsioonilistest bilateraalistest suhetest ühiste huvideni.⁴²⁶ Isegi Cassese, kes on riikide ühise huvi suhtes väga skeptiline, kinnitab, et inimõiguste areng ning globaliseerumine viitavad üldiselt sellele, et aegamööda suudavad riigid jõuda individuaalsetest huvidest ühisteni.⁴²⁷ Cassese nimetab *expressis verbis*, et kliimamuutused on probleem, millele riigid peavad otsima lahendust ühiselt ja mitte individuaalselt, mis tähendab, et vajaliku üleilmse lahenduse otsimine sunnib riigid jätma kõrvale oma suveräänsed õigused.⁴²⁸ Seega võib siin rääkida riikide ühisest huvist ja eesmärgist – kaitsta Maa kliimat soojenemise ja sellest tulenevate muutuste tagajärgede eest.⁴²⁹ Järgmisena peab vastama küsimusele, kas selline huvi on ka praegusaegses õiguses normidena avaldunud.

Brunnée märgib juba 1989. aastal, s.o. üle kahekümne aasta tagasi, et peamine probleem keskkonnanormide puhul on nende vähene konkreetsus, mistõttu ei sätesta need riikidele kindlaid kohustusi.⁴³⁰ Sama probleem on ka praegu, 2013. aastal. Kuigi UNFCCC-ga on käesoleva töö kirjutamise seisuga liitunud 194 riiki ja Euroopa Liit,⁴³¹ mis tähendab, et peaaegu kõik maailma riigid on selle liikmesriigid, ei sätesta UNFCCC riikidele väga konkreetseid kohustusi.⁴³² Siiski võib leida viiteid kindlale ühisele huvile. UNFCCC preambuli esimene punkt ütleb, et Maa kliima muutumine ja selle ebasoodsad mõjud on kogu inimkonna ühine mure. Kuigi Rahvusvaheline Kohus on *erga omnes* kohustusi kirjeldanud kõigi riikide ühise murena, tuleb siin tähele panna, et tegemist ei ole mitte kindla sätestatud normiga, vaid preambuliga, mida tuleb küll võtta arvesse lepingu tõlgendamisel, kuid mis ei

⁴²⁶ Simma, B. (viide 420), lk 234-235. Kõige kindlam ja tugevam ühine huvi Simma käsitluses on siiski inimõiguste kaitse. *Ibid.*, lk 242.

⁴²⁷ Cassese, A. *Gathering Up the Main Threads*. – Cassese, A. (toim.) *Realizing Utopia: The Future of International Law*. Oxford: Oxford University Press 2012, lk 651, 653. Cassese ütleb, et rahvusvaheline kogukond on ka praegu veel ühiskond (*society*) ja mitte kogukond (*community*) selle sõna tegelikus tähenduses.

⁴²⁸ *Ibid.*, lk 654.

⁴²⁹ Vt ka: Feichtner, I. (viide 421), ¶13, 16-17, 25, 54. Sama on oma resolutsioonides kinnitanud ka ÜRO Peaasamblee, viimati 21. detsembril 2012. aastal, kus Peaassamblee kinnitas, et kliimamuutus on käesoleva aja suurimaid väljakutseid ning sellega kohanemine peaks olema kogu maailma edasilükkamatu prioriteet. ÜRO Peaassamblee resolutsioon 67/210 „Protection of global climate for present and future generations of humankind”, p 2.

⁴³⁰ Brunnée, J. (viide 424), lk 799.

⁴³¹ UNFCCC: Status of Ratification of the Convention. (viide 419).

⁴³² Vt nt: Sands, P. J. *Climate, International Protection*. – Max Planck Encyclopedia of International Law' võrguväljaanne 2013, ¶12. Kättesaadav aadressil: www.mpepil.com; Galizzi, P. *From Stockholm to New York, via Rio and Johannesburg: Has the Environment Lost Its Way on the Global Agenda*. – Fordham International Law Journal 2005-2006/29, lk 952-1008; UNFCCC: Essential Background. Kättesaadav: http://unfccc.int/essential_background/items/6031.php - 20.04.13. Kliimamuutuste regulatsioon toimib UNFCCC pinnalt, mida küll täiendavad Kyoto protokoll ning alates 2012. aastast ka Doha parandus Kyoto protokollile. Kyoto protokoll on oluline seetõttu, et seal sätestati arenenud riikidele konkreetsemad kohustused, kindlad piirid, milleni need oma kasvuhoonegaaside emiteerimist peavad vähendama. Siiski ei näe Kyoto protokoll ette kohustusi arenevate majandustega maadele, nagu India või Hiina, mistõttu pole sellega liitunud ka Ameerika Ühendriigid. Seetõttu on Kyoto protokoll siiski suudistatud tema tegelikus väheses mõjus kasvuhoonegaaside emiteerimise vähendamisele.

loo osalisriikidele kindlaid kohustusi.⁴³³ Selgema kohustusena võib tõlgendada riikide kohustust teha koostööd, mis on juhtiva põhimõttena sätestatud UNFCCC artikli 3 lõikes 5 ning konkreetse kohustusena artikli 4 lõike 1 punktides c, d ja e.⁴³⁴ Brunnée märgib, et rahvusvaheline õigus on kooseksisteerimise õigusest arenenud koostöö õiguse poole ning koostöö peegeldab rahvusvahelisi ühiseid huvisid, seda eriti juhul, kui koostöö on rahvusvahelises lepingus sätestatud.⁴³⁵ Seega, kui lepingus on sätestatud kohustus koostööks, nagu UNFCCC-s, viitab see selle taga seisvale ühisele huvile. Ühisele huvile viitab samuti ülalviidatud arenenud maade kohustus aidata UNFCCC raames katta arenevate maade kulutusi kliimamuutuste ja selle tagajärgedega võitlemisel.⁴³⁶ Ka asjaolu, et praktiliselt kõik läbirääkimistes osalenud riigid ratifitseerisid UNFCCC lõpliku teksti, viitab riikide arusaamisele kliima soojenemisega võitlemisest kui kõigi ühisest huvist.⁴³⁷ Kokkuvõttes võib UNFCCC-st leida viiteid riikide ühisele huvile kliima soojenemise ja selle kahjulike tagajärgedega võidelda ja neid ennetada.⁴³⁸ Seega on ühine huvi vähemalt teatud määral rahvusvahelises õiguses avaldunud, kuigi päriselt kristalliseerunuks ei saa seda UNFCCC väheste konkreetsete tõttu lugeda. Siiski, kas selline vähemalt osaline väljendumine õiguses võiks tähendada ka huvi deterritorialiseeritud riikide staatuse tunnustamiseks?

Riikide huvi säilitada territooriumi kaotanud riikide staatus võib avalduda, kui asetada ühine huvi turvalisuse ja solidaarsuse konteksti.⁴³⁹ Rahvusvahelise rahu ja julgeoleku tagamine on ÜRO ja kogu rahvusvahelise kogukonna põhieesmärk.⁴⁴⁰ Akadeemilises kirjanduses

⁴³³ Rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsioon. (viide 54), art 31(2).

⁴³⁴ UNFCCC. (viide 213), art 3(5) ja art 4(1) p-d c–e.

⁴³⁵ Brunnée, J. (viide 424), lk 795–796, 808.

⁴³⁶ Williams, A. Solidarity, Justice and Climate Change Law. – Melbourne Journal of International Law 2009/10, lk 507; UNFCCC. (viide 213), art 4(4); ülal II osa peatükk 1.1 ja viited 213–216.

⁴³⁷ Boyle, A. (viide 379), lk 176–177.

⁴³⁸ Ühine huvi pole siinjuures lihtsalt kliima kui selline, vaid just kliimamuutustega võitlemine ja selle tagajärgede ennetamine. Brunnée, J. Common Areas, Common Heritage, and Common Concern. – Bodansky, D. Brunnée, J. Hey, E. (toim.) The Oxford Handbook of International Environmental Law. Oxford: Oxford University Press 2007, lk 564–565.

⁴³⁹ Vt ka: Simma, B. (viide 420), lk 236–237. Stoutenburg ütleb, et kuigi riikidel pole juriidilist kohustust riigi kadumist mitte aktsepteerida, võib neil olla õiglusest ja solidaarsusest tulenev moraalne kohustus. Stoutenburg, J. G. (viide 14), lk 85. Kahjuks piirdub Stoutenburg selle väitega ega täpsusta, mida ta selle all mõtleb. Õiglusest tuleneva kohustuse konstrueerimine võib olla keeruline ning tuua esile riikide vastanduvad huvid, sest õiglusele tuginev argument viitab, et teine osapool on ebaõigluse põhjustamises süüdi. Territooriumi kaotanud riik väidab, et teised riigid on kasvuhoonegaaside emiteerimisega tekitanud talle kahju, mis tähendab iseenesest süüdistavat argumenti. Sellele vastates asub süüdistatav riik kaitsepositsioonile ning esitab eelmisele vastanduva argumenti. Seega, selle asemel et keskenduda õiglusele kui süüdlase ja kannatanu positsioonidele, on ehk argumenteerimiseks mõistlikum valida ühine tee – solidaarsus. Vt õigluse ja kliimamuutuste kohta nt 2009. aasta sümposiumi „Climate Justice and International Environmental Law: Rethinking the North-South Divide” raames Melbourne Journal of International Law ajakirjas ilmunud artikleid: Mickelson, K. (viide 419), lk 411–423; Baskin, J. The Necessity of Climate Justice? – Melbourne Journal of International Law 2009/10, lk 424–438; Williams, A. (viide 436), lk 493–508.

⁴⁴⁰ ÜRO põhikiri. (viide 57), art 1(1).

räägitakse kliimamuutustest üha rohkem turvalisuse kontekstis.⁴⁴¹ Üks autor on läinud isegi nii kaugemale, et ennustanud kolmandat maailmasõda, mis puhkeb kliimamuutuste tagajärjel.⁴⁴² Kliimamuutuste mõjud võivad avalduda mitmeti, kuid käesoleva töö temaatikaga seoses võib väita, et rahu võib ohustada oma riigi kaotanud inimeste võimalik radikaalne meelestatus, mis tuleneb kodumaa kaotamisest ning frustratsioonist, mida tekitab rahvusvahelise kogukonna võimetus neid aidata.⁴⁴³ Sama mündi teine külg on kohaliku elanikkonna võimalik vastumeelsus kliimamuutuste eest põgenevaid inimesi oma kogukonda vastu võtta.⁴⁴⁴ Kahe rühma, sisserännanud põgenike ning asukohariigi elanike vahel võib tekkida konflikt poliitilise ja majandusliku võimu, territooriumi või muude ressursside jagunemise pärast.⁴⁴⁵ Võimalikule julgeolekuriskile on viidanud ka Peaassamblee.⁴⁴⁶ Kuigi enim ohustatud saareriikide elanikkonna koguarv on praegu suhteliselt väike, on prognoositud, et nende inimeste hulk, kes peavad kliima soojenemise tõttu kas siseriiklikult või piiriüleselt ümber asuma, võib juba 2050. aastaks ulatuda 200 miljonini.⁴⁴⁷ Kui rahvusvaheline kogukond ei suuda pakkuda oma kodumaa kaotanud inimestele kindlustunnet, et nende riik siiski säilib, loob see ohtlikku pretsedendi juhuks, kui kliima soojenemise tagajärgedega peavad tegelema suuremad riigid, nagu Bangladesh.⁴⁴⁸ Kui rahvusvaheline kogukond suudab vähemalt mingil määral säilitada stabiilsuse, *status quo*, siis on konflikti tekkimise tõenäosus ka väiksem.⁴⁴⁹ Veel võib olukord, kus üks või mitu ÜRO praegust liikmesriiki kaotab kliima soojenemise tagajärjel oma staatuse riigina, õõnestada ÜRO enda usaldusväarsust rahvusvahelise kogukonna julgeoleku ja stabiilsuse tagajana.⁴⁵⁰

⁴⁴¹ Vt nt: Saul, B. Climate Change, Conflict and Security. – New Zealand Armed Forces Law Review 2009/9, lk 1–20; Hausler, K. McCorqudale, R. (viide 6), lk 617–627.

⁴⁴² Powers, P. M. (viide 241), lk 423–424.

⁴⁴³ Saul, B. (viide 441), lk 7.

⁴⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁴⁵ Etniliste konfliktide kohta vt: Wippmann, D. (viide 359), lk 5. Väljaspool etnilist konflikti võib näitena tuua Bangladeshi, kus 600 000 inimese riigisisene ümberasustamine põhjustas terava konflikti ümberasunute ning kohalike vahel poliitilise võimu ning maade kontrollimise pärast. McAdam, J. Moving With Dignity: Responding to Climate Change-Related Mobility in Bangladesh. – McAdam, J. (toim.) Climate Change, Forced Migration and International Law. Oxford: Oxford University Press 2012, lk 180. Selle kohta, et kliimamuutust ei saa vaadelda lahus teistest turvalisust ohustavatest faktoritest, nagu vaesus, ülerahvastatus, vähene arengutase jne., vt: *ibid.*, lk 164–166.

⁴⁴⁶ ÜRO Peaassamblee resolutsioon 63/281 „Climate change and its possible security implications”, preambuli lõik 9 ja p 2. Siiski tuleb tähele panna, et kuigi kliimamuutuste võimalik oht rahvusvahelisele rahule ja julgeolekule on ÜRO Julgeolekunõukogus kõne all olnud, pole julgeolekunõukogu võtnud vastu ühtki resolutsiooni, mis seda puudutaks. De Wet, E. Wood, M. Peace, Threat to. – Max Planck Encyclopedia of International Law' võrguväljaanne 2013, ¶15. Kättesaadav aadressil: www.mpepil.com.

⁴⁴⁷ Saul, B. (viide 441), lk 7.

⁴⁴⁸ Bangladeshi kohta vt: McAdam, J. (viide 445), lk 161–185.

⁴⁴⁹ Vt ka: Mayer, B. The International Legal Challenges of Climate-Induced Migration: Proposal for an International Legal Framework. – Colorado Journal of International Law 2011/22, lk 377–378.

⁴⁵⁰ *Ibid.*, lk 378.

Solidaarsuse põhimõte on lai kontseptsioon,⁴⁵¹ kuid keskkonnaga seoses väljendab see kahesugust kontseptsiooni: keskkonna kaitsmine eeldab kogu rahvusvahelise kogukonna ühist panust, sest siseriiklikud meetmed ei suuda eesmäärke täita,⁴⁵² ning arenenud riikidel on kohustus aidata vähem arenenud riikidel kliima soojenemise tagajärgedega võidelda.⁴⁵³ Solidaarsusele viitab kõige selgemini UNFCCC artikli 3 esimene lõige, mis sätestab: „Praeguse ja tulevaste inimpõlvade huvides peavad osapooled võrdsetel alustel kaitsma kliimasüsteemi kooskõlas poolte ühise, kuid diferentseeritud vastutusega ja vastavate võimalustega. Järelikult peavad arenenud riikide osapooled võtma enda peale juhtiva osa kliimamuutuste ning nende ebasoodsate tagajärgedega võitlemises.”⁴⁵⁴ Solidaarsuse põhimõte puudutab deterritorialiseeritud riikide tunnustamist seeläbi kahel viisil. Esiteks, kui solidaarsus tähistab kõigi riikide ühist panust, mis viib ühise huvi realiseerumiseni, siis võib selline ühine eesmärk olla tugevalt riivatud, kui mõned rahvusvahelise kogukonna liikmed kaotavad oma staatuse riigina, sest teised riigid ei suuda ühiselt kliima soojenemise tagajärgedega võidelda. Ja teiseks, kui arenenud riigid peavad võtma juhtrolli ning aitama arenevatel riikidel kliimamuutuste tagajärgedega võidelda, siis on selle põhimõtte eesmärgiga ilmselt vastuolus olukord, kus kliima soojenemise tõttu territooriumi kaotanud riik nõuab enda jätkuvat riigina tunnustamist, kuid arenenud riigid sellest keelduvad.

Kokkuvõtlikult võivad riigid olla huvitatud deterritorialiseeritud riikide staatuse säilitamisest kolmel põhjusel. Esiteks, kliimamuutustega võitlemine on kõigi riikide ühine huvi, isegi kui see ei ole veel täpselt avaldunud. Teiseks, see võib aidata ennetada konflikte, mis tekivad kliima soojenemisest tingitud piiriülese migratsiooni tõttu, sest nende riikide säilitamine aitab tagada stabiilsust nii rahvusvaheliselt kui ka rahvusgruppide sees. Ja kolmandaks, solidaarsus rahvusvahelise kogukonna vahel ei luba riikidel sellist tekkinud olukorda õiguslikuna aktsepteerida. Eelöeldust hoolimata ei loo nimetatud aspektid riikidele juriidilist kohustust. Puhtõiguslikult võib öelda, et nii nagu igal riigil pole kohustust oma kasvuhoonegaaside tarbimist vähendada, nii pole ka kohustust säilitada riiki, kes oma territooriumi on kaotanud. Kuigi kliima soojenemine võib avaldada mõju rahvusvahelisele rahule ja turvalisusele, pole

⁴⁵¹ Üldiselt solidaarsuse kohta vt: Williams, A. (viide 436), lk 497–502.

⁴⁵² MacDonald, R. St. J. (viide 420), lk 260. MacDonaldi põhimõttelt samasisulisele, kuid varasemale käsitlusele viitab ka Simma. Simma, B. (viide 420), lk 238.

⁴⁵³ Simma, B. (viide 420), lk 239–240.

⁴⁵⁴ UNFCCC. (viide 213), art 3(1). Sama nimetab ka preambuli esimene lõik. Nimelt võib sellist tulevikku suunatud kaitset näha osana niinimetatud solidaarsus- või kolmanda põlvkonna inimõigustest. Selliselt kutsutakse õigusi, mis oma sisult pole klassikalised inimõigused, vaid kollektiivsed, nagu õigus kvaliteetsele keskkonnale, mida saab tagada vaid rahvusvahelise õiguse abil ning koostööd tehes, sest nende õiguste tagamine eeldab riikide administratiivsete piiride ületamist. Kuigi selliste õiguste täpne iseloom ja olemus on vaieldavad, seisab nende taga solidaarsuse põhimõte. Brunnée, J. (viide 424), lk 794–795, 797–799.

ÜRO Julgeolekunõukogu ühtki selleteemalist resolutsiooni vastu võtnud.⁴⁵⁵ Ka solidaarsus pole iseenesest õiguslikult siduv kontseptsioon: kuigi MacDonald nimetab solidaarsust rahvusvahelise õiguse põhimõtteks, pole solidaarsuse põhimõtte ka tema enda sõnul üldine rahvusvaheline õigus.⁴⁵⁶ Siiski tasub ühist huvi ning selle seoseid solidaarsuse ja turvalisusega silmas pidada, sest ilmselt muutub selle tähtsus tulevikus seda suuremaks, mida enam kliima soojenemine mõju avaldab. Näiteks MacDonald, Simma ja Brunnée väidavad, et rahvusvahelise õiguse areng viitab tugevalt ühiste huvide tähtsuse suurenemisele rahvusvahelise õiguse süsteemis.⁴⁵⁷ Seda silmas pidades on pigem tõenäoline, et kui saabub aeg, millal esimene riik oma territooriumi meretaseme tõusu tõttu kaotab, ei ole rahvusvaheline kogukond õiguslikust olukorrast hoolimata valmis riigi kadumist õiguspärasena aktsepteerima. Selleks vajaliku konsensuseni jõudmine on aga seda tõenäolisem, mida olulisemaks muutub solidaarsuse põhimõtte ning mida enam räägitakse ühistest ja mitte individuaalsetest huvidest. Nagu Koskenniemi kirjutab, on just rahvusvahelise õiguse juristide ülesandeks formuleerida rahvusvahelise kogukonna ühised ideaalid, mis aitavad riikidel ühiselt edasi minna:

„At the time that I wrote this, war had begun in the Gulf, and the Soviet Union had increased military pressure on the Baltic republics. Both crises involved statehood: the former involved an attempt to restore it, the latter an effort to preserve the boundaries, claimed by one state and to prevent the creation of a new state. /.../ Attempts to discuss these situations as if they only manifested a formal-legal difficulty about „right to statehood” sound increasingly hollow. Inasmuch as statehood, too, has its substantive reasons, it is difficult to see how international lawyers could discuss these two cases without invoking *those* substances. /.../ [I]t challenges international lawyers to

⁴⁵⁵ De Wet, E. Wood, M. (viide 446), ¶15.

⁴⁵⁶ MacDonald, R. St. J. (viide 420), lk 302. Vt ka: Cassese, A. (viide 427), lk 650.

⁴⁵⁷ Simma, B. (viide 420), lk 234-235; Brunnée, J. (viide 424), lk 807-808; Brunnée, J. (viide 438), lk 572; MacDonald, R. St. J. (viide 420), lk 301-302. Keskkonnaõiguse kontekstis on ühiste huvide olulisuse suurenemine nähtav, kui võrrelda Stockholmi ja Rio deklaratsioone. Neist esimene, vastu võetud 1972. aastal, sätestas traditsioonilisele bilateraalsele vaatele tuginedes, et riikidel on suveräänne õigus oma ressursse kasutada ja oma majanduspoliitilisi eesmärgi järgida, kuigi seejuures tuleb tagada, et nad ei tekita teistele riikidele piiriülest kahju. Rio deklaratsioon, mis võeti vastu 20 aastat hiljem, näeb aga juba ette, et riigid peavad Maa ökosüsteemi säilitamiseks tegema koostööd, pidades silmas ühiste, kuid diferentseeritud kohustuste põhimõtet. Stockholmi deklaratsioon inimkeskkonna kohta, põhimõtte 21; tsiteeritud: Simma, B. (viide 420), lk 239. Rio deklaratsioon keskkonna ja arengu kohta, põhimõtte 7; tsiteeritud: *ibid.* Peale Rio kohtumist 1992. aastal, mille tulemusel võeti vastu ka UNFCCC, pole põhimõttelisi muutusi toimunud.

formulate and agree upon some very basic ideals of communal life, however tentative. Without this, it is hard to see how we might feel justified in looking beyond today's crises with any confidence in a shared future.”⁴⁵⁸

⁴⁵⁸ „Ajal, kui ma seda kirjutasin, oli alanud lahesõda ning Nõukogude Liit avaldas üha kasvavat sõjalist survet Balti riikidele. Mõlemad kriisid hõlmasid endas riiklust: esimene riikluse taastamise katset, ning teine ühe riigi nõudel riigipiiride säilitamist ja uue riigi tekkimise ära hoidmist. /.../ Püüded analüüsida neid olukordi nii, nagu nad kujutaksid endast vaid formaal-juriidilist küsimust „õigusest riiklusele”, kõlavad üha õõnsamalt. Nii nagu riikluselgi on oma sisulised põhjused, nii on keeruline ette kujutada, kuidas rahvusvahelise õiguse juristid võiksid arutleda nende kahe olukorra üle ilma *seda* sisu rakendamata. /.../ See esitab rahvusvahelise õiguse juristidele väljakutse formuleerida ja kokkuleppele jõuda mõnedes kogukonnaelu alusideaalides, ükskõik kui ebakindlad [need alguses ei tundu]. Ilma selleta on raske ette kujutada, kuidas me võiksimme end tunda õigustatult kindlalt ühises tulevikus, vaadates kaugemale tänastest kriisidest.” Koskeniemi, M. (viide 417), lk 410.

KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED

Vastus käesoleva magistritöö põhiküsimusele, kas riik võib kliima soojenedes kaduda, on: „Jah, võib küll.” Seda seetõttu, et riigi territoorium võib kliima soojenemise ja meretaseme tõusu tõttu jääda püsivalt vee alla, aga vastavalt rahvusvahelisele õigusele peab riigil riigina eksisteerimiseks olema kindel territoorium. Riikide olemasolu on küsimus, mille üle peab olema võimalik otsustada rahvusvahelisele õigusele tuginedes. Kuigi on teadlasi, nagu Jellinek, kes seavad riigi olemasolu õigusliku aspekti kahtluse alla, viitab nüüdne jurisprudents ja kohtupraktika vastupidisele. Otsus riikluse õiguslikust iseloomust sõltub sellest, milline tähendus anda teiste riikide tunnustamisele. Kui riikide tunnustusele omistada konstitutiivne roll, tähendab see, et riigi olemasolu on poliitiline küsimus, sest teiste riikide tunnustamine on poliitiline ja mitte õiguslik tegu. Ja vastupidi, nagu näiteks Crawford kirjutab, kui teiste riikide tunnustamisel on deklaratiivne roll, peab rahvusvaheline õigus pakkuma kriteeriumid, mille alusel saab riigi olemasolu üle otsustada. Enamik tänapäeva õigusteadlastest kinnitab viimasena nimetatut kehtivust.

Ühe sellise normina, mis riiklusele kohaldub, võib näha Montevideo konventsiooni esimeses artiklis toodud riigi definitsiooni. Nagu Grant väidab, tsiteerivad õigusteadlased seda iseenesestmõistetavalt, sest see on ainus kirjutatud riiklust reguleeriv õigusnorm. Sellest hoolimata leiab Grant, et Montevideo definitsiooni ei saa pidada tavaõiguseks. Käesoleva töö autor nõustub tema väitega, et võib olla kriteeriume, mida Montevideo konventsioon ei nimeta ning ka riigist arusaam võib aja jooksul muutuda. Samas ei saa tähelepanuta jätta asjaolu, et kui mitte kõik, siis valdav enamus õigusteadlasi mõistab riigina juriidilist isikut, kellel on rahvastik, valitsus ja territoorium ning kes on vähemalt teatud määral iseseisev. See on riigi definitsioon praeguses paradigmas. Seda on kinnitanud ka kohtud, kui nad on pidanud otsustama riigi olemasolu üle, nagu näiteks Saksa-Poola Segatribunali otsus asjas *Deutsche Continental Gas-Gesellschaft* ja ICTY otsus Slobodan Miloševići süüasjas. Sellest samast normist lähtus Jugoslaavia situatsiooni õiguslikus hinnangus ka Badinteri komisjon. Seega, kuigi Grant tõstatab olulisi küsimusi, mis võivad Montevideo konventsiooni staatuse kahtluse alla seada, eksisteerib jurisprudentsile ning kohtupraktikale tuginedes rahvusvahelises õiguses norm, mille alusel saab otsustada riigi olemasolu üle. Kui tunnustamisel on ainult deklaratiivne roll, peab rahvusvaheline õigus pakkuma normi riikluse üle otsustamiseks, ning praegusaegses õiguses peegeldab selle normi sisu Montevideo konventsiooni esimene artikkel.

Kas sellelesamale normile saab aga ka tugineda riigi lõppemise üle otsustamisel? Nagu Craven argumenteerib, pole põhjust, miks ei peaks sama norm kohalduma ka riikide lõppemise üle otsustamisel. Seisukohal, et riikide lõppemisele peaksid kohalduma erisugused reeglid, on ilmselt kaks põhjust. Esiteks, alates 1945. aastast on lõppenud vaid üksikud riigid ja vaid kaks nendest mittevabatahtlikult. Ja teiseks, jätkuvuse eeldus näeb ette, et riik ei lõpe ka juhul, kui tal pole ajutiselt mõnda riigi tunnustest. Nimetatud põhjused aga ei tähenda, et riik ei võiks lõppeda, kui ta püsivalt riigi tunnustele ei vasta, seda eriti riigi kriteeriumide abstraktsuse ja välistavuse valguses. Abstraktsus väljendub selles, et riik ei lõpe, kui üks konkreetne tunnus asendub teisega (näiteks üks territoorium teisega). Välistavus tähendab, et riigi tunnuste norm välistab rahvusvahelisest kogukonnast isikud, kes pole riigid, seda nii riigi tekkimisel kui ka lõppemisel.

Eelöeldust tuleneb, et riik lõpeb, kui ta kaotab püsivalt oma territooriumi. Siiski on riigil võimalus oma riiklus säilitada, kui ta saab uue territooriumi või kui rahvusvaheline kogukond otsustab territooriumist hoolimata tema staatust alal hoida. Uue territooriumi saamiseks on ohustatud riigid ise, aga ka õigusteoreetikud välja pakkunud kolm võimalust: uue territooriumi ostmine, rentimine või tehissaarele ümberasumine. Territooriumi ostmine tähendab tsessiooni, millega kaasneb raha maksmine. See on territooriumi kaotanud saareriigile ilmselt parim lahendus, sest tsessiooni teel saadud territoorium vastab riigi territooriumi tunnustele ning riigi püsimises ei teki kahtlust.

Teine võimalus, territooriumi rent, on ebaselgem lahendus, sest pole kindel, kas renditud territooriumiga riik vastab riigi tunnustele, teisisõnu, kas renditud territoorium saab olla riigi territooriumiks riikluse mõttes. Esiteks ei ole õigusteadlased ühel nõul selles, millise tiitli rentija saab: kas ainult administratiivse, mis tähendab, et ta ei saa renditud territooriumil olla suverään, või suveräänse tiitli. Ka riikide praktika ei paku selles punktis selgust. Argumenteerida võib mõlemalt poolt: rentija on rendilepingu kehtivuse ajal territooriumi suverään või suverääniks jääb ikkagi rendileandja. Kui rentija saab renditud territooriumil olla suverään, tekib siiski kahtlus tema iseseisvusest. Samas, kui lähtuda sellest, et mitmed riigid on praegu teistest riikidest sõltuvad ning et iseseisvuse kriteerium tähistab pigem juriidilist iseseisvust, s.t. et riik ei allu teise riigile, võib pidada võimalikuks, et riik saab renditud territooriumil olla iseseisev. Sellist lahendust toetab ka asjaolu, et rendileandjal pole õigust lepingut omavoliliselt lõpetada ning ka territooriumi kolmandale riigile loovutamise puhul jääb rendileping kehtima. Seega, kui riik saab rendilepinguga piisavalt laiaulatuslikud õigused, võib ta renditud territooriumil riigina püsida.

Kolmas võimalus uue territooriumi saamiseks on riigi ümberasumine tehissaartele. Ka niisuguse lahenduse puhul on riigi jätkumine ebaselge. Siseriiklik kohtupraktika ning ÜRO mereõiguse konventsioon ütlevad *expressis verbis*, et tehissaar pole riigi territoorium. Siiski võib nii kohtupraktikat kui mereõiguse regulatsiooni tõlgendada kindlas kontekstis. Siseriiklik kohtupraktika on tegelnud juhtumitega, mille puhul eraisik on soovinud luua uue riigi. ÜRO mereõiguse konventsiooni eesmärk on ilmselt vältida olukorda, kus riigid saaksid tehissaari ehitades laiendada oma suveräänsust mere üle, mistõttu ei ole tehissaat loetud võrdseks looduslikuga. Seega ei ütle need normid otsesõnu, et tehissaar ei võiks olla riigi territoorium. Eelöeldule lisab kaalu, kui võtta arvesse, et ohustatud saareriik ehitab tehissaare oma territoriaalmere piiresse ega pruugi tehissaare ümber kehtestada uusi, täiendavaid merepiire.

Rayfuse on välja pakkunud idee, et riik võiks eksisteerida ka deterritorialiseeritult, s.t. ilma territooriumita. Selle idee on üle võtnud ka Stoutenburg ja Burkett. Kuigi Rayfuse ja Burkett on seisukohal, et Püha Tooli ja Malta Ordu funktsionaalne suveräänsus võib tähendada, et riik saab ka praegu ilma territooriumita olla suverään, käesoleva töö autor sellega ei nõustu. Ei Püha Tool ega Malta Ordu pole riigid ning nende niinimetatud suveräänsus on lahutamatult seotud rolliga, mida nad rahvusvahelisel tasandil täidavad. Riigil peab praeguse rahvusvahelise õiguse järgi olema kindel territoorium, et ta saaks riigina eksisteerida. See aga ei tähenda, et õigus ei võiks tulevikus muutuda. Kuigi, nagu Stoutenburg kirjutab, pole rahvusvahelisel kogukonnal sellise territooriumita riigi normi aktsepteerimiseks juriidilist kohustust, võib teistel riikidel olla huvi sellist territooriumita riiki riigina tunnustada. Kuigi tunnustamine iseenesest ei loo ega lõpeta riike, võib selles näha uue rahvusvahelise normi teket.

Teiste riikide huvi võib esmajoones tuleneda arusaamast, et kliima soojenemise probleemidega saab võidelda vaid ühiselt. Kuigi selline ühine huvi pole veel täielikult rahvusvahelises õiguses kristalliseerunud, viitab üldine rahvusvahelise õiguse areng, et ühisel huvil on riikidevahelistes suhetes üha suurem roll. Deterritorialiseeritud riikide tunnustamine kui olukord, kus riigid ühiselt ei aktsepteeri kliima soojenemise kahjulikke tagajärgi, on tõenäolisem, kui asetada selline ühine huvi solidaarsuse ja rahvusvahelise julgeoleku konteksti. Kliima soojenemine võib ohustada rahvusvahelist julgeolekut, sest kliimamuutuste tõttu ümber asunud või selle tagajärgede eest põgenenud inimeste ning sihtkohariigi elanike vahel võib tekkida konflikt, mida võib suurendada inimeste frustratsioon riigi kadumise üle. Sel juhul võib riikide ühine huvi avalduda soovis säilitada kindel stabiilsus ja *status quo* rahvusvahelistes suhetes ning mitte aktsepteerida riigi lõppemist, kui tema territoorium

meretaseme tõusu tõttu kaob. Sama järelدuseni viib solidaarsuse põhimõte. Kui riigid aktsepteerivad olukorda, et riik kaotab oma staatuse kliima soojenemise tõttu, on ilmselt keeruline rääkida ühisest huvist kliimamuutustega võitlemisel. Ja teisest küljest, kuna arenenud riigid peavad arenevatel riikidel aitama kliimamuutuste tagajärgedega kohanduda, on riigi kadumine kliimamuutuste tagajärjel sellise põhimõttega vastuolus. Kuigi eelnimetatud solidaarsuse ja julgeoleku aspektid pole praegu õiguslikult siduvad, võib oletada, et mida enam pöörab rahvusvaheline kogukond tähelepanu solidaarsusele ja kliimamuutustega kaasnevatele julgeolekuriskidele, seda suurema tõenäosusega võimaldatakse riigil eksisteerida ka deterritorialiseeritult, kui riik ja tema elanikud seda soovivad.

Seega leidis kokkuvõttes üks osa hüpoteesist kinnitust, teine osa sai mõnevõrra ümber lükatud. Hüpotees oli kaheplaaniline: esiteks, kui riigi territoorium jääb püsivalt vee alla, ei saa ta riigina eksisteerida; ja teiseks, territooriumi ostmise ja rentimise ning tehissaartele ümberasumine võivad lubada riigil oma staatuse säilitada. Teine osa leidis kinnitust: nii ostetud kui ka renditud territoorium ja tehissaared võivad põhimõtteliselt olla riigi uueks territooriumiks. Hüpoteesi esimese osa aga lükkab vähemalt osaliselt ümber deterritorialiseeritud riikide võimalik aktsepteerimine tulevikus. Nagu kirjeldatud, on tõenäoline, et solidaarsuse ja julgeoleku põhimõtet silmas pidades ning üldise rahvusvahelise õiguse arengu taustal ei aktsepteeri rahvusvaheline kogukond riigi lõppemist territooriumi kaotamise tõttu, vaid laseb riigil oma staatuse säilitada ka territooriumita, kui riik seda soovib. See tähendab, et rahvusvahelises õiguses võib tekkida uus norm, mis kohaldub deterritorialiseeritud riikidele.

Selline deterritorialiseeritud riigi olemasolu pole kindlasti võimatu, nagu kinnitab ka Burketti käsitus deterritorialiseeritud riigist osana muudetud ÜRO hooldussüsteemist.⁴⁵⁹ Siiski tekitab see olulisi küsimusi: kui riik saab eksisteerida deterritorialiseeritult, siis millised on tema jurisdiktsiooni piirid? Mil määral on tal õigus otsustada oma inimeste üle, kes asuvad kolmandas riigis? Kas riik suudab täita kohustusi oma elanikkonna ees, kui tal pole kindlat territooriumi, mille üle tal oleks suveräänsus? Sellised praktilised küsimused tekivad ka riigi lõppemise puhul: kas tema elanikkond jääb automaatselt kodakondsuseta? Mis hetkel saab riigi lõppenuks lugeda, eriti võttes arvesse, et jätkuvuse eeldus võib riigi staatust kindla aja jooksul alal hoida? Mis saab riigi varast? Sellistele praktilistele küsimustele võib vastust otsida edasises uurimistöös.

⁴⁵⁹ Burkett, M. A. (viide 14), lk 108–120.

CAN A STATE DISAPPEAR DUE TO CLIMATE CHANGE? INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS

Abstract

Although exact mechanisms regarding climate change and sea-level rise remain unclear, there is now a general understanding that the climate is warming. Thus, the issue of climate change induced sea-level rise and its possible impacts on states in the Pacific and Indian Ocean is increasingly occupying the minds of legal scholars and discussions at the UN level. The most threatened small island nations are cultivating the idea of themselves as new states of Atlantis who will be swallowed by the sea during the course of the next century, which helps them to draw attention to the problems related to climate change. That being said, at the time of writing this thesis, there are only a few thorough analyses conducted with regard to possible loss of statehood due to sea-level rise. Thus, this thesis strives to shed some light on the issues of statehood and possible solutions to the loss of territory. My hypothesis is two-fold: first, a state will lose its statehood after losing its territory; and second, all the possible options that the threatened island states have proposed – buying or renting new territory, or relocating to artificial islands – can be viable to maintain their statehood. The methods used in this thesis are traditional methods of legal scholarship, including comparative and historical methods, but mainly it is a doctrine-critical analysis, which also touches upon philosophical and theoretical views on statehood.

Regarding the possible loss of statehood, one must first establish whether there exist international legal norms regarding statehood. If there were none, the loss of statehood would be a political issue and not a legal one. And second, if one would find that international law regulates the question when an entity can be regarded a state, and the loss of territory would constitute stripping an entity of its statehood, then one has to look at possible solutions to maintain an entity's status as a state. Accordingly, the thesis in hand is divided into two parts: first part deals with the question regarding international law of statehood, and the second looks at possible solutions to the loss of territory and loss of statehood thereafter.

First part of this thesis analyzes four important questions regarding statehood and international law. First, is the issue of statehood a legal question or merely subject to political decision-making? Second, if it is a legal question, what constitutes a state under international law? Third, do these norms also apply to the extinction of states or only to creation? And fourth, as this thesis focuses on the loss of territory, what is a territory and what is the

relationship between a state and its territory? The last question is important, as it sets the framework for possible solutions.

First, the question whether a state exists or not, is a legal question. Although there are scholars such as Jellinek, who argue that a state cannot and should not be regulated by law, this position is erroneous. As the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia found in its decision regarding the case of Slobodan Milošević in 2004, “/.../ the formation of states is a matter that is regulated by law /.../.” Although the court hinted that this finding is independent from the nature of recognition, this author argues otherwise. The issue whether statehood is a legal question, depends directly on whether recognition is constitutive or merely declaratory. According to Grant, recognition is a political act of a state, a state’s choice whether to have political and other relations with another entity. Thus, if one were to find that recognition is constitutive, a state comes into being through political process. And vice versa, if recognition is declaratory, then international law must provide an answer to when an entity is a state. As most highly qualified publicists such as Shaw, Harris, Duursma, Lowe, Crawford and Dixon argue, state practice and jurisprudence today show that recognition is regarded as having only declaratory nature. Thus, and as Crawford points out, if recognition is only declaratory, it is for the international law to provide for criteria applicable to decide whether an entity is a state or not.

The most-cited and well-known definition of a state is set out in article 1 of the so-called Montevideo convention. This convention, ratified by only five countries, sets out the criteria for a state as follows: a permanent population; a defined territory; government; and capacity to enter into relations with other states. The last criterion is among the jurisprudence seen as representing the criterion of independence, as capacity to enter into relations with other states is rather a consequence of statehood and not a prerequisite to it. Although this norm is cited in almost every book and article, which deals with statehood, Grant has published an important article criticizing the automatic reliance on this norm and its allegedly customary nature. Grant’s critique relies on three arguments: first, there have been many paradigms regarding statehood and effectiveness is not the only understanding of statehood; second, not all the necessary criteria are listed in article 1 of the Montevideo convention; and third, some criteria listed are not necessary to establish that an entity is a state. This author agrees in general with Grant’s first and third points, namely that there have been different understandings of what a state is, and some criteria, like the fact that an entity must demand to be a state, are not listed in article 1 of the Montevideo convention. Although it should be noted that the first critique,

namely that there have been different paradigms, does not constitute that the current paradigm does not reflect existing law. It merely means that there have been different views on statehood in the past. Furthermore, this author does not agree with Grant on the second issue. Grant says that not all criteria are necessary to establish a state and refers to the criteria of capacity to enter into relations with other states and territory. Regarding the former, according to Crawford and others it can be seen as a criterion of independence and thus, it is necessary for an entity to be regarded as a state. In relation to territory, Grant argues that it is not necessary to establish a state and brings the example of France recognizing Czechoslovakia and Poland during the First World War without them having defined territory. This one example does not mean that territory is not a criterion of a state: as recognition is a political act of a state, which embodies its free will to enter into relations with another entity, this does not show that an entity should not have territory to be regarded as a state. Quite the opposite, states are territorial entities and need some territorial base upon which to operate, as argued by many scholars like Cassese, Shaw, and Crawford. Furthermore, Higgins, Harris, Warbrick and Rothwell say *expressis verbis* that the Montevideo criteria reflect customary international law. The German-Polish Mixed Tribunal, the ICTY and the Badinter Commission also applied the same criteria, when they had to decide whether an entity was a state or not. Although Grant's critique is relevant, international law must provide a norm, upon which to decide, especially as recognition is only declaratory. Thus, the Montevideo criteria provide for today's understanding of statehood and law, and they can be regarded as reflecting the necessary criteria for statehood.

Although article 1 of the Montevideo convention does not say that it should be applied only in case of creating a state, it is regarded as such by many scholars, including Marek, Giorgetti and Grant. However, this position is not correct. As Craven argues, there is no sound reason for not applying the same criteria to extinction of states. As Craven explains, the Montevideo criteria are abstract and exclusive. Their abstractness means that a state does not become extinct when its government or territory changes. Exclusivity means that their purpose is to exclude entities from the category of states when they do not comply with the criteria. Thus, they should be applied also to extinction. This conclusion does not collide with the presumption of continuity. Although we presume that states continue to exist, this does not mean that they should never become extinct. The presumption of continuity, as Crawford puts it, means that an entity might be able to temporarily uphold its status when it is missing one or more criteria. However, when a situation has become permanent, an entity is no longer a state. This is a conclusion that Crawford himself actually confirms. Furthermore, there have been

only two involuntary extinctions of states after the Second World War. First of them, annexation of Hyderabad by India does not provide much evidence, as it did not receive much attention or debate. The second, dissolution of Yugoslavia provides a better example, as there arose many legal questions that needed to be answered. The Badinter Commission, asked especially to evaluate the situation regarding the dissolution of Yugoslavia, found in its Opinion no. 8, referring to its Opinion no. 1, that Yugoslavia no longer met the criteria of population, government and territory, and thus, was no longer a state. Therefore, the same criteria should be applied to the extinction of states.

The foregoing analysis focuses on one of the Montevideo criteria, namely that of territory. A state's territory is especially important as it provides the necessary physical dimension in which a state conducts its activities. As Shaw has put it, the concepts of jurisdiction and sovereignty are comprehensible only in relation to territory. The essence of state sovereignty over its territory is captured in the notion of title. Title signifies the rights that a state has with regards to its territory. Although title may be obtained through a variety of means, when a title is obtained through a mutual agreement, it is the will of the parties to confer title that determines whether a title has moved from one to another, as confirmed by the International Court of Justice in the *Pedra Branca/Pulau Batu Puteh* case. A state does not have to own the territory to be sovereign on that territory, as sovereignty and ownership are not dependent on one another.

Thus, to conclude the first part of this thesis, if a state loses its territory, it also loses its statehood, as an entity needs territory to be regarded a state under international law. This loss of statehood might not happen overnight, as the presumption of continuity might uphold an entity's statehood when, for example, there are still negotiations going on regarding the possible purchase or rent of territory. But in general, when a state has permanently lost its territory, it is no longer a state. However, there are possible options to maintain its statehood. One option would be to require new territory in the form of cession, rent or artificial islands. Another, and a very interesting one, would be to introduce a new kind of norm to international law, that of deterritorialized states.

Cession would be the safest option for a state to maintain its statehood, as cession means that a state obtains a title to sovereignty over certain territory. Thus, the issue whether a state complies with the criteria does not arise. However, the two problems regarding cession, are: first, new territory must be in a suitable climate zone, so as to guarantee the well-being of the

population; and second, although cession does not need to happen in a form of a sale, it is not likely that any state would be willing to cede territory without some benefit and as the threatened island states are among the poorer states in the world, there is much suspicion regarding their ability to pay for new territory. Although theoretically not impossible, possible monetary claims against developed states for emissions of greenhouse gases will probably not be successful. That is because states cannot be held responsible retrospectively and climate change has been caused by all the emitting states starting from the industrialization period. Thus, it might prove to be impossible to argue which state is responsible for which damage caused.

Another option, rent, might provide for new territory in terms of statehood. There is no general agreement whether rent confers title to sovereignty or merely title to administration. In the latter case, rented territory cannot constitute territory in terms of statehood, as the lessor does not obtain sovereignty over territory. However, if the lessor receives a wide variety of rights over certain territory, as for example was the case concerning the lease between China and Britain or the United States and Panama, it could be argued that the lessor has received a title to sovereignty. In that case, the only problematic issue might be that of independence. However, if one looks at independence as legal independence, i.e. not being subjected to another state's power, as emphasized by judge Anzilotti in his separate opinion in the *Customs Regime Between Germany and Austria* case, than a state can be independent even on rented territory. This is especially so, because the lessee does not have the power to terminate the agreement without proper justification and the lease remains valid even if the lessee would transfer the ownership of the territory in question to a third state.

The third option, artificial islands, is probably most problematic, as there are scholars like Crawford, who firmly hold that an artificial island cannot provide for state territory. Judicial practice has proved the same. Furthermore, the UN Convention on the Law of the Sea states *expressis verbis* that an artificial island is not considered equal to a naturally formed island. However, if one puts these norms into context, artificial islands may provide for a state's territory in terms of statehood. The disputes that have been decided in domestic courts have dealt with private individuals or corporations trying to create a state in order to avoid tax duties or similar activities. Even if a state would be allowed to exist on an artificial island, the aforementioned situations would not pose a threat that private individuals or entities would be allowed to claim an artificial island as territory of their newly created state, as a private individual cannot create a state in another state's territorial waters, because this can be

regarded as a violation of the state's territorial integrity. A person also cannot create a state in the high seas, because the UN Convention on the Law of the Sea, relying on the principle of freedom of the high seas, specifically foresees that no state can assert its sovereignty over any part of the high seas. Regarding the second norm, the regulation of the law of the sea pursues to avoid a situation where states would start to claim additional parts of the sea around artificial islands. However, if a state that has lost its territory does not claim any additional parts of the sea, there is no reason why a state would not be allowed to claim an artificial island as its new territory. Even if a state would want to claim new sea zones, this would be possible if a new norm would be adopted, determining the exact addressees who would be allowed to benefit from this new rule. Those addressees would be the threatened island states who have or are about to lose their territory; this threat of losing territory due to sealevel rise would have to be objectively ascertained. In short, if a state would want to move to an artificial island and claim it as its new territory (without new sea zones), this does not contradict with existing judicial practice or law of the sea, as it does not undermine or render impossible to achieve the purposes of the aforementioned norms.

If a state has lost all of its territory and has not been able to acquire a new one, there might still be a possibility for it to keep its status without territory. Rayfuse originally proposed this idea of deterritorialized state, relying on four examples of entities without territory, but with some sovereignty. Regarding statehood, the only possible precedent would be the Sovereign Order of Malta and the Holy See in the years between 1870 and 1929. It is true, that the Sovereign Order of Malta was a state before 1798, when it lost all of its territory. However, the Order lost its statehood when it lost its territory, as confirmed by the Court of Cassation of Italy in the case *Nanni v Pace and the Sovereign Order of Malta*. Although the order maintained some international legal personality, it is neither a state nor a full sovereign. The example of the Holy See is a more complicated one, as there is a lot of misconception about the Holy See and its status. The prevailing view seems to be that Vatican is a state under international law and the Holy See may be looked upon as its government. On the other hand, the Holy See as the head of the Catholic Church also enjoys some international legal personality. However, as Crawford and others show, the Holy See has never been a state; Papal States were a state before 1870, but the Holy See itself was not. Thus, the examples of the Sovereign Order of Malta and the Holy See do not provide for a precedent on which the threatened nations may rely when trying to maintain their statehood.

Hence, as a state needs territory to be a state under current international law, there should evolve a new norm, which would allow a state to maintain its statehood even after losing territory. Although Stoutenburg advocates this idea in terms of continuing recognition, recognition does not create nor maintain statehood, although it can amount to a general consensus among the international community regarding a new legal norm. Three questions arise from this notion: first of all, why would a state itself be interested in maintaining its statehood after losing territory; second, is there an international legal obligation to accept such a norm regarding deterritorialized states; and third, if not, why should the international be interested in accepting this new norm?

A state itself may be interested in maintaining its statehood for three reasons. First, a state is the highest guarantee that the traditions and the culture of a community will be preserved. This is what the threatened nations themselves stress as the issue of most importance. Second, a state will lose its right to safeguard the rights of its people from being violated, as a state is the main guardian of its people's rights through the right to offer diplomatic protection. And third, if a state is no longer a state, then it will lose all other rights under international law, which only states can enjoy. Most importantly, a state will lose its membership in the UN, access to the International Court of Justice, and its right to claim sea zones according to the UN Convention on the Law of the Sea. The last aspect presupposes fixing baselines before the land territory becomes submerged.

Although Stoutenburg suggests that there might be a legal obligation to recognize deterritorialized states, this obligation is hard to construct, as Stoutenburg herself points out. A legal obligation could be constructed on the basis of article 41 paragraph 2 of the Articles on State Responsibility, which says that no state will recognize as legal a situation, which has come into being through violating *ius cogens* norm. *Ius cogens* norms that could be violated are right to life and right to natural resources. As with monetary claims described above, the most problematic issue is that of retrospective responsibility. Thus, there is not a legal obligation to accept a state in a deterritorialized form.

However, an international community could, and probably will allow a state to exist even without territory, because the general evolution of international law suggests a growing emphasis on common interests. In the context of this thesis, the relevant common interest is combating climate change and its consequences. The future acceptance of a deterritorialized state is especially probable, if one puts this common interest in the context of security and

solidarity. Many authors have suggested that climate change is a threat to international peace and security. Regarding this thesis, the aforementioned risk can manifest itself by causing ethnic or other conflict over political, economic and other resources between the people fleeing from submerging islands, and the inhabitants of the country of destination. Thus, the international community might want to maintain a certain *status quo* so as not to add more tension to the emerging conflict. Although the numbers of people are small at first, the maintenance of certain stability is crucial for the future, when states with larger populations, such as Bangladesh, will start experiencing the consequences of climate change. Solidarity in this context is two-fold. First, as developed states have an obligation under the UNFCCC to assist developing states, they could help a state that has lost its territory by not stripping it of its statehood. A different approach would go against the principle of solidarity between developed and developing states. And second, as solidarity signifies a global contribution to combat climate change, a situation where some states lose their statehood due to sea level rise would undermine the actual acceptance of that principle. Thus, it is probable, that when a territory becomes permanently submerged, the international community will not accept the loss of statehood, but will introduce a new kind of norm in international law that allows a state to exist even after losing all of its territory and not having been able to acquire a new one.

Therefore, the hypothesis of this thesis was partly confirmed and partly not. The second part of the hypothesis was confirmed, namely that buying or renting territory, or territory in the form of an artificial island could constitute new territory in terms of statehood. However, the first part, that a state will lose its statehood when its territory becomes submerged, was challenged by the probable acceptance of a deterritorialized state.

Although the existence of a deterritorialized state in practice is possible, there are many questions that need to be answered. What would be the limit of a deterritorialized state's jurisdiction? What would be the interaction between the laws of a deterritorialized state and the laws of the third state, where its population is residing? Can a state actually carry out its obligations towards its citizens if it lacks territory? Same kind of practical questions arise when a state would become extinct. Would its people automatically lose their citizenship? What would be the exact time when a state would lose its statehood? What would happen to the property that a state might hold? All these questions remain answered in future research.

KASUTATUD ALLIKAD

Rahvusvahelised lepingud

1. Agreement Between the United States and Cuba for the Lease of Lands for Coaling and Naval stations. Allkirjastatud Havanas, 23.02.1933. Kättesaadav: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/dip_cuba002.asp.
2. Charter of the Organization of American States. – United Nations Treaty Series 1952/119, lk 3 jj.
3. Convention between the German Empire and China Respecting the Lease of Kiao-Chau. Allkirjastatud Pekingis, 06.03.1898. – American Journal of International Law Supplement 1910/4, lk 285–289.
4. Convention between Russia and China for Lease to Russia of Port Arthur, Talienwan and the Adjacent Waters. Allkirjastatud Pekingis, 27.03.1898. – American Journal of International Law Supplement 1910/4, lk 289–292.
5. Convention between the United Kingdom and China, Respecting an Extension of Hong Kong Territory. Allkirjastatud Pekingis, 1898. – American Journal of International Law Supplement 1910/4, lk 295–296.
6. Convention for the Lease of Kuang-Chow Wan. Esitatud 27.05.1898, ratifitseeritud Hiina poolt 05.01.1900. – American Journal of International Law 1910/4, lk 293–295.
7. Convention on the Rights and Duties of States. – League of Nations Treaty Series 1936/165, lk 19 jj.
8. Convention on the Territorial Sea and the Contiguous Zone. – United Nations Treaty Series 1966/516, lk 205 jj.
9. Eesti Vabariigi ja Püha Tooli vaheline kokkulepe katoliku kiriku õigusliku staatuse kohta Eesti Vabariigis. Kokkulepitud nootide vahetamise teel Tallinnas, 23.12.1998, ja Vatikanis, 15.02.1999. – RT II 1999, 7, 47.
10. Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt. – RT II 1994, 10, 11.
11. Majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvusvaheline pakt. – RT II 1993, 10, 13.
12. Rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsioon. – RT II 2007, 15.
13. Riikide õigusjärglust rahvusvaheliste lepingute suhtes käsitlev Viini konventsioon. – RT II 2008, 22, 65.
14. Riikide õigusjärglust vara, arhiivide ja võlgade suhtes käsitlev Viini konventsioon. – RT II 2008, 21, 58.

15. Treaty between the United States of America and the French Republic. Allkirjastatud Pariisis, 30.04.1803. Kättesaadav: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/louis1.asp.
16. Treaty concerning the Cession of the Russian Possessions in North America by his Majesty the Emperor of all the Russias to the United States of America. Allkirjastatud Washington, 20.06.1867. Kättesaadav: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/treatywi.asp.
17. Treaty of Peace between the State of Israel and the Hashemite Kingdom of Jordan. Allkirjastatud Arava/Araba piiripunktis, 26.10.1994. – United Nations Treaty Series 2002/2042, lk 351 jj.
18. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni kliimamuutuste raamkonventsioon. – RT II 1994, 14, 43.
19. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni kliimamuutuste raamkonventsiooni Kyoto protokoll. – RT II 2002, 26, 111.
20. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni mereõiguse konventsioon. – RT II 2005, 16, 48.
21. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikiri ning Rahvusvahelise Kohtu statuut. – RT II 1996, 24, 95.

Rahvusvaheline kohtupraktika

1. *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide* (Bosnia ja Hertsegoviina vs. Serbia ja Montenegro). Rahvusvaheline Kohus, 26.02.2007, International Court of Justice Reports 2007, lk 43 jj.
2. *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited* (Belgia vs. Hispaania). Rahvusvaheline Kohus, 05.02.1970, International Court of Justice Reports 1970, lk 3 jj.
3. *Certain Phosphate Lands in Nauru* (Nauru vs. Austraalia). Rahvusvaheline Kohus, 26.06.1992, International Court of Justice Reports 1992, lk 240 jj.
4. *Corfu Channel* (Suurbritannia Ühendkuningriigid ja Põhja-Iirimaa vs. Albaania). Rahvusvaheline Kohus, 09.04.1949, International Court of Justice Reports 1949, lk 4 jj.
5. *Deutsche Continental Gas-Gesellschaft v. Polish State*. Saksa-Poola segatribunal, 1929, International Law Reports 1929/5, lk 11 jj.
6. *Frontier Dispute* (Benin/Niger). Rahvusvaheline Kohus, 12.07.2005, International Court of Justice Reports 2005, lk 90 jj.
7. *Frontier Dispute* (Burkina Faso/Mali Vabariik). Rahvusvaheline Kohus, 22.12.1986, International Court of Justice Reports 1986, lk 554 jj.

8. *Gabčíkovo-Nagymaros Project* (Ungari/Slovakkia). Rahvusvaheline Kohus, 25.09.1997, International Court of Justice Reports 1997, lk 7 jj.
9. *Island of Palmas* (Holland, Ameerika Ühendriigid). Alaline Arbitraažikohus, 04.04.1928, Reports of International Arbitral Awards, vol. II, lk 829 jj.
10. *Legal Status of Eastern Greenland* (Taani vs. Norra). Alaline Rahvusvaheline Kohus, 05.04.1933, Report Series A/B, nr. 53, lk 22 jj.
11. *Monetary Gold Removed from Rome in 1943* (Itaalia vs. Prantsusmaa, Suurbritannia Ühendkuningriigid ja Põhja-Iirimaa ning Ameerika Ühendriigid). Rahvusvaheline Kohus, 15.06.1954, International Court of Justice Reports 1954, lk 19 jj.
12. *North Sea Continental Shelf Cases* (Saksamaa Liitvabariik/Taani; Saksamaa Liitvabariik/Holland). Rahvusvaheline Kohus, 20.02.1969, International Court of Justice Reports 1969, lk 3 jj.
13. *Prosecutor v. Slobodan Milošević* (Otsus õigeksmõistva kohtuotsuse ettepaneku kohta). Endise Jugoslaavia Rahvusvaheline Kriminaaltribunal, 16.06.2004, kättesaadav ICTY veebilehel: http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/tdec/en/040616.pdf.
14. *Sovereignty over Pedra Branca/Pulau Batu Puteh* (Malaisia/Singapur). Rahvusvaheline Kohus, 23.05.2008, International Court of Justice Reports 2008, lk 12 jj.
15. *Territorial Sovereignty and Scope of the Dispute* (Eritrea/Jeemen). Alaline Arbitraažikohus, 09.10.1998, Reports of International Arbitral Awards, vol. XXII, lk 209 jj.
16. *Trail Smelter* (Ameerika Ühendriigid, Kanada). Alaline Arbitraažikohus, 11.03.1941, Reports of International Arbitral Awards, vol. III, lk 1905 jj.
17. *The case of the S.S. „Lotus”* (Prantsusmaa vs. Türgi). Alaline Rahvusvaheline Kohus, 7.09.1927, Report Series A, nr 10.
18. *United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran* (Ameerika Ühendriigid vs. Iraan). Rahvusvaheline Kohus, 24.05.1980, International Court of Justice Reports 1980, lk 3 jj.

Rahvusvahelised mittesiduvad arvamused

1. *Corfu Channel* (Suurbritannia Ühendkuningriigid ja Põhja-Iirimaa vs. Albaania) (kohtunik Alvarez eeriavamus). Rahvusvaheline Kohus, 09.04.1949, International Court of Justice Reports 1949, lk 39 jj.
2. *Customs Regime Between Germany and Austria* (soovitusliku iseloomuga arvamus) (kohtunik Anzilotti eeriavamus). Alaline Rahvusvaheline Kohus, 05.09.1931, Report Series A/B, nr 41, lk 55 jj.

3. *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons* (soovitusliku iseloomuga arvamus). Rahvusvaheline Kohus, 08.07.1996, International Court of Justice Reports 1996, lk 226 jj.
4. *Nationality Decrees issued in Tunis and Morocco* (soovitusliku iseloomuga arvamus). Alaline Rahvusvaheline Kohus, 07.02.1923, Series B, nr. 4, lk 7 jj.
5. *Opinion no. 1.* Jugoslaavia konverentsi Arbitraažikomisjon, 29.11.1991, International Law Reports 1993/92, lk 162–166.
6. *Opinion no. 4.* Jugoslaavia konverentsi Arbitraažikomisjon, 11.01.1992. Kättesaadav: Ramcharan, B. G. (toim.) The International Conference on the Former Yugoslavia: Official Papers, Volume 2. Haag: Kluwer Law International 1997, lk 1265–1268.
7. *Opinion no. 8.* Jugoslaavia konverentsi Arbitraažikomisjon, 04.07.1992, International Law Reports 1993/92, lk 199–202.
8. *Reparations for Injuries Suffered in the Service of the United Nations* (soovitusliku iseloomuga arvamus). Rahvusvaheline Kohus, 11.04.1949, International Court of Justice Reports 1949, lk 174 jj.
9. *Reservations to the Convention on Genocide* (soovitusliku iseloomuga arvamus). Rahvusvaheline Kohus, 28.05.1951, International Court of Justice Reports 1951, lk 15 jj.
10. *Western Sahara* (soovitusliku iseloomuga arvamus). Rahvusvaheline Kohus, 19.10.1975, International Court of Justice Reports 1975, lk 12 jj.

Siseriiklik kohtupraktika

1. *Boumediene v. Bush*. Ameerika Ühendriikide Ülemkohus, 12.06.2008. Kättesaadav: <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=us&vol=000&invol=06-1195>.
2. *In re Duchy of Sealand*. Saksamaa Föderaalvabariigi Kölni Halduskohus, 03.05.1978. – International Law Reports 1989/80, lk 683 jj.
3. *Rasul v. Bush*. Ameerika Ühendriikide Ülemkohus, 28.06.2004. Kättesaadav: <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=us&vol=000&invol=03-334#opinion1>.
4. *Reference re Secession of Quebec*. Kanada Ülemkohus, 20.08.1998. Kättesaadav: <http://scc.lexum.org/decisia-scc-csc/scc-csc/scc-csc/en/item/1643/index.do>.
5. *United States of America v. Ray*. Ameerika Ühendriikide viienda ringkonna Apellatsioonikohus, 22.01.1970. Kättesaadav: <https://bulk.resource.org/courts.gov/c/F2/423/423.F2d.16.27888.html>.

ÜRO Peaassamblee resolutsioonid

1. ÜRO Peaassamblee resolutsioon 174(II) „Establishment of an International Law Commission”, lisa „Statute of the International Law Commission”.
2. ÜRO Peaassamblee resolutsioon 25/2625 „Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations”.
3. ÜRO Peaassamblee resolutsioon 26/2768 „Identification of the least developed among the developing countries”.
4. ÜRO Peaassamblee resolutsioon 27/3036 „Special measures in favour of the least developed countries”.
5. ÜRO Peaassamblee resolutsioon 47/189 „Convening of a Global Conference on the Sustainable Development of Small Island Developing States”.
6. ÜRO Peaassamblee resolutsioon 48/193 „Global Conference on the Sustainable Development of Small Island Developing States”.
7. ÜRO Peaassamblee resolutsioon 56/83 „Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts”, lisa 1.
8. ÜRO Peaassamblee resolutsioon 63/213 „Follow-up to and implementation of the Mauritius Strategy for the Further Implementation of the Programme of Action for the Sustainable Development of Small Island Developing States”.
9. ÜRO Peaassamblee resolutsioon 63/281 „Climate change and its possible security implications”.
10. ÜRO Peaassamblee resolutsioon 67/210 „Protection of global climate for present and future generations of humankind”.

Raamatud

1. Aalberts, T. E. Constructing Sovereignty Between Politics and Law. Oxon: Routledge 2012.
2. Basch, L. Schiller, N. G. Blanc, C. S. Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States (5. tr.). London, New York: Routledge 2006.
3. Benichou, L. D. From Autocracy to Integration: Political Developments in Hyderabad State (1938-1948). Hyderabad: Orient Longman 2000.

4. Boas, G. Public International Law: Contemporary Principles and Perspectives. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing 2012.
5. Boczek, B. A. International Law: A Dictionary. Maryland: Scarecrow Press 2005.
6. Brownlie, I. Principles of Public International Law. (5. vlj) Oxford: Oxford University Press 1998.
7. Buckley, R. Hong Kong: the Road to 1970. Cambridge: Cambridge University Press 1997.
8. Cassese, A. International Law. (2. vlj.) Oxford: Oxford University Press 2005.
9. Crawford, J. The Creation of States in International Law. (2. vlj.) Oxford, New York: Oxford University Press 2006.
10. Dixon, M. Textbook on International Law. (6. vlj) Oxford: Oxford University Press 2007.
11. Duursma, J. C. Fragmentation and the International Relations of Micro-States: Self-Determination and Statehood. Cambridge: Cambridge University Press 1996.
12. Fichtelberg, A. Law at the Vanishing Point: A Philosophical Analysis of International Law. Hampshire, Burlington: Ashgate Publishing 2008.
13. Giorgetti, C. A Principled Approach to State Failure: International Community Actions in Emergency Actions. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers 2010.
14. Grant, T. D. The Recognition of States: Law and Practice in Debate and Evolution. Westport: Praeger Publishers 1999.
15. Gross, L. Essays on International Law and Organization, Volume I. New York: Transnational Publishers, Haag: Martinus Nijhoff Publishers 1984.
16. Harris, D. Cases and Materials on International Law. (7. vlj) London: Sweet & Maxwell 2010.
17. Higgins, R. Problems and Process: International Law and How We Use It. Oxford: Oxford University Press 1995.
18. Jennings, R. Y. The Acquisition of Territory: In International Law. Manchester: Manchester University Press 1963.
19. Kelsen, H. General Theory of Law and State. New Jersey: The Lawbook Exchange 2009; Cambridge: Harvard University Press 1945 (orig.).
20. Koskeniemi, M. From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument. Cambridge: Cambridge University Press 2005.
21. Kreijen, G. State Failure, Sovereignty and Effectiveness: Legal Lessons from the Decolonization of Sub-Saharan Africa. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers 2004.
22. Leal-Arcas, R. Climate Change and International Trade. Cheltenham: Edward Elgar Publishers 2013.

23. Li, C.-N. *The Political History of China, 1840-1928*. Stanford: Stanford University Press 1956.
24. Lowe, V. *International Law*. Oxford: Oxford University Press 2007.
25. Malanczuk, P. *Akehurst's Modern Introduction to International Law* (7. vlj.). New York: Routledge 1997.
26. Marek, K. *Identity and Continuity of States in Public International Law*. Genf: Droz 1968.
27. Mälksoo, L. *Illegal Annexation and State Continuity: The Case of the Incorporation of the Baltic States by the USSR*. Leiden: Brill Academic Publishers 2003.
28. Müllerson, R. A. *Ordering Anarchy: International Law in International Society*. Haag: Martinus Nijhoff Publishers 2000.
29. Oppenheim, L. *International Law: A Treatise, Volume 1* (3. vlj.). New Jersey: The Lawbook Exchange 2005; London, New York: Longmans, Green and Co 1920-1921 (orig.).
30. Piip, A. *Rahvusvaheline õigus*. Tartu: Akadeemilise Kooperatiivi Kirjastus 1936.
31. Raič, D. *Statehood and the Law of Self-Determination*. Haag: Kluwer Law International 2002.
32. Ramcharan, B. G. (toim.) *The International Conference on the Former Yugoslavia: Official Papers, Volume 2*. Haag: Kluwer Law International 1997.
33. Rothwell, D. R. jt *International Law: Cases and Materials with Australian Perspectives*. Melbourne, New York: Cambridge University Press 2011.
34. Sharma, S. P. *Territorial Acquisition, Disputes, and International Law*. Haag: Kluwer Law International 1997.
35. Shaw, M. N. *International Law* (6. vlj.). Cambridge: Cambridge University Press 2008.
36. Shaw, M. N. *Title to Territory in Africa: International Legal Issues*. Oxford: Oxford University Press 1986.
37. Shearer, I. A. *Starke's International Law*. (11. vlj.) London: Butterworth 1994.

Akadeemilised artiklid

1. Alvarez, J. E. *State Sovereignty is Not Withering Away: A Few Lessons for the Future*. – Cassese, A. (toim.) *Realizing Utopia: The Future of International Law*. Oxford: Oxford University Press 2012, lk 26–37.
2. Araujo, R. J. *The International Personality and Sovereignty of the Holy See*. – *Catholic University Law Review* 2001/50, lk 292; lk 291–360.

3. Baskin, J. The Necessity of Climate Justice? – Melbourne Journal of International Law 2009/10, lk 424–438.
4. Bedford, R. Bedford, C. International Migration and Climate Change: A Post-Copenhagen Perspective on Options for Kiribati and Tuvalu. – Burson, B. (toim.) Climate Change and Migration: South Pacific Perspectives. Institute of Policy Studies, Victoria University of Wellington 2010, lk 89–134.
5. Besson, S. Sovereignty. – Max Planck Encyclopedia of International Law' võrguväljaanne 2013. Kättesaadav aadressil: www.mpepil.com.
6. Beyerlin, U. State Community Interests and Institution-Building in International Environmental Law. – Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht 1996/56, lk 602–627.
7. Bobbitt, P. Public International Law. – Patterson, D. (toim.) A Companion to Philosophy of Law and Legal Theory. West Sussex: Wiley-Blackwell 2010, lk 103–118.
8. Boyle, A. International Lawmaking: Towards a New Role for the Security Council. – Cassese, A. (toim.) Realizing Utopia: The Future of International Law. Oxford: Oxford University Press 2012, lk 172–184.
9. Bross, B. States. – Bedjaoui, M. (toim.) International Law: Achievements and Prospects, Part I. Pariis: UNESCO; Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers 1991, lk 41–66.
10. Brunnée, J. Common Areas, Common Heritage, and Common Concern. – Bodansky, D. Brunnée, J. Hey, E. (toim.) The Oxford Handbook of International Environmental Law. Oxford: Oxford University Press 2007, lk 550–573.
11. Brunnée, J. „Common Interest” – Echoes from an Empty Shell? – Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht 1989/49, lk 791–808.
12. Burkett, M. A. The Nation Ex-Situ. – Gerrard, M. B. Wannier, G. E. (toim.) Threatened Island Nations: Legal Implications of Rising Seas and a Changing Climate. Cambridge: Cambridge University Press 2013, lk 89–122.
13. Caron, D. D. When Law Makes Climate Change Worse: Rethinking the Law of Baselines in the Light of a Rising Sea Level. – Ecology Law Quarterly 1990/17, lk 621–653.
14. Cassese, A. Gathering Up the Main Threads. – Cassese, A. (toim.) Realizing Utopia: The Future of International Law. Oxford: Oxford University Press 2012, lk 645–684.
15. Cheng, B. Jurimetrics: the Meaning and Measurement of Legal Sovereignty and Domestic Jurisdiction. – University of Miami Yearbook of International Law 1991/1, lk 30–47.
16. Cohan, J. A. Sovereignty in a Postsovereign World. – Florida Journal of International Law 2006/18, lk 907–961.

17. Cox, N. The Acquisition of Sovereignty by Quasi-States: The case of the Order of Malta. – Mountbatten Journal of Legal Studies 2002/6, lk 26–47.
18. Craven, M. C. R. The Problem of State Succession and the Identity of States under International Law. – European Journal of International Law 1998/9, lk 142–162.
19. Crawford, J. Islands as Sovereign Nations. – International and Comparative Law Quarterly 1989/38, lk 277–298.
20. Crawford, J. Sovereignty as Legal Value. – Crawford, J. Koskenniemi, M. (toim.) The Cambridge Companion to International Law. Cambridge: Cambridge University Press 2012, lk 117–133.
21. Crawford, J. The Criteria for Statehood in International Law. – British Yearbook of International Law 1976/48, lk 93–182.
22. Crawford, J. R. State. – Max Planck Encyclopedia of International Law' võrguväljaanne 2013. Kättesaadav aadressil: www.mpepil.com.
23. Crawford, J. R. State Responsibility. – Max Planck Encyclopedia of International Law' võrguväljaanne 2013. Kättesaadav aadressil: www.mpepil.com.
24. Culley, D. Global Warming, Sea Level Rise and Tort. – Ocean and Coastal Law Journal 2002/8, lk 91–125.
25. Das, T. The Status of Hyderabad during and after British Rule in India. – American Journal of International Law 1949/43, lk 57–72.
26. De Wet, E. Wood, M. Peace, Threat to. – Max Planck Encyclopedia of International Law' võrguväljaanne 2013, ¶15. Kättesaadav aadressil: www.mpepil.com.
27. Dema, B. Sea Level Rise and the Freely Associated States: Addressing Environmental Migration under the Compacts of Free Association. – Colombia Journal of Environmental Law 2012/37, lk 177–204.
28. D'Olivier, F. C. Sovereign Order of Malta in International Law. – International and Comparative Law Quarterly 1954/3, lk 217–234.
29. Dörr, O. Cession. – Max Planck Encyclopedia of International Law' võrguväljaanne 2013. Kättesaadav aadressil: www.mpepil.com.
30. Eagleton, C. The Case of Hyderabad before the Security Council. – American Journal of International Law 1950/44, lk 277–302.
31. Eastwood, L. S. Jr. Secession: State Practice and International Law after the Dissolution of the Soviet Union and Yugoslavia. – Duke Journal of Comparative and International Law 1993/3, lk 299–350.

32. Faure, M. G. Nollkaemper, A. International Liability as an Instrument to Prevent and Compensate for Climate Change. – Stanford Journal of International Law 2007/43A, lk 123–179.
33. Feichtner, I. Community Interest. – Max Planck Encyclopedia of International Law' võrguväljaanne 2013. Kättesaadav aadressil: www.mpepil.com.
34. Gagain, M. Climate Change, Sea Level Rise and Artificial Islands: Saving the Maldives' Statehood and Maritime Claims through the 'Constitution of the Oceans'. – Colorado Journal of International Environmental Law and Policy 2012/23, lk 77–120.
35. Galizzi, P. From Stockholm to New York, via Rio and Johannesburg: Has the Environment Lost Its Way on the Global Agenda. – Fordham International Law Journal 2005-2006/29, lk 952–1008.
36. Grant, T. D. Defining Statehood: The Montevideo Convention and Its Discontents. – Columbian Journal of Transnational Law 1999/37, lk 403–457.
37. Grant, T. D. Micro States. – Max Planck Encyclopedia of International Law' võrguväljaanne 2013. Kättesaadav aadressil: www.mpepil.com.
38. Gudmundur, A. Indigenous People, Treaties with. – Max Planck Encyclopedia of International Law' võrguväljaanne 2013. Kättesaadav aadressil: www.mpepil.com.
39. Hausler, K. McCorqudale, R. Climate Change and Its Impact on Security and Survival. – Commonwealth Law Bulletin 2011/37, lk 617–627.
40. Jonas, D. S. Saunders, T. N. The Object and Purpose of a Treaty: Three Interpretive Methods. – Vanderbilt Journal of International Law 2010/43, lk 565–609.
41. Kingsbury, B. Indigenous People. – Max Planck Encyclopedia of International Law' võrguväljaanne 2013. Kättesaadav aadressil: www.mpepil.com.
42. Kiviorg, M. Riik. – Rahvusvaheline õigus. Tallinn: Juura 2002, lk 83–99.
43. Knoll, B. United Nations *Imperium*: Horizontal and Vertical Transfer of Effective Control and the Concept of Residual Sovereignty in „Internationalized Territories”. – Austrian Review of International and European Law 2002/7, lk 3–52.
44. Knop, K. Statehood: Territory, People, Government. – Crawford, J. Koskenniemi, M. (toim.) Cambridge Companion to International Law. Cambridge: Cambridge University Press 2012, lk 95–116.
45. Kohen, M. G. Hébié, M. Territory, Acquisition. – Max Planck Encyclopedia of International Law' võrguväljaanne 2013. Kättesaadav aadressil: www.mpepil.com.
46. Koivurova, T. International Legal Avenues to Address the Plight of Victims of Climate Change: Problems and Prospects. – Journal of Environmental Law and Litigation 2007/22, lk 267–299.

47. Koskenniemi, M. What Is International Law For? – Evans, M. D. (toim.) International Law. Oxford: Oxford University Press 2003, lk 89–114.
48. Koskenniemi, M. The Future of Statehood. – Harvard International Law Journal 1991/32, lk 397–410.
49. Krasner, S. D. Rethinking the Sovereign State Model. – Cox, M. Dunne, T. Booth, K. (toim.) Empires, Systems and States: Great Transformations in International Politics. Cambridge: Cambridge University Press 2001, lk 17–42.
50. Ku, C. Abolition of China's Unequal Treaties and the Search for Regional Stability in Asia, 1919–1943. – Chinese (Taiwan) Yearbook of International Law and Affairs 1992–1994, lk 67–86.
51. Kunz, J. L. Bogota Charter of the Organization of American States. – American Journal of International Law 1948/42, lk 568–589.
52. Larson, J. C. Racing the Tide: Legal Options for the Marshall Islands. – Michigan Journal of International Law 2000/21, lk 495–522.
53. Liang, T. K. From Kyoto to Post-2012: The Implications of Engaging China for Environmental Norms and Justice. – University of Baltimore Journal of Environmental Law 2009/17, lk 33–64.
54. Linderfalk, U. The Creation of *Jus Cogens* – Making Sense of Article 53 of the Vienna Convention. – Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht 2011/71, lk 359–378.
55. Loughry, M. McAdam, J. Kiribati – relocation and adaption. – Forced Migration Review 2008/31, lk 51–52.
56. MacDonald, R. St. J. Solidarity in the Practice and Discourse of Public International Law. – Pace International Law Review 1996/8, lk 259–302.
57. Maclellan, N. Rising Tides – Responding to Climate Change in the Pacific. – Social Alternatives 2009/28, lk 8–13.
58. Mayer, B. The International Legal Challenges of Climate-Induced Migration: Proposal for an International Legal Framework. – Colorado Journal of International Law 2011/22, lk 357–416.
59. McAdam, J. 'Disappearing States', Statelessness and the Boundaries of International Law. – UNSW Law Research Paper Series, nr. 2010/2. Kättesaadav: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1539766.
60. McAdam, J. 'Disappearing States', Statelessness and Relocation. – McAdam, J. (toim.) Climate Change, Forced Migration and International Law. Oxford: Oxford University Press 2012, lk 119–160.

61. McAdam, J. Moving With Dignity: Responding to Climate Change-Related Mobility in Bangladesh. – McAdam, J. (toim.) Climate Change, Forced Migration and International Law. Oxford: Oxford University Press 2012, lk 161–185.
62. McAdam, J. Swimming Against the Tide: Why a Climate Change Displacement Treaty is Not *the* Answer. – International Journal of Refugee Law 2011/23, lk 2–27.
63. Mickelson, K. Beyond a Politics of the Possible? South-North Relations and Climate Justice. – Melbourne Journal of International Law 2009/10, lk 411–423.
64. Mushkat, R. Hong Kong as an International Legal Person. – Emory International Law Review 1992/6, lk 105–170.
65. Müller, A. T. Sovereignty 2010: The Necessity of Circling the Square. – Vienna Online Journal on International Constitutional Law 2010/4, lk 624–640.
66. Oliver, S. A New Challenge to International Law: The Disappearance of the Entire Territory of a State. – International Journal on Minority and Group Rights 2009/16, lk 209–243.
67. Park, S. Climate Change and the Risk of Statelessness: The Situation of Low-Lying Island States. – UNHCR Legal and Protection Policy Research Series, mai 2011. Kättesaadav: <http://www.unhcr.org/protect>.
68. Pellet, A. The Opinions of the Badinter Arbitration Committee: A Second Breath for the Self-Determination of Peoples. – European Journal of International Law 1992/3, lk 178–185.
69. Petersen, N. Life, Right to, International Protection. – Max Planck Encyclopedia of International Law' võrguväljaanne 2013. Kättesaadav aadressil: www.mpepil.com.
70. Powers, A. Sea-Level Rise and Its Impact on Vulnerable States: Four Examples. – Louisiana Law Review 2012/73, lk 151–173.
71. Powers, P. M. An International Emergency: Declaring 'Marshall' Law due to Global Climate Change. – T. M. Cooley Journal of Practical and Clinical Law 2011/13, lk 423–483.
72. Rayfuse, R. International Law and Disappearing States: Utilising Maritime Entitlements to Overcome the Statehood Dilemma. University of New South Wales Faculty of Law Research Series 2010/52. Kättesaadav: <http://law.bepress.com/unswwps-flrps10/art52>.
73. Rayfuse, R. W(h)ither Tuvalu? International Law and Disappearing States. University of New South Wales Faculty of Law Research Series 2009/9. Kättesaadav: <http://law.bepress.com/unswwps-flrps09/art9>.
74. Rayfuse, R. Crawford, E. Climate Change, Sovereignty and Statehood. Sydney Law School Research Paper 2011/59. Kättesaadav: <http://ssrn.com/abstract=1931466>.

75. Rich, R. Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union. – European Journal of International Law, 1993/4, lk 36–65.
76. Ronen, Y. Territory, Lease. – Max Planck Encyclopedia of International Law' võrguväljaanne 2013. Kättesaadav aadressil: www.mpepil.com.
77. Ryngaert, C. The Legal Status of the Holy See. – Goettingen Journal of International Law 2011/3, lk 829–859.
78. Sands, P. J. Climate, International Protection. – Max Planck Encyclopedia of International Law' võrguväljaanne 2013. Kättesaadav aadressil: www.mpepil.com.
79. Saul, B. Climate Change, Conflict and Security. – New Zealand Armed Forces Law Review 2009/9, lk 1–20.
80. Schofield, C. Shifting Limits? Sea Level Rise and Options to Secure Maritime Jurisdictional Claims. – Carbon & Climate Law Review 2009/4, lk 405–416.
81. Shahid, H. Life on the High(er) Seas: Adapting to Climate Change in the Maldives. – Fletcher Forum of World Affairs 2008/32, lk 15–23.
82. Shelton, D. International Law and 'Relative Normativity'. – Bodansky, D. Brunnée, J. Hey, E. (toim.) The Oxford Handbook of International Environmental Law. Oxford: Oxford University Press 2007, lk 145–172.
83. Simma, B. From Bilateralism to Community Interest in International Law. – Recueil des Cours 1994/250, lk 217–384.
84. Stallard, H. Turning Up the Heat on Tuvalu: An Assessment of Potential Compensation for Climate Change Damage in Accordance with State Responsibility under International Law. – Canterbury Law Review 2009/15, lk 163–203.
85. Stoutenburg, J. G. When Do States Disappear? Thresholds of Effective Statehood and the Continued Recognition of „Deterritorialized” Island States. – Gerrard, M. B. Wannier, G. E. (toim.) Threatened Island Nations: Legal Implications of Rising Seas and a Changing Climate. Cambridge: Cambridge University Press 2013, lk 57–87.
86. Strauss, M. J. Guantánamo Bay and the Evolution of International Leases and Servitudes. – New York City Law Review 2006-2007/10, lk 479–509.
87. Tiroch, K. Governments in Exile. – Max Planck Encyclopedia in International Law' võrguväljaanne 2013. Kättesaadav aadressil: www.mpepil.com.
88. Thirlway, H. The Sources of International Law. – Evans, M. D. (toim.) International Law, Oxford, New York: Oxford University Press 2003, lk 117–144.
89. Vilisaar, M. Sino-Japanese Maritime Jurisdictional Disputes in the East China Sea. – Acta Societas Martensis 2009-2010/4, lk 229–252.

90. Wannier, G. E. Gerrard, M. B. Overview. – Gerrard, M. B. Wannier, G. E. (toim.) *Threatened Island Nations: Legal Implications of Rising Seas and a Changing Climate*. Cambridge: Cambridge University Press 2013, lk 3–14.
91. Warbrick, C. States and Recognition in International Law. – Evans, M. D. *International Law*. (1. vlj.) Oxford: Oxford University Press 2003, lk 205–267.
92. Williams, A. Solidarity, Justice and Climate Change Law. – *Melbourne Journal of International Law* 2009/10, lk 493–508.
93. Wippman, D. Introduction: Ethnic Claims and International Law. – Wippman, D. (toim.) *International Law and Ethnic Conflict*. Ithaca: Cornell University Press 1998, lk 1–21.
94. Yamamoto, L. Esteban, M. Vanishing Island States and Sovereignty. – *Ocean and Coastal Management* 2010/53, lk 1–9.
95. Zimmermann, A. Continuity of States. – *Max Planck Encyclopedia of International Law* võrguväljaanne 2013. Kättesaadav aadressil: www.mpepil.com.

Mitmesugust

1. Adaptation Fund Brochure. Kättesaadav Kohanemisfondi kodulehel: https://www.adaptation-fund.org/sites/default/files/AF_broch_CRABlue_lores1.pdf.
2. Adaptation Fund: Funded Projects. Kättesaadav Kohanemisfondi kodulehel: https://www.adaptation-fund.org/funded_projects.
3. Alliance of Small Island States Leaders' Declaration, 2012. Alliance of Small Island States, New York, 27.09.2012. Kättesaadav: <http://aosis.org/wp-content/uploads/2012/10/2012-AOSIS-Leaders-Declaration.pdf>.
4. Bojanowski, A. „Contradictory Studies: UN Climate Body Struggling to Pinpoint Rising Sea Levels”. – *Spiegel International*, 15.07.2011. Kättesaadav: www.spiegel.de/international/world/contradictory-studies-un-climate-body-struggling-to-pinpoint-rising-sea-levels-a-774706.html.
5. Chen, L. Book Review: Carol G. S. Tan, *British Rule In China: Law And Justice In Weihaiwei, 1898–1930*, London: Wildy, Simmonds, & Hill, 2008. – *Law and History Review* 2010/28, lk 573.
6. Eesti Vabariigi Välisministeerium: Eesti ja Vatikan. <http://www.vm.ee/?q=node/194>.
7. Fact Sheet: Organization of American States. – *US Department of State Dispatch* 1995/6, lk 33-34.

8. Genser, J. Rogers, B. „The Maldives: Small Country, Big Principle at Stake” – Huffington Post, 29.02.2012, kättesaadav: http://www.huffingtonpost.com/jared-genser/maldives-coup_b_1310513.html.
9. Hong Kong Act 1985. Kättesaadav: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1985/15>.
10. Joint Declaration of the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the Government of the People's Republic of China on the Question of Hong Kong, 19.12.1984. Kättesaadav: http://www.legislation.gov.hk/blis_ind.nsf/CURALLENGDOC/034B10AF5D3058DB482575EE000EDB9F?OpenDocument.
11. Kliimamuutused ja meie. Riigikogu keskkonnakomisjon 2010. Kättesaadav Keskkonnaministeeriumi kodulehel: <http://www.envir.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=1147513/kliimamuutus.pdf>.
12. Michaels, P. J. „Don't Boo-Hoo for Tuvalu”. CATO Institute 10.11.2001. Kättesaadav: <http://www.cato.org/publications/commentary/dont-boohoo-tuvalu>.
13. Mörner, N.-A. There Is No Alarming Sea Level Rise! – 21st Century Science & Technology 2010-2011, lk 12–22. Kättesaadav: http://www.21stcenturysciencetech.com/Articles_2011/Winter-2010/Morner.pdf.
14. Palginõmm, V. Veealad ja nende kasutamine. – Eesti Väikesadamate Liidu infoleht 2006. Kättesaadav: http://www.vaikesadam.ee/files/EVSL_infoleht_2006.pdf.
15. Ramesh, R. „Paradise almost lost: Maldives seek to buy new homeland” – The Guardian, 10.11.2008.
16. Rayfuse, R. „Life After Land”. NY Times, 18.07.2011. Kättesaadav: http://www.nytimes.com/2011/07/19/opinion/19rayfuse.html?ref=opinion&_r=0.
17. Seventh International Conference of American States. – American Journal of International Law Supplement 1934/28, lk 52–78.
18. Shenk, J. „The Island President” (dokumentaalfilm). 08.11.2011, 101 min.
19. Statistikaamet: Rahvaarv, pindala ja asustustihedus maakonna järgi, 31.12.2011. Kättesaadav: <http://www.stat.ee/67696>.
20. Summary for Policy Makers. – Parry, M. L. jt (toim.), Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge: Cambridge University Press 2007, lk 7–22.
21. Summary for Policy Makers. – Solomon, S. jt (toim.) Climate Change 2007: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the

Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge, New York: Cambridge University Press 2007, lk 1–18.

22. UNFCCC: Essential Background. Kättesaadav: http://unfccc.int/essential_background/items/6031.php.
23. UNFCCC: Green Climate Fund. Kättesaadav: http://unfccc.int/cooperation_and_support/financial_mechanism/green_climate_fund/items/5869.php.
24. UNFCCC: Least Developed Countries Fund. Kättesaadav: http://unfccc.int/cooperation_support/least_developed_countries_portal/ldc_fund/items/4723.php.
25. UNFCCC: Status of Ratification of the Convention. Kättesaadav: http://unfccc.int/essential_background/convention/status_of_ratification/items/2631.php.
26. UNFCCC: Status of Ratification of the Kyoto Protocol. http://unfccc.int/kyoto_protocol/status_of_ratification/items/2613.php.
27. UNFCCC: The Special Climate Fund. Kättesaadav: http://unfccc.int/cooperation_and_support/financial_mechanism/special_climate_change_fund/items/3657.php.
28. Valitsustevahelise Kliimamuutuse Nõukogu (*International Panel on Climate Change*) koduleht: <http://www.ipcc.ch/index.htm>.
29. Väikeste Saareriikide Liidu (*Alliance of Small Island States*) koduleht: <http://aosis.org/about-aosis/>.
30. ÜRO Põgenike ülemkomissar, 15.05.2009, „Climate Change and Statelessness: An Overview”. Kättesaadav: <http://www.unrol.org/doc.aspx?d=2810>.
31. ÜRO vähim arenenud riikide, maast ümbritsetud arenguriikide ja väikeste arenevate saareriikide kõrge esindaja (*UN Office of the High Representative for the Least Developed Countries, Landlocked Developing Countries and Small Island Developing States*) koduleht: <http://www.unohrrls.org/en/home/>.

Lisa 1. Kliima soojenemine ja sellest tingitud meretaseme tõus vastavalt IPCC viimasele aruandele

Mitmed autorid,⁴⁶⁰ kes tegelevad kliima soojenemise probleemidega, viitavad kliimamuutuste analüüsimisel Valitsustevahelise Kliimamuutuse Nõukogu (*Intergovernmental Panel on Climate Change*, edaspidi IPCC) raportitele. IPCC asutati 1988. aastal ÜRO Keskkonnaprogrammi (*United Nations Environmental Program*, UNEP) ja Maailma Meteoroloogiaorganisatsiooni (*World Meteorological Organization*, WMO) poolt. IPCC peamine ülesanne on pakkuda globaalset teaduspõhist ülevaadet kliimamuutuste kohta. IPCC ühendab tuhandeid teadlasi üle maailma, kes hindavad ja analüüsivad kliimamuutuste teaduslikke, tehnilisi ja sotsio-majanduslikke mõjusid. Eesmärgiks on kliimamuutuse parem ja igakülgsem mõistmine, samuti selle põhjuste väljaselgitamine. Esimene raport koostati 1990. aastal, teine 1995. aastal, kolmas 2001. aastal ning neljas ja kõige hilisem 2007. aastal. Viies raport peaks ilmuma 2013-2014.⁴⁶¹

Nagu IPCC oma hetke viimases raportis märgib, on tänaseks täiesti vastuvaieldamatuks saanud tõsiasi, et kliima soojeneb. Süsinikdioksiidi, diämmastikoksiidi ja metaani sisalduse muutused atmosfääris mõjutavad kliimasüsteemi tasakaalu. Mida rohkem on atmosfääris eelnimetatud gaase, seda rohkem Maale jõudvat energiat jääb Maa atmosfääri ning ei kiirga tagasi Kosmosesse. Süsinikdioksiidi sisaldus on suurenenud peamiselt fossiilsete kütuste põletamise ja maakasutuse muutuste tagajärjel, metaani ja diämmastikoksiidi sisaldus on suurenenud põllumajanduse tõttu. IPCC võrdleb eelnimetatud gaaside 2005. aasta andmeid preindustriaalse perioodi, s.o. 1750. aasta andmetega⁴⁶². Süsinikdioksiidi sisaldus atmosfääris on tõusnud 280 ppm-lt⁴⁶³ 379-ni, kusjuures viimase 650 000 aasta jooksul on süsinikdioksiidi sisaldus õhus jäänud vahemikku 180–300. Metaani sisaldus on tõusnud preindustriaalsest ajast 715-lt ppb-lt⁴⁶⁴ 1774-ni ja diämmastikoksiid 270-lt 319-ni. Mida need numbrid tähendavad? Suure tõenäosusega (üle 90% tõenäosusega) on just need gaasid põhjustanud

⁴⁶⁰ Näiteks: Oliver, S. A (viide 375), lk 212; Gagain, M. (viide 4), lk. 79; Koivurova, T. *International Legal Avenues to Address the Plight of Victims of Climate Change: Problems and Prospects.* – *Journal of Environmental Law and Litigation* 2007/22, lk. 267; Rayfuse, R. Crawford, E. (viide 107), lk. 1.

⁴⁶¹ IPCC koduleht: <http://www.ipcc.ch/index.htm> - 31.01.13

⁴⁶² Süsinikdioksiidi ja teiste kasvuhoonegaaside sisalduse määramiseks õhus kauges minevikus uurivad teadlased polaarjääd.

⁴⁶³ Ppm (*parts per million*) on mõõtühik, mida kasutatakse aine hulga määramiseks õhus. See näitab, mitu vastava aine molekuli leidub kuiva õhu miljoni molekulis. Näiteks süsinidioksiidi sisaldus 379 ppm tähendab, et kuivas õhus leidub iga miljoni molekuli kohta 379 süsinikdioksiidi molekuli.

⁴⁶⁴ Ppb (*parts per billion*) on sarnane ppm-le, ainult baasühikuks on siin miljard, ehk see väljendab aine molekulide arvu miljardi kuiva õhu molekuli suhtes.

kliima soojenemist viimase 50 aasta jooksul. IPCC lisab, et on väga tõenäoline, et kliima soojenemine viimase 50 aasta jooksul poleks looduslikel põhjustel olnud samaväärne, ning märgib, et isegi, kui kasvuhoonegaaside kontsentratsioon atmosfääris püsiks 2000. aasta tasemel, soojeneks kliima edasi 0,1 °C kümnendis. Kui kasvuhoonegaaside osakaal suureneb, toimub kliima soojenemine käesoleval, 21. sajandil eelmise sajandiga võrreldes suure tõenäosusega kiiremini.⁴⁶⁵

Kliima soojenemine põhjustab meretaseme tõusmist, ja seda kahel viisil. Esiteks, vee ruumala kõrgemal temperatuuril suureneb. Ja teiseks, kliima soojenemine põhjustab jää sulamist Antarktikal ja Gröönimaal, mis omakorda suurendab veemassi Maal. Alates 1978. aastast on jää mass polaaraladel vähenenud keskmiselt 2,7% kümnendis. Tuleb märkida, et jää osakaal on vähenenud põhjapoolusel, aga mitte lõunapoolusel. Antarktikas toimub küll loomulik aastane jää vähenemine ja tekkimise tsükkel, kuid üldine kliima soojenemine pole seal jää sulamist tinginud. Seega tuleb tähele panna, et kliima soojenemine mõjutab polaaralasid põhjas, aga mitte lõunas.⁴⁶⁶ Vee paisumisest tulenev veetaseme tõus jääb vastavalt erinevatele stsenaariumitele sel sajandil vahemikku 0,18–0,59 meetrit. Jää sulamisest põhjustatud veetaseme tõusu on täna peaaegu võimatu modelleerida. IPCC toob põhjuseks akadeemilise kirjanduse puudumise ning nimetab, et nende sündmuste mõistmine on hetkel liiga piiratud, et teha tõenäosuslikke järeldusi. Siiski märgib IPCC, et kui jää sulamine jätkub sama kiiresti nagu praegu, on veetaseme tõus eelduslikult 0,1–0,2 meetrit suurem. Seega on võimalik veetaseme tõus sel sajandil kuni 0,79 meetrit. Samas tuleb tähele panna, et jää sulamise ja sellest tingitud veetaseme tõusu kasv ei pruugi olla lineaarne, mis tähendab, et muutused võivad olla ka suuremad.⁴⁶⁷

⁴⁶⁵ Summary for Policy Makers. (viide 1), lk 2, 3, 5, 10–13, 21, vt ka joonis SPM.4. Lühikeseks ülevaateks kasvuhoonegaasidest vaata: Kliimamuutused ja meie. Riigikogu keskkonnakomisjon 2010. Kättesaadav Keskkonnaministeeriumi kodulehel:

<http://www.envir.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=1147513/kliimamuutus.pdf> - 02.02.13

⁴⁶⁶ Kusjuures, on huvitav märkida, et eelmisel jääaegade-vahelisel perioodil umbes 125 000 aastat tagasi oli veetase umbes 4–6 meetrit kõrgem kui praegu. Selle tingis ilmselt polaaralade soe temperatuur, mis oli umbes 3–5°C kõrgem tänapäevast. Polaaralade jää andis maksimaalselt 4 meetrit veetasemest. Summary for Policy Makers. (viide 1), lk 5.

⁴⁶⁷ *Ibid.*, lk 5, 6, 7, 9, 13, 14. Vt ka lk 6, joonis SPM.3 ja lk 13, tabel SPM.3.

Lisa 2. Kas merepiiride fikseerimine on võimalik?

Mitmed autorid juhivad tähelepanu võimalikule vajadusele muuta hetkel kehtivat mereõiguse regulatsiooni. Nimelt on meretaseme tõusu tingimustes tõuestunud küsimus fikseeritud lähtejoontest ja merepiiridest.⁴⁶⁸ Üks võimalus on juriidiliselt fikseerida hetkel eksisteerivad merepiirid ja/või lähtejooned, mis säilitaks kaduvatele saartele nende suveräänsuse mere üle.⁴⁶⁹ See on eriti oluline, võttes arvesse, kui suur on paljudele ohustatud saareriikidele kuuluva mere suurus võrreldes nende väikse maa-alaga. Näiteks Nauru maaterriitorium on 21 ruutkilomeetrit, merealad 320 ruutkilomeetrit, Tuvalul vastavalt 26 ja 900 ruutkilomeetrit ning Kiribatil 690 ja 3550 ruutkilomeetrit.⁴⁷⁰ Seega, kui oleks võimalik fikseerida nende praegused merepiirid, oleks see peamine võimalus, kuidas veenda teisi riike aktsepteerima neid deterritorialiseeritud kujul. Muidugi võib ka mereõiguse konventsiooni muuta näiteks nii, et tagatakse õigustatud riikide ring, kellel on õigus oma merepiirid fikseerida. Sarnaselt nagu ülalkirjeldatud tehissaarte puhul.⁴⁷¹ Alljärgnevalt aga uuritakse, kas ka praeguse regulatsiooni raames võib merepiiride fikseerimine olla võimalik.

Esimese võimalusena viitab Schofield merepiiride fikseerimise puhul mereõiguse konventsiooni artiklile 5, mis sätestab:

⁴⁶⁸ Hetkel on territoriaalmere (maksimaalselt 12 meremiili), külgvööndi (maksimaalselt 24 meremiili), majandusvööndi (maksimaalselt 200 meremiili) ja mandrilava (maksimaalselt 200 või 350 meremiili) piirid kõikuvad sõltuvalt lähtejoonest. Lähtejoon vastab üldiselt madalaimale mõõnajoonele piki rannikut (standardlähetejoon). Kindlatel tingimustel võib kasutada ka sirgeid lähetejooni. Hetkel kõiguvad lähetejooned vastavalt ranniku erosioonile – näiteks, kui riigi rannikuala muutub, muutuvad tema lähetejoon ja kõik tema merepiirid koos sellega. Siinjuures tuleb ka tähele panna, et saarte osas pakub mereõiguse konventsioon veel ühe lisanormi. Nimelt ei ole saartel, millel on võimatu inimasustus või majandustegevus, majandusvööndit ega mandrilava. Veelgi enam, selleks, et saar oleks saar ÜRO mereõiguse konventsiooni mõttes, peab see olema looduslikult tekkinud ning veest väljas ka tõusuvee ajal. Kui saar on vee alt väljas ainult mõõna ajal, on koventsiooni mõttes tegemist mõõnapaljandiga. Mõõnapaljandit võib kasutada lähetejoonena, kuid ainult siis, kui see asub riigi territoriaalmeres. Ehk selleks, et mõõnaüljandil oleks territoriaalmeri, peab ta asuma riigile vähemalt territoriaalmere kaugusel. See tähendab, et kui kogu saareriik on mõõna ajal ülal pool vett, kuid tõusu ajal vee all, siis tal puudub territoriaalmeri. Vt ÜRO mereõiguse konventsioon. (viide 131), art-d 3, 5, 7, 13, 33(2), 57, 76(1) ja (5), 121(1) ja (3). Vt ka: Gagain, M. (viide 4), lk 95–97; Caron, D. D. When Law Makes Climate Change Worse: Rethinking the Law of Baselines in the Light of a Rising Sea Level. – Ecology Law Quarterly 1990/17, lk 632–636.

⁴⁶⁹ Schofield, C. Shifting Limits? Sea Level Rise and Options to Secure Maritime Jurisdictional Claims. – Carbon & Climate Law Review 2009/4, lk 412.

⁴⁷⁰ Crawford, J. (viide 272), lk 294. Võrdluseks on Eesti maismaapindala 45 227 km², merealad 24 950 km². Statistikaamet: Rahvaarv, pindala ja asustustihedus maakonna järgi, 31.12.2011. Kättesaadav:

<http://www.stat.ee/67696> - 13.04.13; Palginõmm, V. Veealad ja nende kasutamine. – Eesti Väikesadamate Liidu infoleht 2006, lk 12. Kättesaadav: http://www.vaikesadam.ee/files/EVSL_infoleht_2006.pdf - 13.04.13.

⁴⁷¹ Vt ülal II osa peatükk 1.3.

„Territoriaalmere laiuse mõõtmise standardlähtejoon on rannikuriigi ametlikule suuremõõtmelisele kaardile märgitud madalaim mõõnajoon piki rannikut, kui konventsioonis ei ole ette nähtud teisiti.”⁴⁷²

Siin on oluline ka artikkel 47, mis lubab saarestikuriigil tõmmata sirged lähtejooned, mis kantakse kaardile.⁴⁷³ Ohustatud riik võib oma lähtejooned märkida kaardile ning ametlikult tunnustada sellist kaarti, kus on talle kasulikumat lähtejooned. Ehk riigid võivad valida, millise kaardi põhjal arvutatakse nende territoriaalmerd, läbi mille võib territoriaalmere fikseerida.⁴⁷⁴ Siiski võib siinjuures tekkida ületamatu vastuolu kaartide vahel, mida kasutatakse territoriaalmere fikseerimiseks ning mida kasutatakse navigeerimiseks.⁴⁷⁵ Problemaatiline on sellise lahenduse puhul ka teiste riikide tunnustus. Selliseid kaarte peavad tunnustama ka teised riigid, kes muidu võivad esitada oma nõudeid kõnealusele mereosale.

Teise võimalusena nimetab Schofield fikseeritud sirgeid merepiire, mille kasutamist lubab hetkel mereõiguse konventsiooni artikkel 7 lõige 2:

„Kui rannajoon on delta või muude looduslike tingimuste tõttu ebapüsiv, võib sobivad punktid valida piki kõige kaugemal asuvat merepoolset madalaimat mõõnajooni ning madalaima mõõnajooni taandumisest sõltumata jäävad sirged lähtejooned kehtima seni, kuni rannikuriik neid kooskõlas käesoleva konventsiooniga muudab.”⁴⁷⁶

Sama artikli neljas lõige sätestab:

„Sirget lähtejoont ei tõmmata mõõnapaljanditest ega mõõnapaljanditele, välja arvatud juhul, kui neile on ehitatud majakad või muud alaliselt veepinnast kõrgemal olevad rajatised, või erandina juhul, kui lähtejoone tõmbamine mõõnapaljanditest ja mõõnapaljanditele on rahvusvaheliselt üldtunnustatud.”⁴⁷⁷

Seega pakub mereõiguse konventsioon juba praegu vähemalt kaks võimalust rannikujoonega otseselt mittekattevate lähtejoonte fikseerimiseks. Esiteks, kui lugeda meretaseme tõusust tingitud rannajoon ebapüsivaks eelviidatud artikli teise lõike mõttes, on võimalik fikseerida

⁴⁷² ÜRO mereõiguse konventsioon. (viide 131), art 5.

⁴⁷³ *Ibid.*, art 47(1, 8).

⁴⁷⁴ Schofield, C. (viide 469), lk 413.

⁴⁷⁵ *Ibid.*

⁴⁷⁶ ÜRO mereõiguse konventsioon. (viide 131), art 7(2).

⁴⁷⁷ *Ibid.*, art 7(4).

lähtejooned kuni nende muutmiseni. Ja teiseks, kui teised riigid on nõus mõõnapaljanditele tõmmatud fikseeritud lähtejoontega neljanda lõike mõttes. Siiski on mõlemad variandid probleemsed. Esiteks, teised riigid võivad sellise fikseerimise vastu protestida.⁴⁷⁸ Teiseks, kuna selliselt tõmmatud lähtejooned peavad olema seotud mingisuguse normaalse rannikujoonega, ei ole võimalik nende abil täielikult lähtejooni fikseerida.⁴⁷⁹ Kolmandaks toob Schofield välja, et artikli 7 lõike 2 sõnastus viitab sellele, et see on mõeldud kasutamiseks vaid väga kindlas ja erandlikus olukorras.⁴⁸⁰ Nimelt viitab Schofield viidatud sätte inglise keelse versiooni sõnastusele, „*delta and other natural conditions*”. Eesti keeles on nimetatud sätte tõlgitud „delta või muude looduslike tingimuste”. Siiski peab siinkohal mereõiguse konventsiooni artikli 320 ja rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsiooni⁴⁸¹ artikli 33 lõigete 1 ja 2 järgi lähtuma inglise keelsest versioonist, sest see on konventsiooni originaalkeel. Lisaks mereõiguse konventsiooni artiklile 7 võivad riikide nõuded territoriaalmerele põhineda sellel, et need on ajalooliselt neile kuulunud.⁴⁸² Kui riigid on ka selliseid nõudeid esitanud, pole neid rahvusvaheliselt aktsepteeritud.⁴⁸³

Seega on praktiliselt kõige tõenäolisem lahendus merepiiride ja lähtejoonte fikseerimiseks uus reegel, mis lähtuks ambulatoorsete lähtejoonte asemel fikseeritud lähtejoontest. Üks võimalus selleks on riigi ühepoolne deklaratsioon kindla piiri fikseerimise kohta.⁴⁸⁴ Kuigi teised riigid ei pruugi sellist ühepoolset deklaratsiooni tunnustada ega pole sellega õiguslikult seotud,⁴⁸⁵ on mereõiguses uued normid tekkinud just sellisest ühepoolsest deklaratsioonist.⁴⁸⁶ Eelmise sajandi alguses esitasid rannikuriigid nõudeid enamjaolt kolme, mõnikord kuue või kaheteistkümne miili ulatuses, kuid ükski riik ei väitnud, et tema võimu alla kuuluks üle 12

⁴⁷⁸ Schofield, C. (viide 469), lk 413.

⁴⁷⁹ *Ibid.*

⁴⁸⁰ *Ibid.*

⁴⁸¹ Rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsioon. (viide 54), art 33(1) ja (2).

⁴⁸² Schofield, C. (viide 469), lk 414. Mereõiguse konventsioon viitab sellistele ajaloolistele vetele ainult artikli 10 kuuendas lõikes: „Eelmisi sätteid ei kohaldata nn ajaloolistele lahtedele ega juhtudele, millele kohaldatakse artiklis 7 käsitletud sirget lähtejoont.”

⁴⁸³ *Ibid.*

⁴⁸⁴ *Ibid.*

⁴⁸⁵ *Ibid.*

⁴⁸⁶ Üleüldiselt on mereõigus arenenud suhteliselt hiljuti ja hüppeliselt. Kunagi arvati, et merd pole üldse võimalik riikide vahel jagada. Nagu Grotius kirjutas, oli meri rannikust põhimõtteliselt erinev ning seda polnud võimalik piirata, väljaarvatud väga väikeses osas. Seetõttu merepiire, nagu me täna neid tunneme, kunagi ei eksisteerinud. Kasutati küll sellist meetodit, kus hindaja sõitis merele ning määras piiri sealt, kuid see sõltus paljuski ilmastikust ning sellest, kui kõrgel vaataja maapinna suhtes asus. Kasutati ka nn kahurikuuli reeglit, kuid ka see polnud kindla ulatusega, vaid oli sõltuv tehnoloogiast ja täpsemalt iga kindla riigi tehnoloogilisest arengust. Kindlamalt määratud merepiiride alguseks loetakse aastat 1793, kui Ameerika Ühendriikide president Thomas Jefferson saatis Briti ja Prantsusmaa valitsejatele kirja, milles kinnitas, et neile kuulub meri kuni kahurikuuli lennu äärmise kauguseni, tavaliselt ühe löö (umbes kolm meremiili) kauguseni. 19. sajandil hakkasid ka teised riigid oma piire niimoodi määrama ning lähtejoonte kindlaks tegemine muutus olulisemaks. 20. sajandi alguseks määras enamik riike oma territoriaalmerd madalaima tõsus punktist. Caron, D. D. (viide 468), lk 629–631.

miili rannikujoonest.⁴⁸⁷ 1945. aastal kinnitasid Ameerika Ühendriigid Trumani avalduses, et neil on õigus uurida gaasi- ja naftavarusid mandrilaval, mis ulatus väljapoole kolme meremiili.⁴⁸⁸ Mõned Ladina-Ameerika riigid, kelle majandused sõltusid suures osas kalastamisest, kuulutasid seepeale, et neil on õigus kalastada kuni 200 miili ulatuses.⁴⁸⁹ Kuigi teised riigid väljaspool regiooni ei aktsepteerinud selliseid nõudeid, sest pidasid seda avamere vabaduse põhimõtte rikkumiseks, kujunes välja kohalik tava.⁴⁹⁰ Alguses vaideldis ülejäänud riigid sellise regionaalse normi siduvusele vastu, aga 1980ndate alguseks oli kujunenud üldine praktika, kus peaaegu kõik merega piirnevad maailma riigid esitasid nõudeid 200 miili ulatuses.⁴⁹¹ Seeläbi tekkis üldine tavaõiguslik norm, mis lubas kõigil riikidel selles ulatuses nõudeid esitada.⁴⁹² Seetõttu ei saa ka päriselt välistada võimalust, et mõnede riikide deklaratsioonid fikseeritud piiride kohta võiks saavutada tavaõigusliku normi staatuse.

Ka Schofield kirjutab, et selline uus reegel, mis näeb ette fikseeritud lähtejooned ja/või merepiirid, võib riikide praktikast areneda tavaõiguseks.⁴⁹³ Nagu ülal mainitud, võib selline praktika väljenduda kas kindlate kaartide kasutamises või ühepoolsetes vastavates deklaratsioonides.⁴⁹⁴ Viidates Caronile ja Soonsile, nimetab Gagain täiendava võimalusena lisaks kahepoolseid rahvusvahelisi lepinguid, millega piirid fikseeritaks.⁴⁹⁵

Schofield väidab, et kuna mereõiguse konventsiooni koostajad ei osanud ette näha sellist meretaseme tõusu, ei lähe uute reeglite teke tegelikult vastuollu praegu konventsiooni mõttega – uued reeglid aitaksid kinni pidada praegu kehtivatest õigustest.⁴⁹⁶ Schofield väljendab merepiiride fikseerimise tegelikku mõtet nõnda:

„/.../ [M]any of the small island States whose territories, maritime claims and, ultimately whose very existence are potentially threatened by sea-level rise, bear practically no responsibility for the emergence of the problem. The States in question,

⁴⁸⁷ Lowe, D. (viide 44), lk 61.

⁴⁸⁸ *Ibid.*

⁴⁸⁹ *Ibid.*

⁴⁹⁰ *Ibid.*

⁴⁹¹ *Ibid.*, lk 62.

⁴⁹² See norm on kodifitseeritud ka mereõiguse konventsiooni artiklis 57, mis sätestab, et majandusvööndi laius on kuni 200 meremiili. ÜRO mereõiguse konventsioon. (viide 131), art 57.

⁴⁹³ Schofield, C. (viide 469), lk 415.

⁴⁹⁴ *Ibid.*

⁴⁹⁵ Gagain, M. (viide 4), lk 100. Meeles tuleb ka pidada, et kuna ainult riigid saavad esitada nõudeid merele, siis peab enne fikseerimist puudutavaid läbirääkimisi eeldama, et riikluse säilimine on võimalik. On raske ette kujutada olukorda, kus riigid oleksid valmis läbi rääkima merepiiride fikseerimise üle, kui nad on veendunud, et riigi staatus kliima soojenemise tulemusel lõpeb. ÜRO mereõiguse konventsioon. (viide 131), art 2(1); Rayfuse, R. (viide 14), lk 6.

⁴⁹⁶ Schofield, C. (viide 469), lk 416.

such as the small island developing States, have contributed the least to anthropogenic-induced global warming. It therefore seems profoundly inequitable that they may suffer the most disastrous impacts of this phenomenon. On the grounds of equity, therefore, a case can be made that such States should be able to fix their baselines and limits to their maritime claims with the objective of retaining their rights over national maritime zones and the valuable resources contained therein.”⁴⁹⁷

Ka Rahvusvaheline Kohus on lähtunud just õiglusest, kui ta pidi otsustama suveräänse võimu jagunemisel mandrilava üle asjas *North Sea Continental Shelf*.⁴⁹⁸ Vaidlus puudutas mandrilava määramisele kohalduvat õigust Saksamaa ning Hollandi ja Taani vahel. Holland ja Taani soovisid mandrilava piirid määrata võrdse kauguse (*equidistance*) põhimõtte järgi ehk mandrilava piir pannakse paika punktide abil, mis asuvad rannikust võrdsel kaugusel. Saksamaa sellise lahendusega ei nõustunud, sest geograafiliselt on Saksamaa rannik nõgus, Taani ja Hollandi rannikud kumerad. See tähendab, et võrdse kauguse põhimõtte järgi oleks Saksamaa saanud väiksema osa mandrilavast kui teised riigid. Kohus leidis, et mandrilava ei pea määrama võrdse kauguse põhimõtte järgi ning täpne piiritlemine peaks toimuma läbirääkimiste käigus ja poolte kokkuleppel. Kohus ütles aga veel, et mandrilava piiritlemine peab lähtuma õigluse põhimõtetest. Seda öeldes täpsustas kohus, et ta ei mõtle mitte *ex aequo et bono* lahendust, mis on ette nähtud kohtu statuudi artiklis 38 lõikes 2, vaid kohtuotsus peab vastavalt oma definitsioonile olema õiglane ning õigusnormid ise nõuavad õiglast lahendust.⁴⁹⁹ Võrdse kauguse põhimõtte võib aga teatud geograafilistes tingimustes viia ebaõiglase lahenduseni.⁵⁰⁰ See ei tähenda, et õiglane lahendus peab olema võrdne lahendus, kuid antud asjas, kus kolme võrdväärse pikkusega rannikuga riigi õigused mandrilavale oleksid ranniku geograafilisest kujust tulenevalt väga erinevad, on selline ebavõrdsus ebaõiglane.⁵⁰¹

Seega võib kliimasoojenemisest ohustatud saareriikide merepiiride fikseerimise põhjusena näha samasugust õiglast lahendust. Nagu Schofield ütleb, on ebaõiglane lahendus, kus mõned

⁴⁹⁷ „Paljud väikestest saareriikidest, kelle territooriumi, merenõudeid ning lõppkokkuvõttes nende enda olemasolu võib ohustada meretaseme tõus, ei kanna praktiliselt üldse vastutust probleemi tekkimise eest. Kõnealused riigid, nagu väikesed arenevad saareriigid, on kinimtekkelise kliimasoojenemise kõige väiksemad põhjustajad. Seetõttu tundub sügavalt ebaõiglane, et nemad on selle nähtuse kõige rängemate tagajärgede kandjad. Seega võib õiglusele tuginedes väita, et nimetatud riikidel võiks lubada fikseerida enda lähtejooned ja merenõuete piirid, et säilitada oma õigused riigi merealade ja nendes sisalduvate väärtuslike loodusvarade üle.” *Ibid.*

⁴⁹⁸ *North Sea Continental Shelf Cases*. (viide 78). Vt lühemaks kokkuvõtteks nt: Harris, D. (viide 25), lk 21–27.

⁴⁹⁹ *North Sea Continental Shelf Cases*. (viide 78), ¶88.

⁵⁰⁰ *Ibid.*, ¶89.

⁵⁰¹ *Ibid.*, ¶91.

riigid kaotavad oma õigused merele põhjusel, et kliima soojeneb. Ehk tegelikult on siin samasugune looduslik ebavõrdsus nagu oli Saksamaa ebavõrdsus Hollandi ja Taaniga võrreldes ranniku geograafilisest kujust tulenevalt. Seeläbi oleks ka praeguste merepiiride fikseerimine põhjendatav õigusnormidest oodatava õiglase lahenduse kaudu.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Marion Ross,
(sünnikuupäev: 26.02.1988)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Kas riik võib kliima soojenedes kaduda? Rahvusvahelis-õiguslikud aspektid”, mille juhendaja on professor Lauri Mälksoo,
 - 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 6. mail 2013. aastal.